Bevolkingstrends

Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland

Jaargang 57 – 2e kwartaal 2009

Centraal Bureau voor de Statistiek

Den Haag/Heerlen, 2009

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2008–2009	= 2008 tot en met 2009
2008/2009	= het gemiddelde over de jaren 2008 tot en met 2009
2008/'09	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2008 en eindigend in 2009
2006/'07 2008/'09	= oogstjaar, boekjaar enz., 2006/'07 tot en met 2008/'09

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de totalen.

Colofon

Uitgever
Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress
Centraal Bureau voor de Statistiek - Grafimedia

Omslag
TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen
Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Redactie:
Joop Garssen
Elma van Agtmaal-Wobma
Ronald van der Bie
Arie de Graaf
Suzanne Loozen
Jolanda van der Lubbe
Marleen Wingen

Bestellingen
E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet
www.cbs.nl

Prijzen incl. administratie- en verzendkosten
Abonnementsprijs: € 51,85
Prijs per los nummer: € 14,20
ISSN: 1571-0998

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2009.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

0360609020 B–15

Inhoud

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends 4
Korte berichten 5
Demografiek 6
Rangen en standen 7
Bevolking in kaart 8
Nederland en Europa 9
Toen en nu 10
Wijken en buurten 11
Demografie in het nieuws 12
Mededelingen 13

Artikelen

Allochtonenprognose 2008–2050: naar 5 miljoen allochtonen 14
Toename asielverzoeken in Nederland sterker dan in EU 22
Terugkeer van ouderen naar hun geboorteregio 26
Thuis voelen in Nederland: stedelijke verschillen bij allochtonen 34
Geregistreerd zorggebruik van 50 plussers naar sociaaleconomische status 39

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers 45

Technische toelichting en verklaring van termen 46

Demografie op het web 50

Inhoudsopgave 51

Andere CBS-publicaties 57

Richtlijnen voor auteurs 58

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends

Binnenlandse migratie niet eerder zo laag

In het eerste kwartaal van 2009 bedroeg het aantal verhuisde personen binnen Nederland 384 duizend. Een jaar eerder was dit nog 410 duizend (*grafiek*). Sinds 1995 is het aantal verhuisde personen in het eerste kwartaal niet meer zo laag geweest. Dit komt doordat er zowel binnen als tussen gemeenten minder verhuizingen plaatsvonden. De sterke afname van het aantal binnenlandse verhuizingen hangt samen met de economische crisis die eind 2008 is begonnen. Het aantal verkochte woningen is sindsdien fors gedaald.

De totale bevolking is in het eerste kwartaal van 2009 licht gegroeid ten opzichte van een jaar eerder (*staat*). In het eerste kwartaal van 2009 kreeg ons land er 17 duizend inwoners bij, 3 duizend meer dan in het eerste kwartaal van 2008. De stijging van de bevolkingsgroei ten opzichte van een jaar eerder komt vooral doordat het positieve migratiesaldo verder is toegenomen, door een stijging van de immigratie en een lichte daling van de emigratie. Op 1 april 2009 telde Nederland ruim 16,5 miljoen inwoners.

In het eerste kwartaal van 2009 lag het aantal sterfgevallen ruim duizend hoger dan een jaar eerder. Dit komt vooral door de hogere sterfte in de eerste vier weken van 2009. Deze hogere sterfte was het gevolg van een combinatie van kou en griep. Vooral onder ouderen leidt dit tot een hogere sterfte.

Het aantal geboorten is in diezelfde periode nagenoeg gelijk gebleven.

Aantal verhuisde personen per kwartaal

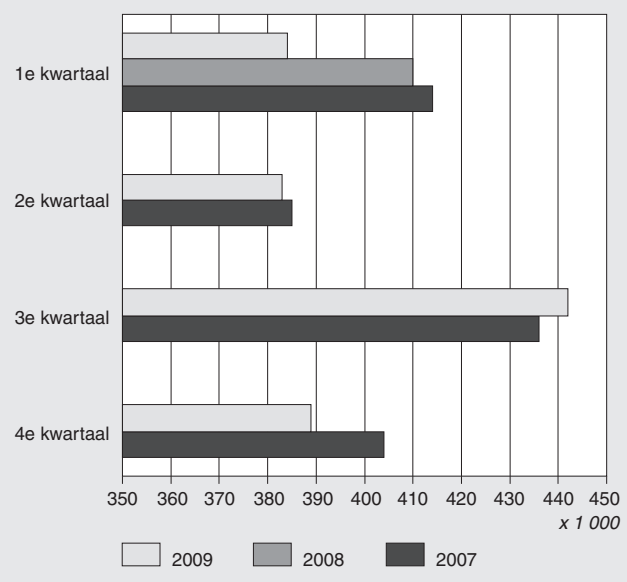

Bevolkingsontwikkeling per jaar en kwartaal

	Geboorte	Sterfte	Immigratie	Emigratie[1]	Bevolkingsgroei [2]
	x 1 000				
2000	206,6	140,5	132,9	79,0	123,1
2001	202,6	140,4	133,4	82,6	118,2
2002	202,1	142,4	121,3	96,9	87,3
2003	200,3	141,9	104,5	104,8	65,5
2004	194,0	136,6	94,0	110,2	47,5
2005	187,9	136,4	92,3	119,7	28,7
2006	185,1	135,4	101,2	132,5	23,8
2007	181,3	133,0	116,8	122,6	47,4
1e kwartaal	44,1	35,1	26,2	28,2	7,1
2e kwartaal	44,2	32,2	23,7	26,2	9,5
3e kwartaal	48,3	30,8	38,7	36,9	19,3
4e kwartaal	44,7	34,8	28,1	31,4	11,6
2008	184,7	135,0	142,7	115,8	81,2
1e kwartaal	44,0	36,3	31,5	25,3	14,0
2e kwartaal	45,8	33,1	30,2	27,3	15,6
3e kwartaal	49,7	31,4	45,9	36,5	27,7
4e kwartaal	45,2	34,3	35,0	26,7	24,0
2009[3]					
1e kwartaal	44,4	37,6	34,7	24,4	17,1

1) Inclusief saldo administratieve correcties.
2) Inclusief overige correcties.
3) Voorlopige cijfers.

Korte berichten

Minder Oost-Europese werknemers

In de zomer van 2008 bereikte het aantal werknemers uit Oost-Europa een piek van ruim 107 duizend. Sindsdien is dit aantal teruggelopen, tot 84 duizend in februari 2009. Anders dan in voorgaande jaren is het aantal Oost-Europese werknemers in de eerste twee maanden van 2009 blijven dalen, mogelijk als gevolg van de huidige recessie en de teruggang in de uitzendbranche. Bijna 85 procent van de Oost-Europese werknemers in ons land heeft de Poolse nationaliteit. De helft van de werknemers is uitzendkracht.
Bron: Corpeleijn, A. en M. Heerschop, Groei aantal Oost-Europese werknemers neemt sterk af. CBS-Webmagazine 13 mei 2009.

Verdere afname verkeersdoden

In 2008 kwamen 750 mensen om in het Nederlandse verkeer, 41 minder dan in 2007. In de jaren zeventig waren het er meer dan 3 duizend per jaar, de hoogste aantallen verkeersdoden ooit. De dalende trend van de laatste jaren heeft zich doorgezet in 2008. Bij kinderen tot 15 jaar was deze daling zeer groot, van 36 naar 25. De meeste doden vallen al jaren onder de twintigers. Ook in deze leeftijdsgroep is het aantal verkeersdoden gedaald, maar blijft het met 129 het hoogst. Van de twintigers verongelukt 68 procent als bestuurder of passagier van een auto. Binnen de EU had Malta in 2007 het laagste sterftecijfer voor verkeersongevallen, met Nederland op de tweede plaats. België had ruim twee keer zoveel verkeersdoden per miljoen inwoners, Frankrijk bijna twee keer zoveel.
Bron: CBS-Persbericht 22 april 2009

16,5 miljoen inwoners

Op 16 maart 2009 registreerde het CBS de 16,5-miljoenste inwoner van Nederland. Het afgelopen jaar kwamen er in ons land dagelijks ongeveer 200 mensen bij. Deze groei neemt wel geleidelijk af. De grens van 16 miljoen inwoners werd acht jaar geleden bereikt. De periode van 15,5 miljoen naar 16 miljoen inwoners duurde vijf jaar.
Bron: Nederland telt nu 16,5 miljoen inwoners. CBS-Webmagazine 30 maart 2009.

Snelle groei 100-plussers

Op 1 januari 2009 telde ons land 1 633 mensen van 100 jaar of ouder. Dat is een op de 10 duizend Nederlanders. Het aantal 100-plussers groeit snel, en deze toename bestaat vrijwel volledig uit vrouwen. In 1979 was nog een op de drie 100-plussers een man, nu geldt dat voor een op de acht. Rond de pensioenleeftijd is het aantal mannen en vrouwen nog ongeveer even groot, maar daarna verschuift de balans sterk in het voordeel van vrouwen. Door hun gemiddeld kortere levensverwachting is de kans van een man om 100 jaar te worden veel kleiner dan die van een vrouw. Onder de 62 inwoners die op 1 januari 2009 105 jaar of ouder waren, bevonden zich slechts 6 mannen. De oudste vrouw was op dat moment 111 jaar.
Bron: Garssen, J. en C. Harmsen, Nog drie negentiende-eeuwers. CBS-Webmagazine 23 maart 2009.

Meer mensen met suikerziekte

In 2007/2008 gaf 4 procent van de Nederlanders aan suikerziekte te hebben. Dit is ruim 1 procentpunt meer dan in de periode 2001/2002. Deze toename hangt samen met de vergrijzing van de bevolking en het gestegen aandeel mensen met ernstig overgewicht. Ook actievere opsporing door huisartsen en een grotere alertheid bij mensen door voorlichtingscampagnes hebben bijgedragen aan de toename van het aantal mensen die weten dat ze suikerziekte hebben. Onder niet-westerse allochtonen komt suikerziekte veel vaker voor dan onder autochtonen.
Bron: Bruggink, J.-W., Van de Nederlanders heeft 4 procent suikerziekte. CBS-Webmagazine 18 maart 2009.

Weinig verweduwden hertrouwen

Een op de vijf mensen die in 2008 in het huwelijksbootje stapten, was eerder gehuwd. Anders dan medio vorige eeuw waren hertrouwers veel vaker gescheiden dan verweduwd. Deze verandering in het patroon van de hertrouw komt vooral door de toename van het aantal echtscheidingen en de afname van het aantal sterfgevallen op middelbare leeftijd. Bij verweduwing op hoge leeftijd is de behoefte om weer te trouwen veel kleiner. Ook zijn tegenwoordig latrelaties een gangbare relatievorm.
Bron: Graaf, A. de, Weinig verweduwden hertrouwen. CBS-Webmagazine 11 maart 2009.

Steeds meer moeders met grotere deeltijdbaan

Het percentage moeders met een deeltijdbaan is ook in 2008 verder gestegen. Vorig jaar werkten bijna zes op de tien vrouwen met minderjarige kinderen in deeltijd. Vooral het aandeel moeders met een middelgrote (20–27 uur) of grote deeltijdbaan (28–34 uur) is toegenomen. In de periode 2005–2008 is het aandeel van deze deeltijdbanen samen met bijna 3 procentpunt per jaar toegenomen. Het aandeel moeders met een kleine deeltijdbaan (12–19 uur) en het aandeel voltijd werkende moeders bleven nagenoeg gelijk.
De totale arbeidsparticipatie van moeders met minderjarige kinderen bedroeg bijna 70 procent. Hoe meer kinderen, hoe vaker moeders een kleine deeltijdbaan hebben.
Bron: Fouwels, S., Steeds meer moeders met grotere deeltijdbaan. CBS-Webmagazine 4 maart 2009.

Sterke stijging immigratie lijkt voorbij

De sterke stijging van de immigratie van de afgelopen jaren lijkt ten einde. In het eerste kwartaal van 2009 kwamen bijna 35 duizend immigranten naar Nederland. Dat waren er weliswaar 3 duizend meer dan in het eerste kwartaal van 2008, maar de stijging was minder groot dan die van 2007 op 2008 (*grafiek 1*). Vooral uit landen met veel arbeidsmigranten stagneert de immigratie of loopt deze zelfs terug. Uit Bulgarije, Polen en Roemenië kwamen 5,1 duizend immigranten in het eerste kwartaal van 2009 naar Nederland, ruim 200 minder dan in het eerste kwartaal van 2008 (*grafiek 2*). Ook de groei van het aantal Oost-Europese werknemers die hier al dan niet tijdelijk verblijven, neemt sterk af. Dit is mogelijk een gevolg van de huidige recessie en de teruggang in de uitzendbranche, waarin deze migranten vaak werkzaam zijn.

Niet alleen het aantal – vaak laagopgeleide – immigranten uit Oost-Europa loopt terug. Ook het aantal kennismigranten, veelal afkomstig uit landen als China en India, neemt sterk af. De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) zag in de eerste twee maanden van 2009 het aantal kennismigranten dalen tot 2 duizend, 20 procent minder dan in dezelfde periode van 2008 (www.ind.nl).

De immigratie die minder gevoelig is voor de economische recessie laat over het algemeen juist een stijging zien. Zo kwamen er in het eerste kwartaal van dit jaar 2,3 duizend immigranten uit Irak en Somalië, een verdubbeling ten opzichte van 2008. Dit kan voor een deel gaan om inschrijving van asielzoekers die al in 2008 hun verzoek hadden ingediend. In dat jaar gold namelijk nog een categoriale bescherming voor asielzoekers uit Zuid- en Centraal Irak en delen van Somalië (*grafiek 3*).

Na een vrij forse daling in 2007 laat de immigratie uit de traditionele herkomstlanden Turkije en Marokko een stijgende trend zien. In het eerste kwartaal van 2009 kwamen 1,5 duizend Turken en Marokkanen naar Nederland, waarmee hun aantal terug is op het niveau van 2006 (*grafiek 4*).

1. Immigratie per kwartaal, totaal

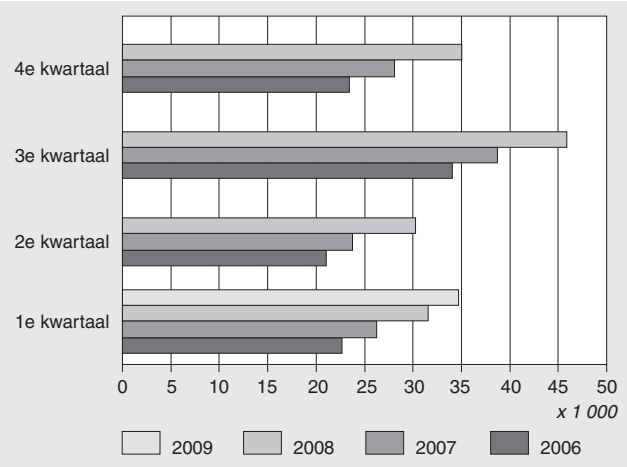

2. Immigratie per kwartaal, Bulgarije, Roemenië en Polen

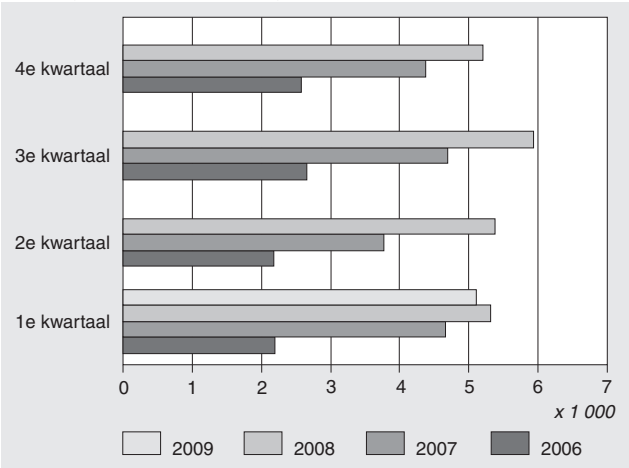

3. Immigratie per kwartaal, Irak en Somalië

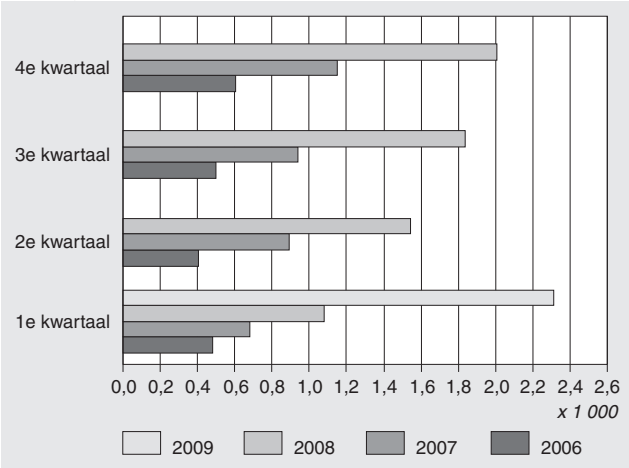

4. Immigratie per kwartaal, Turkije en Marokko

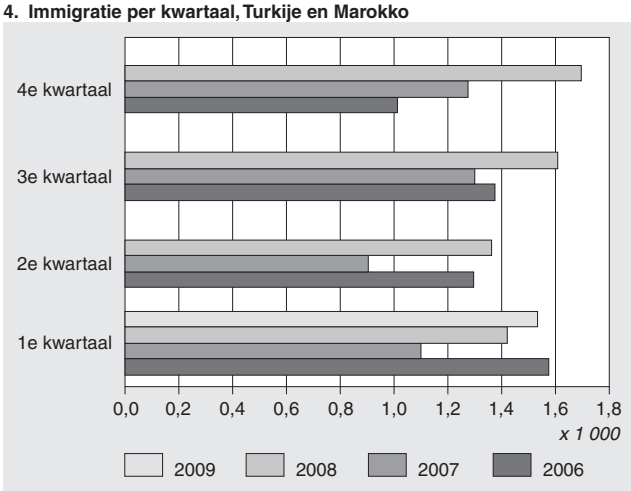

Rangen en standen

Jonge gezinnen

Begin 2008 telde Nederland 506 duizend gezinnen waarin het oudste kind nog geen 5 jaar oud was. Deze jonge gezinnen maakten 7 procent van het totaal aantal huishoudens uit. Eén op de vijf huishoudens met kinderen viel in deze categorie. De meerderheid van de jonge gezinnen (62 procent) bestond uit een gehuwd paar met één of meer kinderen. In 27 procent van de gevallen ging het om een ongehuwd paar; 11 procent was een eenoudergezin. In 2001 had nog maar 16 procent van de jonge gezinnen een ongehuwd paar aan het hoofd en was 9 procent een eenoudergezin.

Urk is de gemeente met het hoogste aandeel jonge gezinnen, met 12 procent van het totaal aantal huishoudens. In het gelovige Urk is het gezin de dominante leefvorm. In Nederland heeft gemiddeld 35 procent van de huishoudens thuiswonende kinderen, maar in Urk is dit 62 procent. Het aandeel van de gezinnen dat jong is ligt in Urk echter rond het Nederlands gemiddelde. Bij de nummers 2 tot en met 6 op de ranglijst is dit anders. In Pijnacker-Nootdorp, Houten, Lansingerland, Barendrecht en Haarlemmermeer is 10 tot 11 procent van de huishoudens een jong gezin. In deze gemeenten is in bijna een kwart van de gezinnen het oudste kind nog geen 5 jaar. Deze groeigemeenten met een hoog percentage nieuwbouw en een ruim aanbod aan eengezinswoningen, in de nabijheid van de grote steden, zijn aantrekkelijk voor jonge gezinnen.
Verderop in de top-25 is sprake van dezelfde mix van biblebelt-gemeenten met een hoog geboortecijfer (Staphorst, Zwartewaterland) en groeigemeenten met veel nieuwbouw (Almere, Zeewolde). Flevoland, dat beide type gemeenten binnen zijn grenzen heeft, is de provincie met het hoogste aandeel jonge gezinnen (9 procent).

De gemeente Vaals heeft met 4 procent het laagste aandeel jonge gezinnen. In 2007 lag het totaal vruchtbaarheidscijfer er op 1,1, ver onder het landelijk gemiddelde van 1,7. Eén op de drie gemeenten in de top–25 met lage percentages jonge gezinnen ligt in de regio Zuid-Limburg. Naast Vaals gaat het om Gulpen-Witten, Heerlen, Maastricht, Margraten, Simpelveld, Valkenburg aan de Geul en Voerendaal. Van de vrouwelijke inwoners in deze regio is 10 procent in de leeftijd van 25–34 jaar, tegen 12 procent gemiddeld voor Nederland. Lage vruchtbaarheidscijfers én een laag percentage vrouwen in de leeftijd waarop de meesten hun kinderen krijgen, leiden tot een klein aandeel jonge gezinnen.
Ook de universiteitssteden tellen verhoudingsgewijs weinig jonge gezinnen. Deze gemeenten kennen een laag geboortecijfer doordat de afgestudeerden doorgaans al uit de gemeente vertrokken zijn voordat ze aan een gezin beginnen. Opmerkelijke afwezigen in de top–25 van gemeenten met weinig jonge gezinnen zijn de vier grote steden. Slechts 27 procent van de huishoudens in de vier grote steden is een gezin, tegen 35 procent gemiddeld voor Nederland. Het percentage jonge gezinnen ligt echter wel rond het landelijk gemiddelde. Kennelijk vertrekken veel gezinnen pas uit de grote stad als de kinderen iets ouder zijn. Den Haag en Utrecht hebben bovendien grote nieuwbouwlocaties met veel eengezinswoningen, die jonge gezinnen aantrekken of vasthouden.

Top-25 gemeenten met hoog aandeel jonge gezinnen

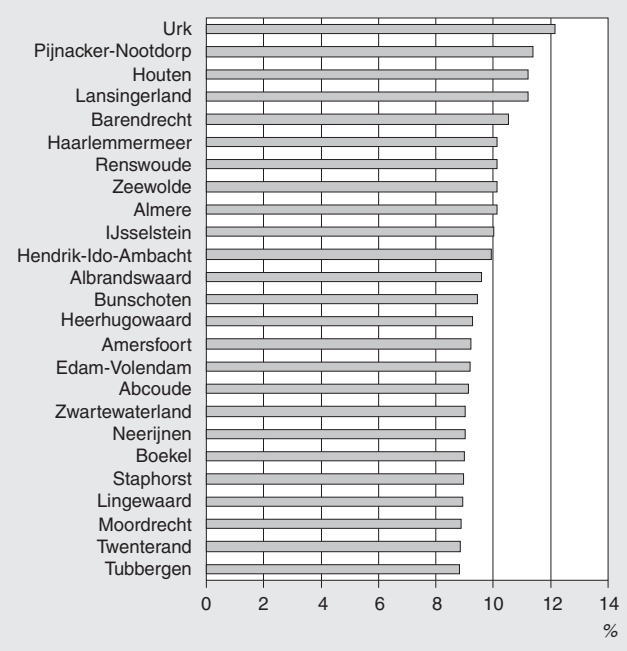

Top-25 gemeenten met laag aandeel jonge gezinnen

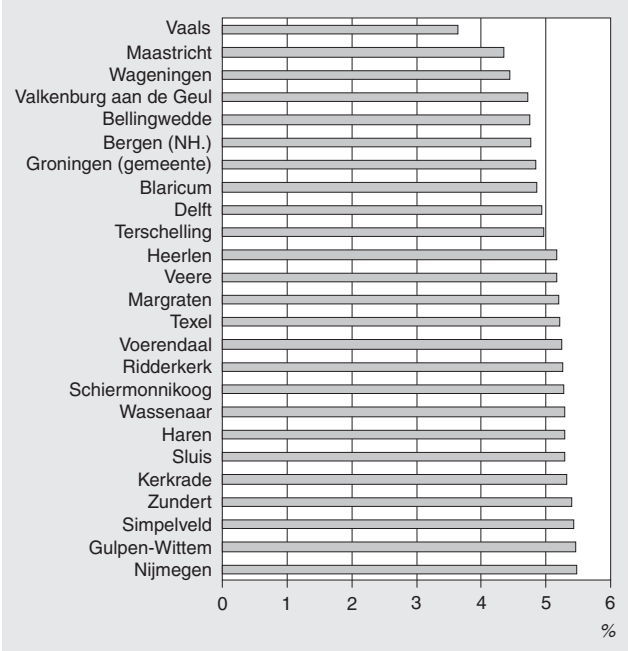

Bevolking in kaart

Huwelijken en echtscheidingen

In 2007 trouwden ruim 70 duizend in Nederland wonende mannen en ruim 69 duizend in Nederland wonende vrouwen. Deze aantallen zijn niet gelijk, omdat niet altijd beide partners ten tijde van het huwelijk in Nederland woonden. Deze aantallen kunnen worden gerelateerd aan het aantal niet-gehuwde inwoners van 15 jaar en ouder. Bij mannen resulteert dit in 22 huwelijken per duizend niet-gehuwde mannen. Daarbij is sprake van beduidende regionale verschillen. Om de regionale cijfers beter vergelijkbaar te maken, zijn ze op gemeenteniveau gestandaardiseerd naar leeftijd. Gemeenten waar relatief veel huwelijken worden gesloten, zijn vooral geconcentreerd in een cluster op de Veluwe en langs de Randmeren, en in een cluster op het grensgebied van Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant. De gemeente Urk is een opvallende uitschieter. In deze gemeente trouwden 95 per duizend niet-gehuwde mannen. De gemeenten waar relatief weinig wordt getrouwd, liggen wat meer verspreid over het land. Er zijn een paar clusters zichtbaar in Noord-Friesland, Noord-Limburg en de Achterhoek, waar in 2007 minder dan 20 per duizend niet-gehuwde mannen in het huwelijk traden. Ook in de drie grote steden en typische studentensteden als Groningen, Wageningen en Delft in dit aandeel laag.

Veel huwelijken in een gemeente betekent nog niet veel echtscheidingen. Er is eerder sprake van het tegendeel. Juist in de grote steden, waar relatief weinig mannen in 2007 in het huwelijk traden, waren in hetzelfde jaar relatief veel echtscheidingen. In de drie grote steden zijn gemiddeld meer dan 11 op de duizend gehuwde mannen in 2007 gescheiden. Het landelijk gemiddelde lag op 8,7. Ook in een aantal middelgrote gemeenten als Groningen, Heerlen, Arnhem en Haarlem lag het aandeel mannen dat in 2007 is gescheiden boven het landelijk gemiddelde. De cijfers van het aandeel gescheiden mannen per gemeente zijn, evenals bij de huwelijken, gestandaardiseerd naar leeftijd. Opvallend weinig echtscheidingen vonden plaats in veel gemeenten in Overijssel. Ook bij de echtscheidingen is de gemeente Urk weer opvallend, ditmaal vanwege het lage cijfer. In deze gemeente werd door minder dan 3 per duizend gehuwde mannen gescheiden.

1. Aantal huwende mannen per duizend niet-gehuwde mannen van 15 jaar of ouder, gestandaardiseerd naar leeftijd (2007)

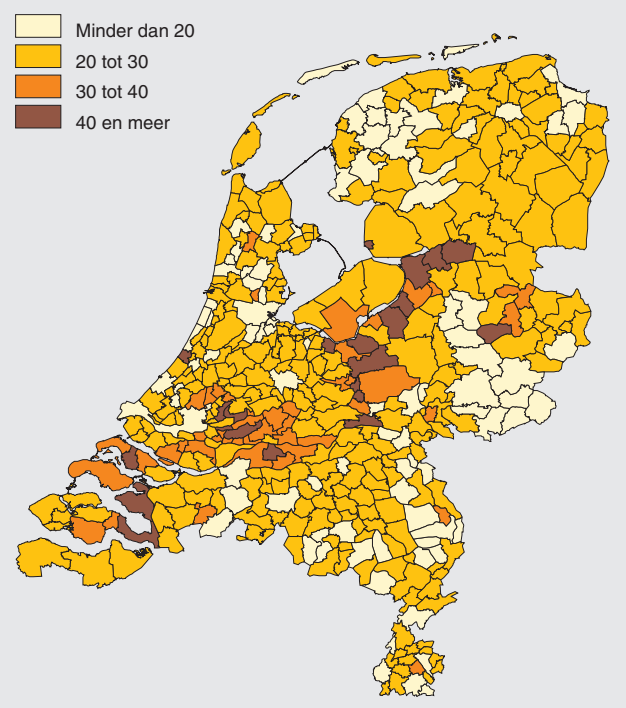

2. Aantal van echtscheidende mannen per duizend gehuwde mannen, gestandaardiseerd naar leeftijd (2007)

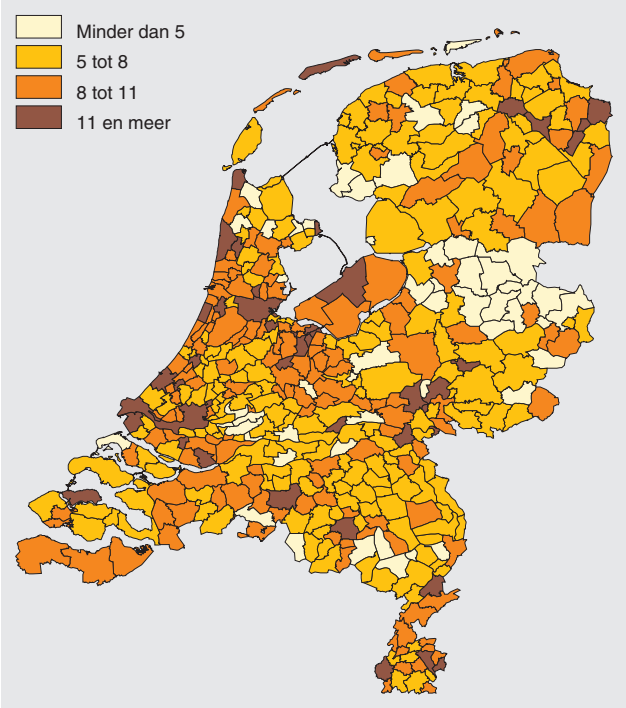

Nederland en Europa

Levensverwachting bij 65 jaar

De levensverwachting op 65-jarige leeftijd (e_{65}) van een Nederlandse vrouw is ruim 20 jaar. Die van de man is ruim 3 jaar korter. Nederland neemt hiermee in Europa een middenpositie in. In de ranglijst van de 27 EU-landen stonden Nederlandse vrouwen in 2006 op de 10^{e} en mannen op de 13^{e} plaats wat betreft de levensverwachting bij 65 jaar. De niet tot de EU behorende landen IJsland, Noorwegen, Zwitserland en Liechtenstein kennen overigens alle een hogere e_{65} dan Nederland.
In de nieuwe EU-landen, die vanaf 2004 zijn toegetreden, is de levensverwachting over het algemeen lager dan in de andere 15 EU-landen. In de hele EU is de levensverwachting bij 65 jaar voor zowel mannen als vrouwen sinds 1990 toegenomen. De grootste toename, van ongeveer 3 jaar, vond in die periode plaats in Ierland en Finland. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn tussen 1990 en 2005 iets kleiner geworden. In Nederland convergeren deze levensverwachtingen vrij sterk. De e_{65} van Nederlandse vrouwen nam met 1 jaar relatief weinig toe, maar die van Nederlandse mannen steeg met 2 jaar.

De levensverwachting van 65-jarige mannen in de nieuwe EU-landen varieert van 12,7 jaar in Letland tot 16,1 jaar in Malta. Uitzondering vormt Cyprus, dat met 17,7 jaar een relatief hoge levensverwachting voor 65-jarige mannen kent en binnen de EU-27 een vierde plaats inneemt. Van de EU–15 landen hebben alleen Portugal en Denemarken een lagere e_{65} voor mannen dan Nederland; die van Ierland is gelijk aan die van Nederland. Zwitserse en IJslandse mannen van 65 jaar hebben met 18,5 jaar de hoogste levensverwachting. Ook in Liechtenstein en Frankrijk ligt deze boven de 18 jaar.

De levensverwachting van 65-jarige vrouwen loopt uiteen van 16,3 jaar in Bulgarije tot 22,6 jaar in Frankrijk. Ook Zwitserse en Spaanse vrouwen van 65 jaar kunnen verwachten nog 22 jaar of meer te leven. Van de EU–15 landen hebben Denemarken, Griekenland en Groot-Brittannië een e_{65} voor vrouwen die met een waarde tussen de 19,0 en 19,5 onder die van Nederland ligt. In de nieuwe EU-landen Malta, Slovenië en Cyprus is de e_{65} voor vrouwen relatief hoog, tussen 19,5 en 20,0.

Bronnen:

Eurostat database

Eurostat, 2008, The life of women and men in Europe, a statistical portrait – 2008 edition.
ISBN 92 790 7069 3.

1. Levensverwachting van mannen bij 65 jaar, 2006*

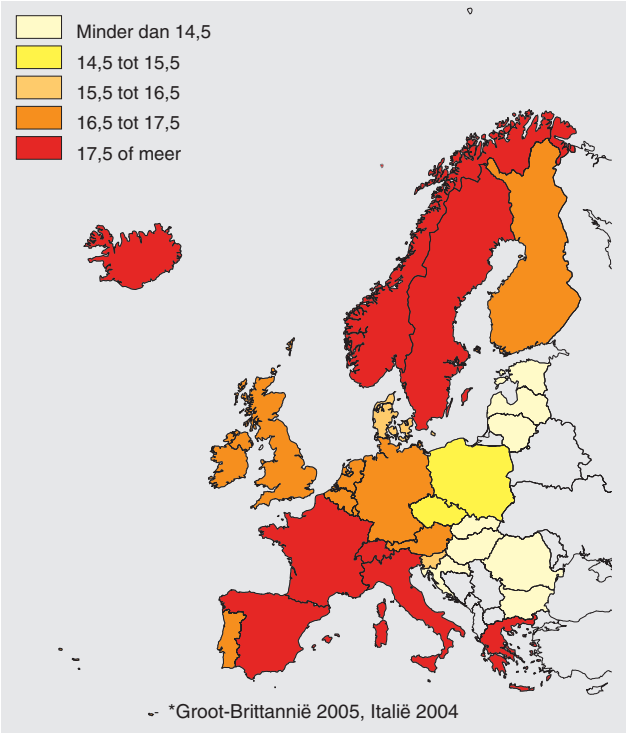

2. Levensverwachting van vrouwen bij 65 jaar, 2006*

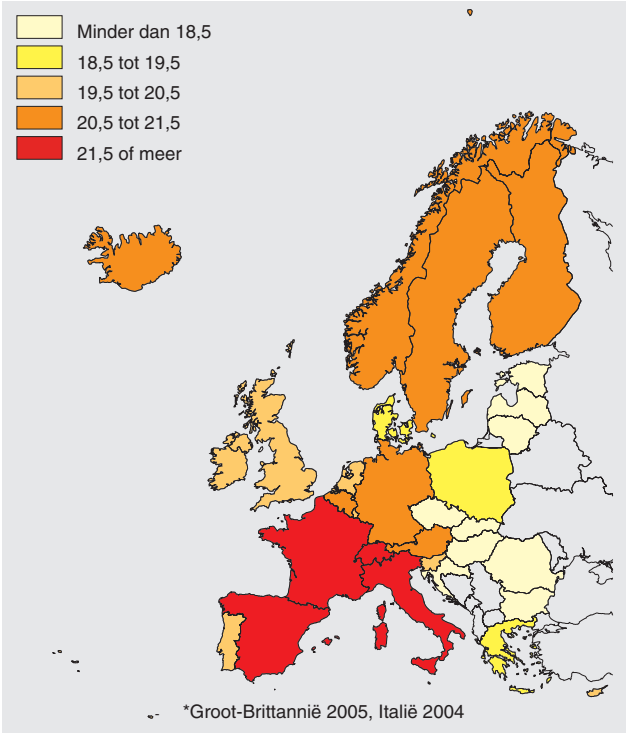

Toen en nu

De sociaal onderscheidende functie van het bad

Het baden behoorde lang tot het verwaarloosde veld van de hygiëne. Een was- of badgelegenheid in de woning werd in 1900 nog beschouwd als een overbodige luxe en was voorbehouden aan een beschaafde elite. In de meeste arbeiderswoningen ontbrak zo'n voorziening.

De Nederlandsche Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden streed voor de verbetering van de reinheid van het Nederlandse volk. Zindelijkheid was 'een van de afdoenste middelen ter bestrijding van besmettelijke ziekten, waarvan vele zich door de huid toegang tot het lichaam verschaffen'. In 1910 trad de Vereeniging naar buiten met de resultaten van een enquête naar de toestand van het badwezen. De enquêteresultaten logen er niet om, en er was op het gebied van de hygiëne nog veel te winnen.

Volwassenen konden in de meeste badhuizen onbeperkt douchen, maar langer dan vier minuten hielden zij het volgens de badhuisexploitanten niet vol. De blootstelling aan de waterstralen veroorzaakte bij de meesten een onbehagelijk gevoel. Een directe aansluiting van de douches op de stedelijke waterleiding werd afgeraden, omdat de druk in de leidingen dan te groot was en het water 'met eene zoo groote snelheid uit de douche treedt, dat de badende onaangenaam wordt aangedaan'. Het gebruik van een tussenreservoir was dan ook aanbevolen.

Stortbaden waren het goedkoopst en gaven toch een goede reiniging. In een kuipbad was 'de inwerking van het water op het huidweefsel sterker'. Een nadeel van het kuipbad was dat de sterk vervuilde arbeider al snel in zijn eigen vuile water lag en het baden zijn doel voorbijschoot.

In Utrecht hadden de badgasten een sterke voorkeur voor het goedkope stortbad; Amsterdammers wasten zich het liefst in een kuipbad. Dat Amsterdammers vaker baadden in kuipbaden toonde aan dat ze schoon genoeg waren voor zo'n bad en er ook voor wilden betalen. Ze hadden 'een lichaam dat niet aan eene zoodanige verontreiniging bloot staat, dat een stortbad voor hen de eenige mogelijke badwijze is, en die tevens bereid zijn den hoogeren prijs voor een kuipbad te betalen'. Het kuipbad was dan ook vooral bestemd voor de lagere ambtenaren, kleine burgerij, handelsbedienden en kantoorpersoneel, kortom 'dien middenstand welke in het algemeen het minste genot heeft van de verschillende maatregelen die tot sociale opheffing van de minder vermogenden genomen worden'.

Uit het nemen van een kuipbad óf een stortbad bleek de sociaal onderscheidende functie van het bad. De klasse-indeling accentueerde dat nog eens. Een eerste-klassebad was duurder dan een tweede-klassebad, en daarvoor kreeg de badgast slechts een klein beetje meer luxe: een iets ruimer badkamertje, een wat uitgebreidere meubilering, een wat fraaiere badkuip, en soms wat meer water of een bad op een rustiger uur.

De ideeën over woonkwaliteit, woonbeschaving en woninguitrusting veranderden snel. In de nieuwe bouwverordening van Amsterdam van 1920 stonden eisen over spoelreservoirs en toiletpotten. In 1932 was een bad- of douchegelegenheid voorgeschreven in elke nieuw te bouwen woning als in de buurt een publieke badinrichting ontbrak. In 1951 was een ruimte voor douche en kleedruimte in de sociale woningbouw verplicht.
Inmiddels ontbreken badvoorzieningen in vrijwel geen enkele woning: in zes op de tien woningen is een douche zonder bad, in vier op de tien woningen een douche en/of ligbad.

Literatuur

Fischer, J.C.H., 1910, Bijdrage tot de kennis van de Nederlandsche volksbaden. Samengesteld op uitnoodiging van de De Nederlandsche Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden. Zaandijk.

Badgelegenheid, 2002

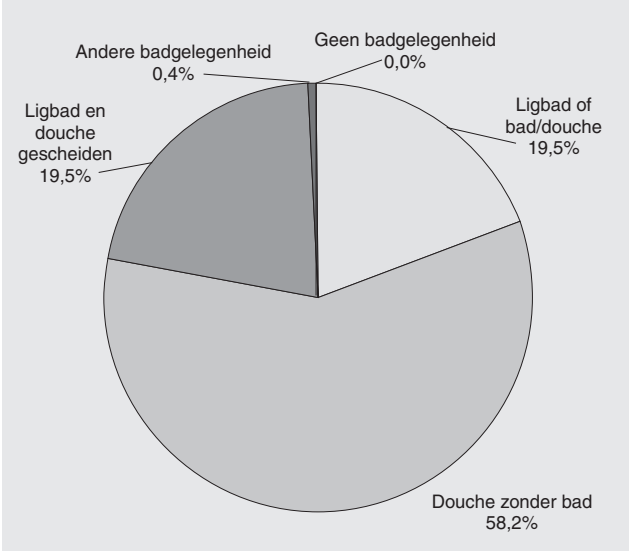

Bron: VROM

Wijken en buurten

De achterkant van rijke gemeenten

In Bloemendaal en Wassenaar wonen naar verhouding de meeste rijken van Nederland. Door de samenvoeging van Bloemendaal met Bennebroek in 2009 is de nieuwe gemeente Bloemendaal overigens niet langer de rijkste gemeente van Nederland. In 2006 ligt in beide topgemeenten het gemiddeld besteedbaar inkomen voor werkenden boven de 32 duizend euro. Mede door de hoge inkomens in deze gemeenten staan er de duurste woningen van Nederland. De gemeente Bloemendaal heeft de hoogste gemiddelde WOZ-waarde (626 duizend euro). In Wassenaar is dit 526 duizend euro. Toch geldt deze rijkdom niet voor alle buurten van deze gemeenten. In deze rijke gemeenten heeft iets minder dan een op de drie inwoners een laag inkomen.

De gemeente Wassenaar telt veel welvarende buurten, terwijl Bloemendaal, en met name Aerdenhout, één goudkust lijkt. Toch komen in beide gemeenten ook buurten voor met minder welgestelden.
In Wassenaar staat de buurt Oostdorp onderaan de ranglijst van buurten naar inkomen, met een gemiddeld inkomen van 16 duizend euro per inkomensontvanger. Bijna de helft heeft er een laag inkomen. Een woning in deze Wassenaarse buurt is 'slechts' 253 duizend euro waard.
In Bloemendaal kent de buurt Vogelenzang het laagste gemiddelde inkomen. Deze buurt met ruim 2 duizend inwoners ligt in een uithoek van de gemeente. De WOZ-waarde in Vogelenzang (305 duizend euro) is minder dan de helft van het gemeentelijk gemiddelde.

De rijkste buurten van Wassenaar (De Kieviet, Klingenbosch en Rijksdorp met De Pan) verschillen sterk met de minder welvarende buurten (Oostdorp, Kerkehout en Zijlwatering en haven). Naast verschillen in inkomen en huizenprijzen onderscheiden de rijkste buurten van Wassenaar zich door een hoog autobezit (meer dan 1,6 auto per huishouden) en relatief grote gezinnen (2,5 personen per huishouden). Daarnaast zijn de rijke buurten ruim van opzet, met een bevolkingsdichtheid van amper 500 inwoners per km^2. In de minder welvarende buurten is dit ongeveer 6 duizend inwoners. In laatstgenoemde delen van Wassenaar is het gemiddeld autobezit per huishouden minder dan één auto. Westerse allochtonen zijn sterk vertegenwoordigd in de rijke buurten: in Klingenbosch is 41 procent van de bevolking westers allochtoon. In de minder welgestelde buurten ligt het aandeel westerse allochtonen veel lager, zoals in Oostdorp (11 procent). De rijke buurten liggen vooral in het zuiden van Wassenaar.

Inkomen per inkomensontvanger 2006, naar buurten in Wassenaar

Demografie in het nieuws

Gezinshereniging neemt af door inkomenseis

Migranten laten minder vaak hun partner overkomen naar Nederland. De daling komt doordat sinds 2004 strengere regels gelden voor gezinsvormende migratie. Beide partners moeten tegenwoordig 21 jaar zijn en de partner die in Nederland woont, moet ten minste 120 procent van het minimumloon verdienen. Sinds de nieuwe regelgeving is de gezinsvormende migratie met 37 procent afgenomen. Vooral allochtonen uit Turkije, Marokko en Suriname kunnen minder vaak een verblijfsvergunning krijgen voor hun partner. Dit komt voornamelijk door de hogere inkomenseis. Dit blijkt uit onderzoek dat het ministerie van Justitie heeft laten doen op verzoek van de Tweede Kamer. De onderzoekers hebben de zestien maanden na de verscherping van de regels vergeleken met de voorafgaande zestien maanden.
Bron: Volkskrant, 16 april 2009

Advocaten druk met scheidingen

Elk jaar gaan bijna 32 duizend getrouwde stellen uit elkaar. Per 1 maart 2009 kan dat niet meer via de zogenoemde flitsscheiding, waarbij het huwelijk wordt omgezet in een geregistreerd partnerschap, dat zonder rechterlijke uitspraak kan worden beëindigd. Paren die willen scheiden moeten dus vanaf die datum een advocaat of notaris in de arm nemen om een echtscheidingsverzoek in te dienen bij de rechtbank. Beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden blijft mogelijk zonder advocaat of notaris als de partners niet gezamenlijk het gezag uitoefenen over één of meer kinderen. Minister Rouvoet voerde tegelijkertijd een verplicht ouderschapsplan in. In meer dan de helft van het aantal echtscheidingen zijn één of meer kinderen betrokken. Het ouderschapsplan legt de omgang met de kinderen en de opvoeding vast.
Bron: De Pers, 6 april 2009

Homohuwelijk mogelijk in Noorwegen

Noorwegen is wereldwijd het zesde land waar het burgerlijk huwelijk is opengesteld voor paren van gelijk geslacht. In 2008 heeft het Noorse parlement over de wetswijziging gestemd. Ruim driekwart van de volksvertegenwoordigers was voor. Zoals in de meeste westerse landen zijn vooral de christelijke partijen tegen de openstelling. Na Nederland, België en Spanje is Noorwegen het vierde Europese land dat het homohuwelijk heeft ingevoerd. Van de Noorse bevolking is 70 procent het eens met de komst van het homohuwelijk. Overigens is er net als in ons land een discussie ontstaan of de ambtenaar van de burgerlijke stand een homohuwelijk op grond van zijn of haar levensovertuiging moet kunnen weigeren. De nieuwe wet voorziet erin dat ambtenaren op grond van hun geloof mogen weigeren een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht te voltrekken.
Bron: ANP, maart 2009

Dertiende provincie van Nederland

Her Rifgebied in Marokko wordt wel gekscherend de dertiende provincie van Nederland genoemd. Ongeveer 70 procent van 380 duizend Nederlandse Marokkanen is uit deze regio afkomstig. Andersom heeft bijna iedere Marokkaan in die regio wel een familielid, vriend of kennis in het verre Nederland, dat er als het beloofde land wordt beschouwd. Migratie is bijna altijd een kettingreactie, dus er bestaan streken die volledig op Nederlandse steden zijn georiënteerd. Amsterdamse Marokkanen zijn vooral afkomstig uit de steden Berkane en Nador, en Rotterdamse Marokkanen uit de stad Al Hoceima. Hagenezen komen uit de driehoek Driouch, Midar en Aknoul. Marokkanen woonachtig in Utrecht hebben veelal familie in Dar Kabdani en Kandoussi.
Bron: Algemeen Dagblad, 2 maart 2009

Tweede nationaliteit weerbarstig

De Tweede Kamer wil een einde maken aan de praktijk dat gemeenten ongevraagd de tweede nationaliteit van kinderen uit een gemengd huwelijk registreren. De regeringspartijen CDA en PvdA kondigden een initiatiefwet aan die dit moet regelen. Kinderen met een deels Marokkaanse of Turkse achtergrond worden automatisch met hun tweede nationaliteit opgenomen in de gemeentelijke basisadministratie. Dat kan niet anders, legde staatssecretaris Bijleveld uit. Volgens internationale regels gaat een land zelf over de vraag of en wanneer de nationaliteit kan worden afgelegd. Het kabinet zegde toe te zullen kijken hoe de automatische registratie kan worden vermeden.
Bron: Volkskrant, 3 april 2009

Vergrijzing eigenlijk geen probleem

Gaat de vergrijzing ons de kop kosten? Er zijn inderdaad meer ouderen, zegt de Nijmeegse demograaf Theo Engelen, maar ook minder kinderen. Er verandert dus niet zoveel. Het gaat om twee zaken. Op de eerste plaats is de vergrijzing honderd jaar geleden al begonnen. Al in jaren twintig zagen demografen dat de vruchtbaarheid daalde en de levensverwachting toenam. Maar politici hadden in die tijd meer oog voor het dalende geboortecijfer dan voor de groeiende groep ouderen. Het geboortegolfje na de Tweede Wereldoorlog voedde vervolgens de angst voor overbevolking. Pas in 1985 werd vergrijzing voor het eerst als probleem genoemd in de troonrede. Op de tweede plaats is vergrijzing alleen maar een probleem omdat we vasthouden aan de pensioenleeftijd van 65 jaar. Al in 1963 stelde een verzekeringsdeskundige voor om de pensioenleeftijd elk jaar met een maand te verhogen. Als dat toen was gebeurd, zouden we nu op 68,9-jarige leeftijd met pensioen gaan.
Bron: Volkskrant, 25 april 2009

Mededelingen

Nederlandse Demografiedag 2009

Op 22 oktober 2009 organiseert de Nederlandse Vereniging voor Demografie de derde Nederlandse Demografiedag. Op deze dag zal onderzoek naar demografische ontwikkelingen in brede zin worden gepresenteerd aan vakgenoten en geïnteresseerden. De dag start met een plenaire lezing over vergrijzing en de emancipatie van vrouwen. Daarna volgen drie ronden met parallelle sessies waarin onderzoekers hun werk kunnen presenteren. Registreren voor deelname kan tot 22 september 2009.
Organisatie en informatie: www.nvdemografie.nl.

Key figures on Europe, 2009 edition

Deze Eurostat-publicatie geeft een overzicht van de belangrijkste statistische gegevens over de Europese Unie. De gegevens worden gepresenteerd voor de EU-27, het euro-gebied met lidstaten, en zo mogelijk voor de kandidaatlanden, de EFTA-landen, Japan en de Verenigde Staten. De presentatie volgt de thematische indeling van de database van Eurostat: economy and finance; population and social conditions; industry, trade and services; agriculture, forestry and fisheries; international trade; transport; environment and energy; science and technology; regional statistics.
De publicatie is te bestellen of downloaden via
http://epp.eurostat.ec.europa.eu.
Catalogus nummer: KS-EI-08-001-EN-C.
ISBN: 92 791 1056 6.

Congres IUSSP

De 26th International Population Conference van de International Union for Scientific Study of Population (IUSSP) vindt plaats van 27 september tot 2 oktober 2009 in Marrakech, Marokko.
Informatie: www.iussp.org/marrakech2009.

Artikelen

Allochtonenprognose 2008–2050: naar 5 miljoen allochtonen

Joop Garssen en Coen van Duin

Volgens de nieuwe allochtonenprognose zal Nederland in 2050 bijna 5,0 miljoen allochtonen tellen, 1,8 miljoen meer dan op dit moment. Niet-westerse allochtonen nemen het grootste deel van de toekomstige bevolkingsgroei voor hun rekening. In 2050 zal hun aantal 3,0 miljoen bedragen, tegen 1,8 miljoen in 2009. Het aandeel van de niet-westerse allochtonen in de totale bevolking groeit daarmee van 10,8 naar 17,2 procent. Niettemin daalt het aandeel van de niet-westerse allochtonen in het totaal van de geboorten. Op dit moment is nog een op de zes pasgeborenen een (tweede generatie) niet-westerse allochtoon. In 2020 zal dit aandeel zijn teruggelopen tot een op de acht. Het aantal geboorten zal vooral onder Marokkanen en Turken sterk dalen. De aanwezigheid van niet-westerse allochtonen vormt voorlopig nog een lichte rem op de vergrijzing. In 2050 zal echter 17,5 procent van de niet-westerse bevolking 65 jaar of ouder zijn. Daarmee is de niet-westerse bevolking dan even sterk vergrijsd als de huidige autochtone bevolking.

1. Inleiding

Om het andere jaar brengt het CBS een prognose uit van de allochtone bevolking van Nederland, als verbijzondering van de nationale bevolkingsprognose. Deze allochtonenprognose beschrijft de verwachte ontwikkeling van het aantal allochtonen naar geslacht, leeftijd, generatie en herkomstgroep (zie ook kader *Allochtonen naar generatie en herkomst*). Dit artikel beschrijft de belangrijkste uitkomsten van de vijfde allochtonenprognose, die betrekking heeft op de periode 2008–2050.
Uitgebreide verslagen van de veronderstellingen over immigratie en emigratie zijn gepresenteerd in Nicolaas (2009a) en Nicolaas (2009b). De veronderstellingen over immigratie zijn gebaseerd op een onderscheid naar migratiemotieven: arbeidsmigratie, asielmigratie en volgmigratie (gezinsvorming en -hereniging). De veronderstellingen over emigratie zijn gebaseerd op emigratiekansen, waarbij onderscheid wordt gemaakt naar verblijfsduur. De veronderstellingen over de geboorte van allochtonen worden verderop in dit artikel toegelicht.
In de allochtonenprognose is sterfte, vergeleken met de drie andere demografische componenten, van ondergeschikte betekenis. De sterftecijfers van de westers allochtone bevolking wijken maar weinig af van die van de autochtonen, terwijl sterfte in de niet-westerse bevolking vanwege een jeugdige leeftijdsopbouw nog betrekkelijk zeldzaam is. Voor de allochtonenprognose zijn om deze reden geen afzonderlijke veronderstellingen over de sterfte opgesteld, maar is uitgegaan van de veronderstellingen over de sterfte voor de totale Nederlandse bevolking zoals beschreven in Van der Meulen et al. (2009).

Conform de vorige allochtonenprognoses worden de volgende herkomstgroepen onderscheiden: niet-westerse allochtonen (waaronder allochtonen uit de landen/gebieden Turkije, Marokko, Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba, Afrika (exclusief Marokko), Azië (exclusief Indonesië en Japan) en Latijns-Amerika (exclusief Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba)) en westerse allochtonen (waaronder allochtonen uit de landen/gebieden Indonesië (inclusief personen uit voormalig Nederlands-Indië), de Europese Unie (26 landen; exclusief Nederland), overige Europese landen (exclusief Turkije) en overige (niet-Europese) landen (Japan, Noord-Amerika en Oceanië)).

Allochtonen naar generatie en herkomst

Het CBS rekent iemand tot de allochtonen als ten minste één van diens ouders in het buitenland is geboren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen degenen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en degenen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). De herkomstgroep wordt bepaald aan de hand van het geboorteland van de persoon zelf (eerste generatie) of dat van de moeder (tweede generatie), tenzij (in het geval van de tweede generatie) de moeder in Nederland is geboren. In dat geval is gerubriceerd naar het geboorteland van de vader. Autochtonen zijn personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het land waar ze zelf zijn geboren.

2. Aandeel allochtonen in bevolking groeit fors

Volgens de nieuwe allochtonenprognose zal Nederland in 2050 bijna 5,0 miljoen allochtonen tellen, 1,8 miljoen meer dan in 2008. Omdat de totale Nederlandse bevolking in de periode 2008–2050 met 0,9 miljoen toeneemt (van 16,4 naar 17,3 miljoen), groeit het aandeel van de allochtonen in de bevolking sterk, van 19,6 naar 28,7 procent. Niet-westerse allochtonen nemen het grootste deel van deze groei voor hun rekening. In 2050 zal hun aantal 3,0 miljoen bedragen, tegen 1,8 miljoen in 2008. Het aandeel van de niet-westerse allochtonen in de totale bevolking groeit daarmee van 10,8 naar 17,2 procent. De toename van het aantal westerse allochtonen is, zowel absoluut als relatief, iets minder sterk. In 2050 telt Nederland 2,0 miljoen westerse allochtonen, waarmee hun aandeel in de bevolking dan 11,5 procent bedraagt.

Hoewel het aandeel van de autochtonen in de hele periode tot 2050 zal afnemen, daalt hun absolute aantal voorlopig niet. Tot ongeveer 2017 is nog sprake van een lichte groei van het aantal autochtonen, maar daarna zet een geleidelijk versnellende daling in. Volgens de nieuwe prognose telt Nederland tot ongeveer medio jaren twintig ongeveer 13,2 miljoen autochtonen, tegen 12,4 miljoen in 2050. In dat jaar zullen ongeveer zeven op de tien inwoners van Nederland autochtoon zijn. Nu is dit nog acht op de tien (*grafiek 1*). De totale Nederlandse bevolking bereikt rond 2038 haar maximale omvang, maar de allochtone bevolkingsgroepen zullen gedurende de hele prognoseperiode blijven groeien (*grafiek 2*).

1. Aandeel autochtonen en allochtonen in de bevolking

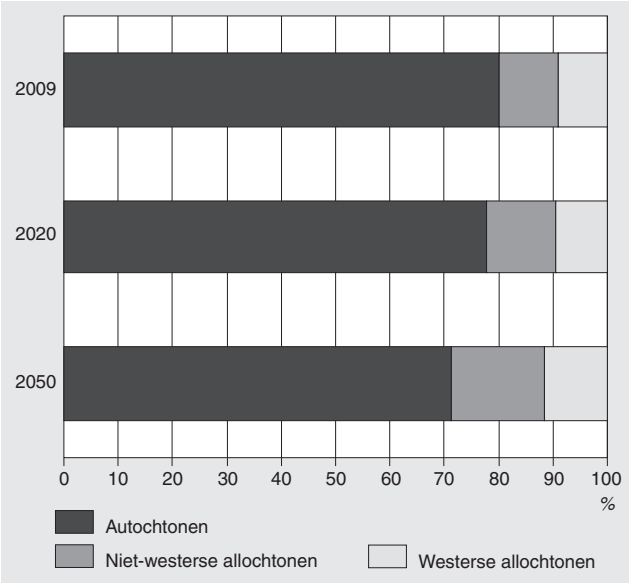

2. Aantal autochtonen en allochtonen

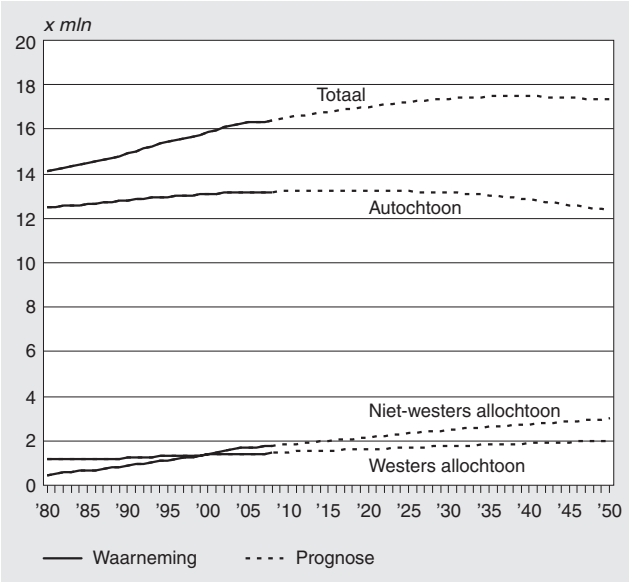

3. Groter aandeel niet-westerse tweede generatie

Begin deze eeuw bereikte het migratiesaldo – het verschil tussen het aantal immigranten en emigranten – van eerste

3. Aantal migranten naar herkomstgroep

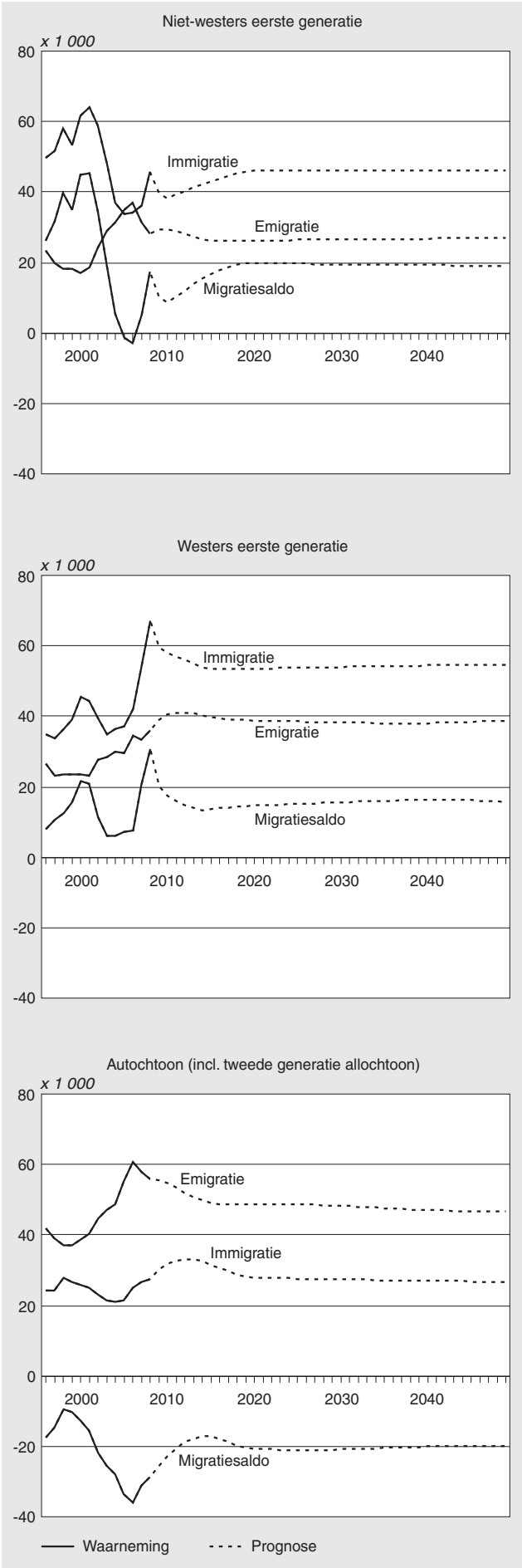

4. Niet-westerse en westerse allochtonen naar generatie

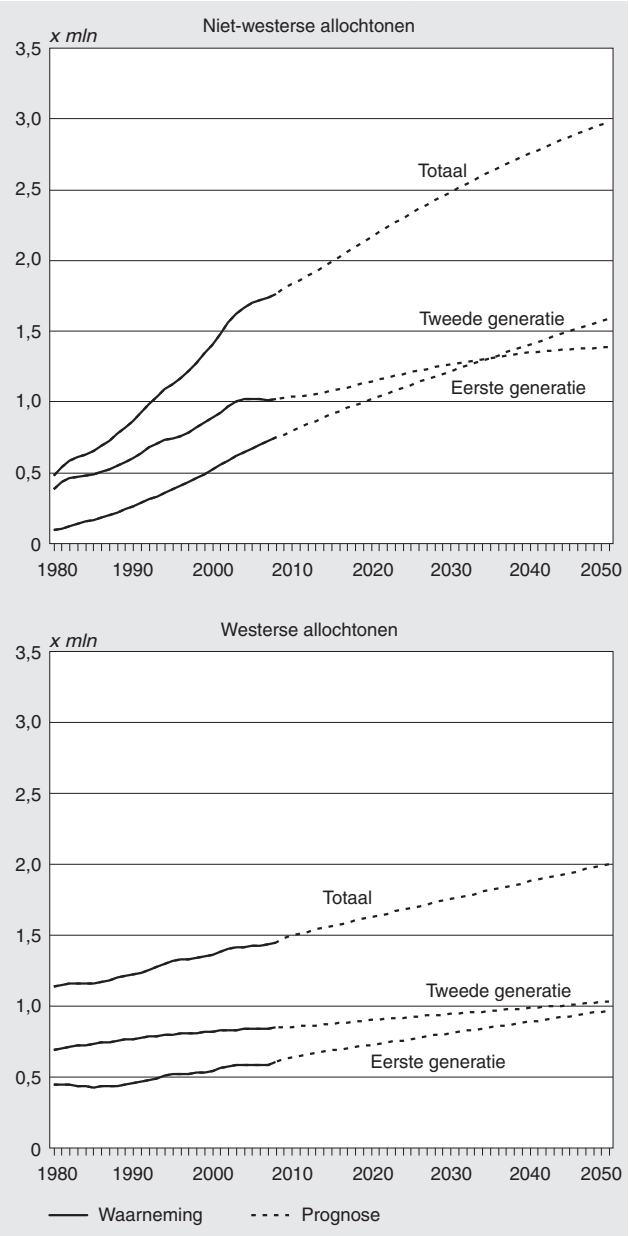

5. Aandeel eerste en tweede generatie allochtonen

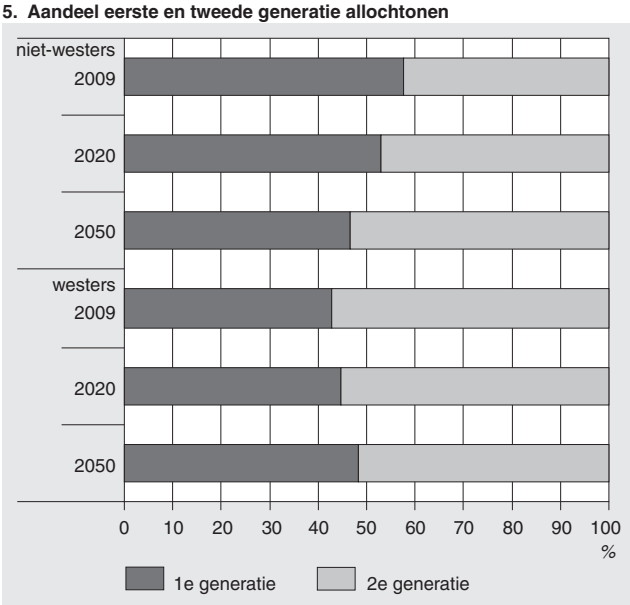

generatie niet-westerse allochtonen een hoogtepunt, met 45 duizend (in 2001). Vervolgens daalde dit aantal fors tot een licht vertrekoverschot, waarna weer een toename plaatsvond (*grafiek 3*). De tijdelijke neergang van het migratiesaldo werd veroorzaakt door een verslechtering van de economische situatie en de invoering van een nieuwe, aangescherpte Vreemdelingenwet. Door deze ontwikkeling bleef de omvang van de eerste generatie niet-westerse allochtonen de afgelopen jaren vrij stabiel, rond 1 miljoen (*grafiek 4*). De komende jaren wordt echter weer een geleidelijke toename van het aantal eerste generatie niet-westerse allochtonen verwacht, tot 1,14 miljoen in 2020 en 1,39 miljoen in 2050. Bij de tweede generatie is daarentegen tot op heden sprake geweest van een relatief sterke groei, die in de toekomst onverminderd zal aanhouden. In 2008 was de tweede generatie van de niet-westerse allochtonen nog beduidend kleiner dan de eerste generatie (0,46 tegen 0,82 miljoen). Medio jaren dertig zullen beide groepen, met elk 1,3 miljoen, ongeveer even groot zijn. Daarna is de tweede generatie in de meerderheid. In 2050 behoort naar verwachting 53 procent van de niet-westerse allochtonen tot de tweede generatie. Nu is dit nog 42 procent (*grafiek 5*).

Ook het migratiesaldo van westerse allochtonen is sinds de millenniumwisseling gedaald en recent weer gestegen (*grafiek 3*). De fluctuatie was echter minder sterk dan bij de niet-westerse allochtonen. Zo was het migratiesaldo van eerste generatie niet-westerse allochtonen in 2001 nog twee keer zo groot als dat van westerse allochtonen, om vervolgens onder dat niveau te zakken. Relatief veel westerse allochtonen blijven maar voor enkele jaren in Nederland, maar de eerste generatie die wél in Nederland blijft, is hier gemiddeld al veel langer dan de niet-westerse eerste generatie. Om deze reden is, ander dan bij niet-westerse allochtonen, de tweede generatie westerse allochtonen nu al groter dan de eerste generatie. Voorlopig is de tweede generatie westerse allochtonen ook nog iets groter dan de tweede generatie niet-westerse allochtonen, maar al over enkele jaren zullen deze groepen getalsmatig van positie wisselen.

Anders dan bij de niet-westerse allochtonen neemt het aandeel van de westerse tweede generatie in het totaal van de westerse allochtonen in de komende decennia af (*grafiek 5*). Nu nog behoren bijna zes op de tien westerse allochtonen tot de tweede generatie, maar medio deze eeuw zullen de eerste en tweede generatie ongeveer even groot zijn.

4. Aantal niet-westerse geboorten daalt

De natuurlijke groei, het verschil tussen de aantallen geboorten en sterfgevallen, draagt ook in de komende jaren meer bij aan de bevolkingsgroei dan een positief migratiesaldo. Dit geldt voor niet-westerse allochtonen in sterkere mate dan voor de (gemiddeld oudere en minder

6. Totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR) voor eerste generatie niet-westerse vrouwen

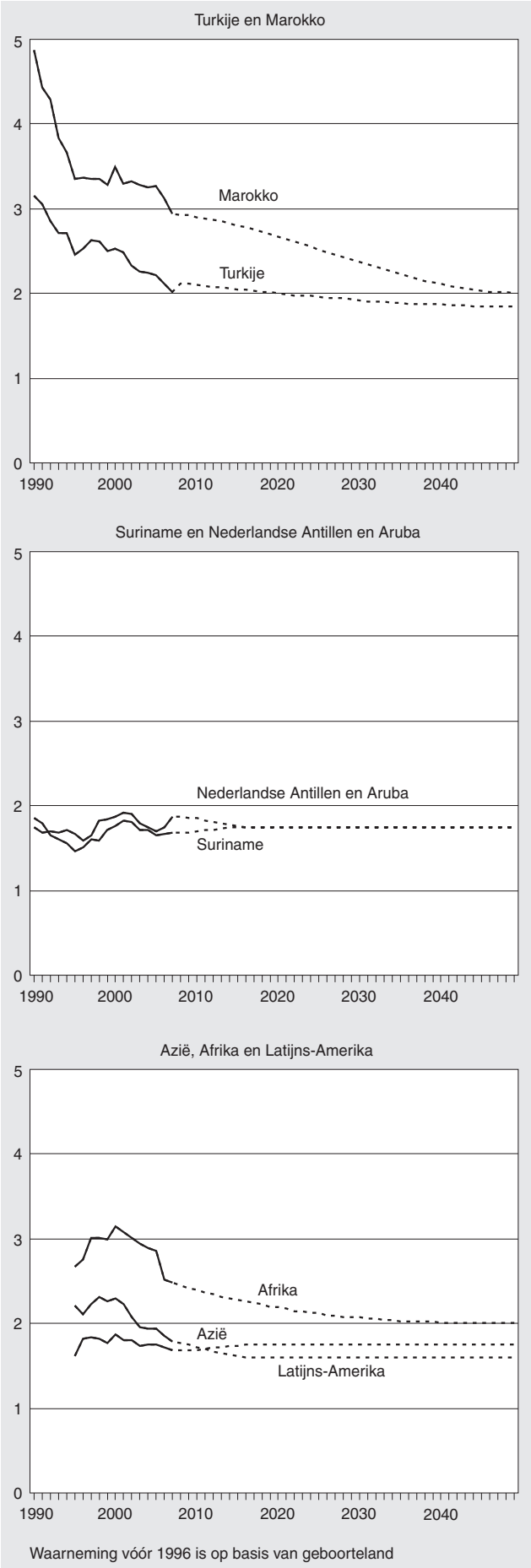

Waarneming vóór 1996 is op basis van geboorteland

vruchtbare) westerse allochtonen. Dat de niet-westerse allochtone groei zo sterk is, komt niet zozeer door de hoge geboorteaantallen, maar door het lage aantal sterfgevallen in de niet-westerse bevolkingscomponent. In de komende jaren zal het migratiesaldo van niet-westerse allochtonen, na een aanvankelijke daling, naar verwachting oplopen van 9 duizend in 2010 naar 20 duizend in 2020. Het aantal geboorten van tweede generatie niet-westerse allochtonen daalt in dezelfde periode geleidelijk, van 29 duizend naar 24 duizend. De daling hangt samen met een afname van het aantal eerste generatie allochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijden. Ook wordt een verdere daling van het gemiddeld kindertal bij deze groep verwacht. Het aandeel van niet-westerse allochtonen in het totaal van de Nederlandse geboorten neemt door de daling af. Op dit moment behoort een op de zes pasgeborenen tot de niet-westerse tweede generatie. In 2020 zal dit zijn teruggelopen tot een op de acht. Het aandeel van de westers allochtone pasgeborenen is met een op de veertien veel kleiner, maar loopt wel langzaam op. Over tien jaar is een op de elf pasgeborenen een westerse allochtoon.

Ondanks het feit dat een op de zes pasgeborenen een niet-westerse allochtoon is, is de invloed van allochtonen op het gemiddeld kindertal van Nederlandse vrouwen zeer beperkt. Enerzijds is dit zo omdat de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtonen weliswaar bovengemiddeld is, maar deels wordt gecompenseerd door de lager dan gemiddelde vruchtbaarheid van westerse allochtonen. Anderzijds is de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtonen sterk gedaald. In het afgelopen decennium zakte het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer (TFR) van eerste generatie niet-westers allochtone vrouwen van 2,4 naar 2,1, terwijl dat van autochtone vrouwen juist iets opliep, van 1,6 naar 1,7. Het algemene beeld is er een van convergentie: niet alleen lijkt de tweede generatie – die overigens niet door middel van geboorte bijdraagt aan de groei van het aantal allochtonen, tenzij hun partner in het buitenland is geboren – wat betreft hun kindertal zeer sterk op de autochtonen, maar ook daalt de vruchtbaarheid van (met name) de Marokkaanse en Turkse eerste generatie snel. Deze trend doet zich, in nog sterkere mate, ook in de herkomstlanden voor (Garssen en Nicolaas, 2008). Door deze convergentie is ook de opwaartse invloed van niet-westerse allochtonen op de TFR van Nederland nog verder afgenomen. Momenteel zorgen niet-westers allochtone vrouwen voor een verhoging van de TFR met slechts 0,04 (Van Duin, 2009). In tien jaar tijd is de TFR van Marokkaanse vrouwen gedaald van 3,4 naar 2,9, en die van Turkse vrouwen van 2,6 naar 2,0. De twee andere belangrijke niet-westerse herkomstgroepen, de Surinamers en Antillianen, hebben een vruchtbaarheidsniveau dat al langere tijd vergelijkbaar is met dat van autochtone vrouwen. In de allochtonenprognose wordt uitgegaan van een verdere daling van de TFR van Marokkaanse en Turkse vrouwen, tot 2,0 en 1,85 medio deze eeuw (*grafiek 6*).

In 2007 was van 21 procent van de pasgeboren niet-westerse allochtonen alleen de vader in het buitenland geboren. De moeder was dus autochtoon of tweede generatie allochtoon. In 2000 was dit bij slechts 15 procent van de niet-westerse geboorten het geval. In de prognose is

verondersteld dat dit aandeel nog iets verder oploopt en rond 2020 op 23 procent uitkomt. Deze toename compenseert voor een deel het effect van de verdere daling van de vruchtbaarheid van eerste generatie niet-westers allochtone vrouwen.

Van de 185 duizend kinderen die in 2008 in Nederland werden geboren, waren er 142 duizend (77 procent) autochtoon en 43 duizend (tweede generatie) allochtoon. Met 30 duizend vormden niet-westers allochtone kinderen binnen de laatstgenoemde groep een ruime meerderheid. De grootste afzonderlijke niet-westerse groep, met 7 duizend geboorten, bestond in 2008 uit Marokkanen. Naar verwachting zal hun aantal en aandeel in de komende decennia fors gaan dalen, vanwege een sterk afnemende instroom van eerste generatie Marokkanen in combinatie met een dalend vruchtbaarheidscijfer (*grafiek 7*). Al in 2020 zal het aantal Marokkaanse geboorten tot 4 duizend zijn teruggelopen, met een verdere halvering tot 2049. Om dezelfde reden neemt ook het aantal Turkse geboorten sterk af. Daarentegen groeit het aantal geboorten van Aziatische kinderen (van 6 duizend in 2008 naar 8 duizend in 2049) en, op een lager niveau, van Latijns-Amerikaanse kinderen (van 2 duizend naar 3 duizend).

7. Aantal geboorten van tweede generatie niet-westerse allochtonen

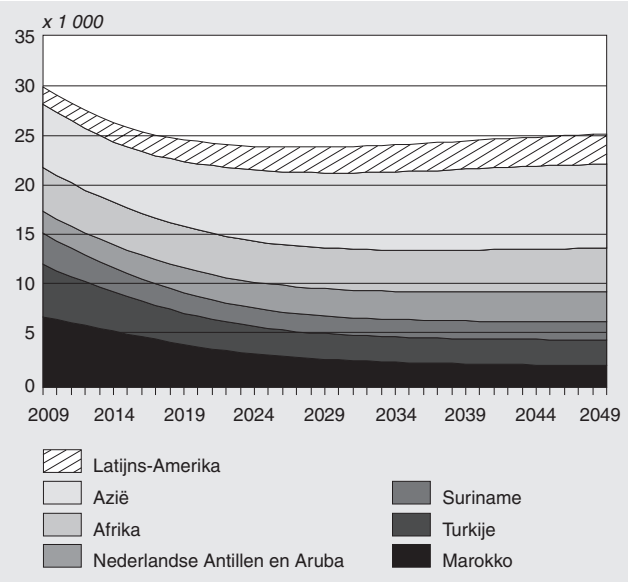

5. Ook niet-westerse bevolking vergrijst

Niet-westerse allochtonen zijn gemiddeld jonger dan autochtonen, terwijl westerse allochtonen juist ouder zijn. Momenteel is ruim een op de drie niet-westerse allochtonen jonger dan 20 jaar, tegen minder dan een op de zes westerse allochtonen. Van de autochtonen is bijna een kwart jonger dan 20 jaar. De aanwezigheid van niet-westerse allochtonen remt daardoor de vergrijzing enigszins. De gemiddelde leeftijd van de huidige Nederlandse bevolking is 39,9 jaar. Zonder niet-westerse allochtonen zou dit gemiddelde op 41,2 jaar liggen. Vooralsnog heeft de aanwezigheid van niet-westerse allochtonen echter veel meer effect op de grijze druk (de verhouding tussen het aantal 65-plussers en het aantal 20–64-jarigen) dan op het aantal 65-plussers. Momenteel is nog maar een op de 27 niet-westerse allochtonen 65 jaar of ouder, en vormen niet-westerse 65-plussers nog geen 3 procent van alle 65-plussers. In de komende decennia zal dit echter snel veranderen. In 2020 zal 6,5 procent van de niet-westerse allochtonen 65 jaar of ouder zijn, en in 2050 zelfs 17,5 procent. Daarmee is de niet-westerse bevolking dan even sterk vergrijsd als de huidige autochtone bevolking. De 'ontgroening' van de bevolking – de afname van het aandeel jongeren – die in eerdere decennia plaatsvond onder autochtonen, zal zich in de komende decennia ook onder niet-westerse allochtonen voltrekken. Onder autochtonen en westerse allochtonen zal het aandeel jongeren maar weinig veranderen (*grafiek 8*).

8. Aandeel autochtonen en allochtonen naar leeftijdsgroep

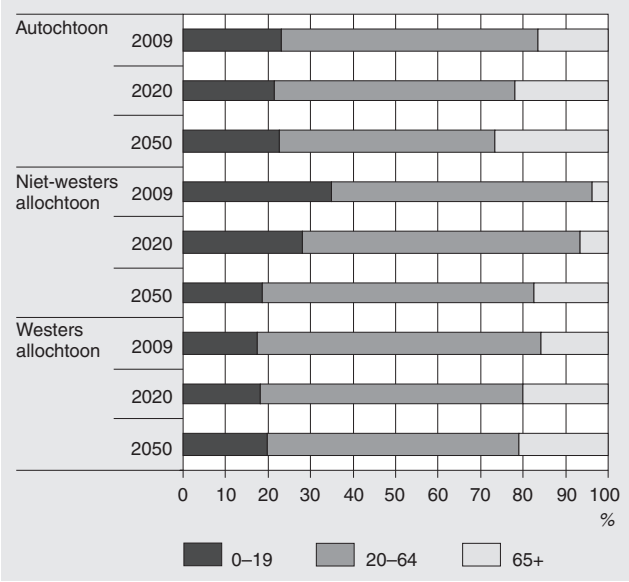

Anders dan bij westerse allochtonen neemt het percentage van de niet-westerse allochtonen in de bevolking vanaf ongeveer 30-jarige leeftijd sterk af. Op dit moment is

9. Aandeel niet-westerse allochtonen in de bevolking, naar leeftijd

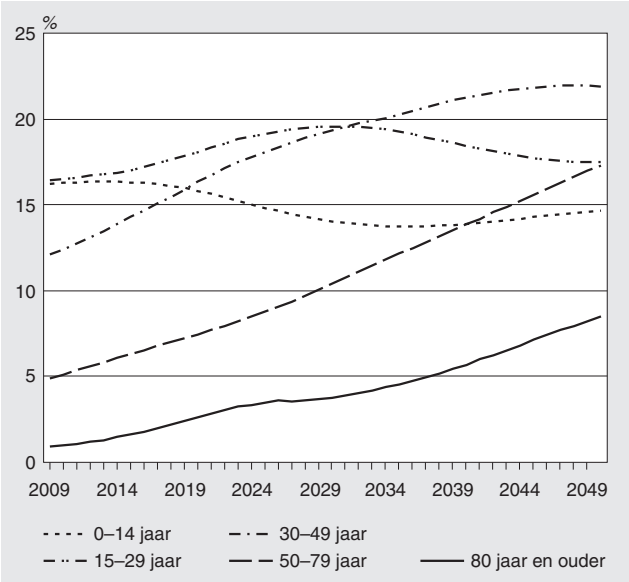

10a. Niet-westerse allochtonen naar geslacht, leeftijd en generatie

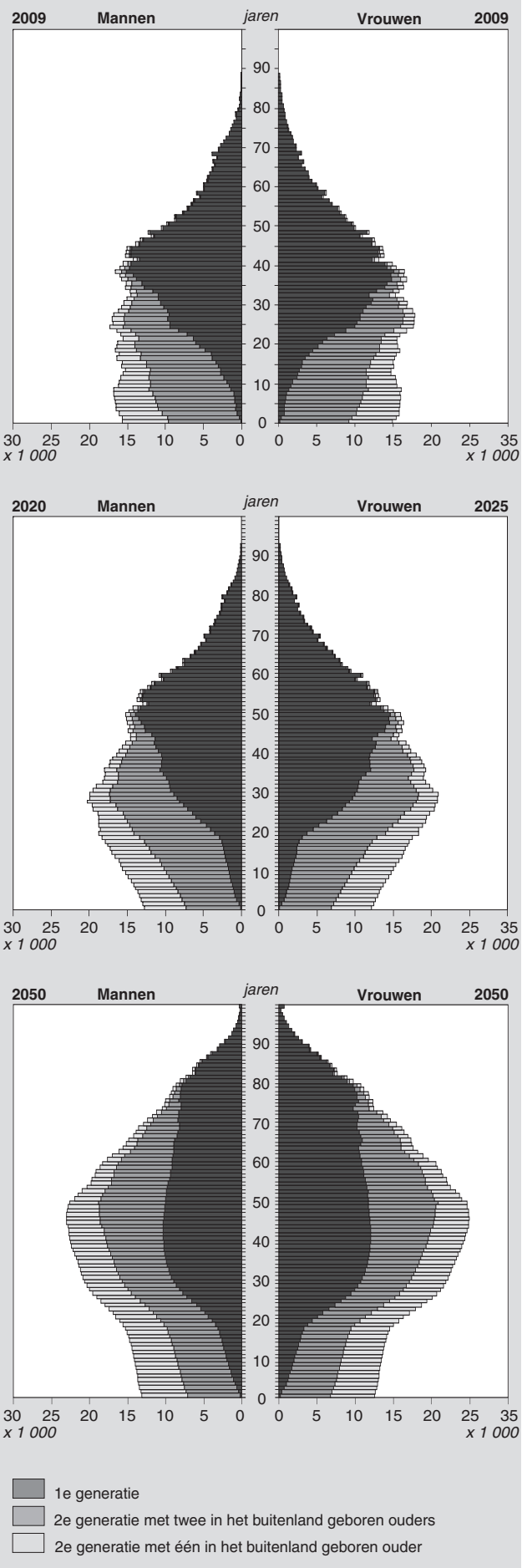

10b. Westerse allochtonen naar geslacht, leeftijd en generatie

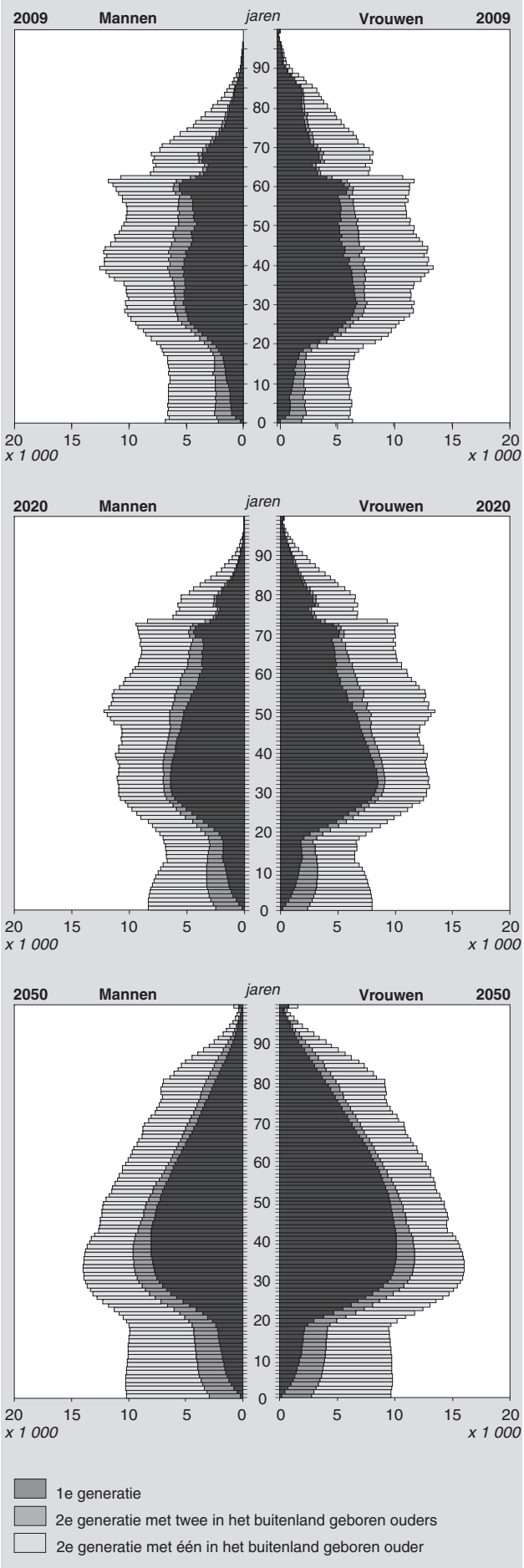

10c. Autochtonen naar geslacht en leeftijd

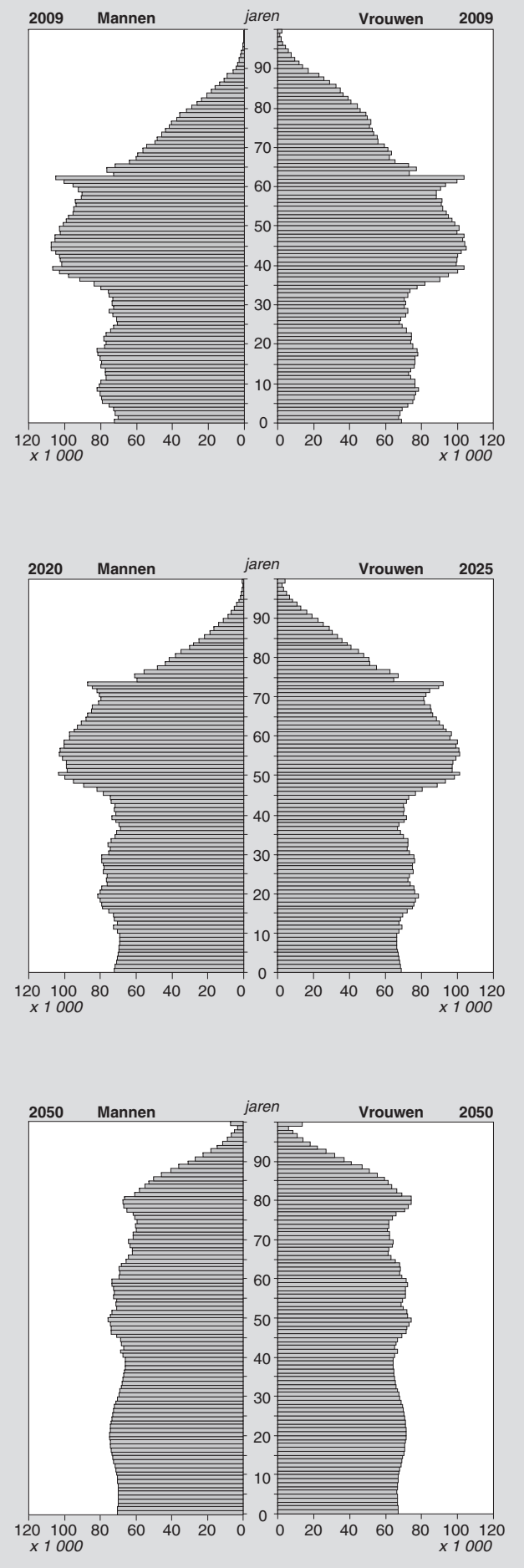

ongeveer een op de zes 0–14-jarigen en een vergelijkbaar aandeel 15–29-jarigen niet-westers allochtoon. Bij 50–79-jarigen daalt dit aandeel tot een op twintig, en bij 80-plussers tot een op 111. In de komende decennia zullen deze aandelen sterk gaan veranderen (*grafiek 9*). Op korte termijn blijft het aandeel van niet-westerse jongeren in de Nederlandse jeugd min of meer constant, waarna een lichte daling gaat optreden. Het aandeel van volwassen niet-westerse allochtonen zal daarentegen toenemen, waarbij vooral hun toename in de potentiële beroepsbevolking van groot belang zal zijn.

De ontwikkeling van de bevolkingspiramides voor niet-westerse en westerse allochtonen en voor autochtonen is weergegeven in *grafieken 10a–10c*. Onder niet-westerse allochtonen zal in de loop van de tijd de piramidevorm, die typerend is voor een jeugdige bevolkingsstructuur, overgaan in een vorm met een smalle basis en uiteraard smalle top, zoals de huidige leeftijdsopbouw van de autochtonen. De vorm van de westerse bevolkingspiramide verandert naar verhouding maar weinig. Wel blijkt uit grafiek 10b dat huwelijken tussen westerse allochtonen en autochtonen vaker voorkomen dan huwelijken tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen, gezien de omvang van de tweede generatie met één in het buitenland geboren ouder. De bevolkingspiramide van de autochtonen, ten slotte, neemt geleidelijk de vorm aan van een obelisk. In 2050 zullen de jaarklassen tot de leeftijd van 80 jaar ongeveer even groot zijn, waarna sprake is van een snelle afkalving.

6. In vrijwel alle groepen meer vrouwen dan mannen

In de komende decennia zullen in vrijwel alle niet-westerse herkomstgroepen die nu, als gevolg van hun migratiegeschiedenis, nog een mannenoverschot kennen, vrouwen de meerderheid gaan vormen. Bij autochtonen is al lange tijd sprake van een vrouwenoverschot, dat in de toekomst maar weinig zal veranderen (*grafiek 11*). Naar verwachting

11. Aantal mannen per honderd vrouwen naar herkomstgroep

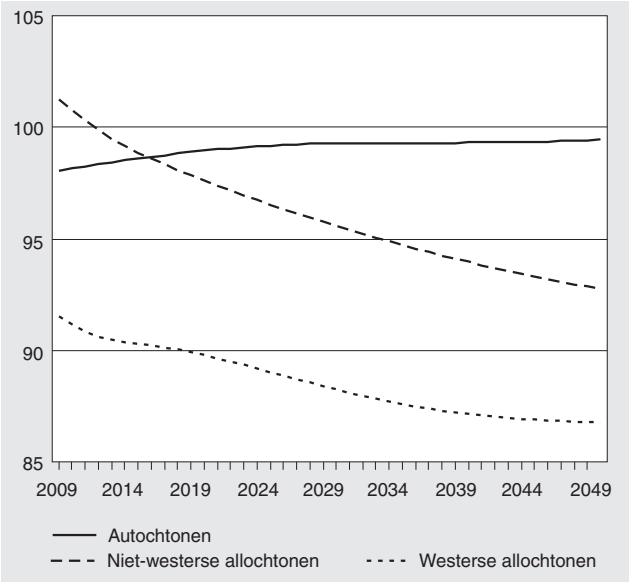

zal alleen in de Afrikaanse herkomstgroep nog tot medio deze eeuw een mannenoverschot blijven bestaan. Wel neemt de sex ratio (het aantal mannen per honderd vrouwen) van deze groep geleidelijk af, van 118 in 2008 naar 102 in 2050. Marokkanen en Turken die nu met 107 en 106 nog relatief hoge sex ratio's kennen, zien deze afnemen tot 97 en 98. Opvallend laag blijft de sex ratio van Latijns-Amerikaanse allochtonen, die rond 70 schommelt. De migratie uit dit werelddeel heeft voor een belangrijk deel gezinsvorming als motief.

Literatuur

Duin, C. van, 2009, Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners. Bevolkingstrends 57(1), blz. 15–22.

Garssen, J. en H. Nicolaas, 2008, Trends in cohort fertility of second generation Turkish and Moroccan women in the Netherlands: strong adjustment to native levels. Demographic Research 19(33), blz. 1249–1280.

Nicolaas, H., 2009a, Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over immigratie. Bevolkingstrends 57(1), blz. 23–33.

Nicolaas, H., 2009b, Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over emigratie. Bevolkingstrends 57(1), blz. 34–40.

Van der Meulen, A., C. van Duin en J. Garssen, 2009, Bevolkingsprognose 2008–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte. Bevolkingstrends 57(1), blz. 41–53.

Staat
Aantal niet-westerse en westerse allochtonen op 1 januari

		2009	2015	2020	2030	2040	2050
		x 1 000					
Totale bevolking		16 481	16 779	17 014	17 380	17 474	17 343
Autochtonen		13 200	13 225	13 222	13 143	12 841	12 366
Niet-westers	1e generatie	1 031	1 078	1 145	1 267	1 349	1 387
	2e generatie	772	912	1 019	1 216	1 406	1 591
	totaal	1 803	1 990	2 164	2 483	2 755	2 979
Westers	1e generatie	628	688	727	809	891	967
	2e generatie	850	876	901	945	988	1 031
	totaal	1 478	1 564	1 628	1 755	1 878	1 998
Turkije	1e generatie	195	197	199	202	199	188
	2e generatie	182	205	220	243	262	279
	totaal	377	402	420	445	461	467
Marokko	1e generatie	166	171	177	184	186	180
	2e generatie	174	207	229	257	276	290
	totaal	340	378	406	441	462	471
Suriname	1e generatie	185	187	190	191	183	165
	2e generatie	153	167	176	190	202	212
	totaal	338	355	367	382	385	377
Ned. Antillen en Aruba	1e generatie	80	88	95	109	119	128
	2e generatie	55	65	75	96	118	139
	totaal	134	153	170	204	237	267
Afrika	1e generatie	123	136	148	173	194	210
	2e generatie	78	99	116	147	178	210
	totaal	201	235	264	320	372	420
Azië	1e generatie	233	245	272	331	378	416
	2e generatie	100	128	154	213	276	342
	totaal	333	373	426	544	654	757
Latijns-Amerika	1e generatie	49	55	62	76	89	101
	2e generatie	30	39	49	70	94	119
	totaal	79	94	111	146	183	220
Indonesië	1e generatie	121	107	96	76	57	45
	2e generatie	263	258	254	241	215	172
	totaal	384	365	350	317	272	217
EU (26 landen)	1e generatie	372	432	466	540	615	682
	2e generatie	506	520	535	565	608	668
	totaal	878	952	1 001	1 105	1 222	1 350
Overig Europa	1e generatie	97	108	121	145	165	181
	2e generatie	46	58	68	88	107	124
	totaal	143	166	189	233	272	305
Overig niet-Europa	1e generatie	38	41	44	49	54	59
	2e generatie	36	40	43	50	58	67
	totaal	74	81	87	99	112	126

Toename asielverzoeken in Nederland sterker dan in EU

Arno Sprangers, Han Nicolaas en Joke Korpel

Het aantal asielverzoeken in Nederland is in 2008 bijna verdubbeld ten opzichte van het jaar ervoor. Deze toename was veel sterker dan die in de gehele Europese Unie, waar het aantal asielverzoeken met 6 procent steeg. De meeste asielzoekers die naar de EU en naar Nederland kwamen, waren afkomstig uit Irak.

1. Recente ontwikkelingen

In de eerste helft van de jaren negentig nam het aantal asielzoekers sterk toe, onder meer in verband met de val van de Muur in 1989 en de oorlog in het voormalige Joegoslavië. In eerste instantie gingen veel van deze asielzoekers naar Duitsland. In 1992 ontving dat land 438 duizend asielzoekers. Medio 1993 werd in Duitsland het asielbeleid aangescherpt. Asielverzoeken van mensen die via andere EU-landen en andere veilige derde landen naar Duitsland waren gekomen, werden meteen afgewezen. Hierdoor nam het aantal asielverzoeken in Duitsland af, maar begon het in Nederland sterk te stijgen, tot een niveau van 52,6 duizend in 1994 (*grafiek 1*).

In de jaren negentig was een groot deel van de asielzoekers in Nederland afkomstig uit voormalig Joegoslavië, Afghanistan, Irak, Somalië, Iran en de voormalige Sovjet-Unie. De asielzoekers uit voormalig Joegoslavië waren aanvankelijk vooral afkomstig uit Bosnië. Vanaf het midden van de jaren negentig vertoonde het aantal asielzoekers scherpe pieken en dalen. Eind 1994 werd de asielprocedure aangepast met de introductie van aanmeldcentra. Doel van deze aanmeldcentra was een snellere beoordeling van asielaanvragen. Na 1994 liep het aantal

1. Asielverzoeken in de Europese Unie en Nederland

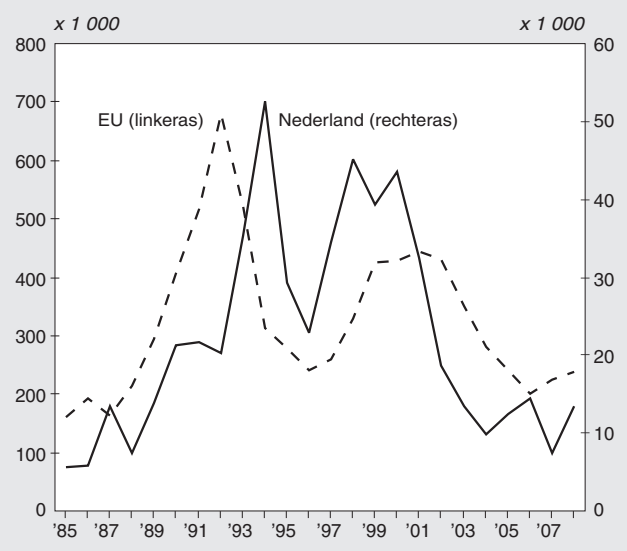

Bron: UNHCR

Internationale cijfers over asiel

De cijfers over herkomst en bestemming van asielzoekers in dit artikel zijn afkomstig van de VN vluchtelingenorganisatie UNHCR (http://www.unhcr.org). De cijfers hebben voor een deel een voorlopig karakter. Een vergelijking van aantallen asielzoekers in verschillende landen is aan beperkingen onderhevig. Zo kunnen asielzoekers soms meerdere asielverzoeken indienen. In de cijfers voor sommige landen zijn daarom behalve eerste asielaanvragen mogelijk ook vervolgaanvragen opgenomen. Van een vervolgaanvraag kan sprake zijn als er bij de beoordeling van de asielaanvraag sprake is van nieuwe feiten. Soms is er, ook als er geen nieuwe feiten zijn aangedragen, toch aanleiding een asielverzoek opnieuw te beoordelen. Dit is bijvoorbeeld het geval als het beleid ten aanzien van veilige herkomstlanden is gewijzigd. Het is niet precies aan te geven hoe groot het aantal vervolgaanvragen in andere landen is. In dergelijke gevallen worden personen dus meerdere keren geteld. Dit bemoeilijkt de vergelijkbaarheid van de cijfers tussen de landen.

De Nederlandse cijfers over 2007 en 2008 in dit artikel betreffen alleen eerste aanvragen (respectievelijk 7,4 en 13,4 duizend). Het totaal aantal aanvragen (inclusief vervolgaanvragen) bedroeg voor deze jaren 9,7 en 15,3 duizend. Voor de periode tot en met 2006 is voor Nederland alleen het totaal aantal asielaanvragen bekend (dus inclusief vervolgaanvragen).

In internationaal verband kunnen dubbeltellingen optreden als iemand in meerdere landen een asielverzoek indient. In de Dublin-overeenkomst is vastgelegd dat het land waar de asielzoeker zijn eerste verzoek heeft ingediend of had moeten indienen, verantwoordelijk is voor de afhandeling van het asielverzoek.

Voor de leesbaarheid worden in dit artikel de termen asielzoekers en asielverzoeken door elkaar gebruikt. Omdat een asielzoeker meerdere asielverzoeken kan indienen, moet in alle gevallen strikt genomen asielverzoeken worden gelezen.

In dit artikel is geen informatie over beslissingen op asielverzoeken opgenomen. De reden hiervoor is dat deze cijfers voor de verschillende landen slecht vergelijkbaar zijn. Beslissingen op asielverzoeken moeten 'longitudinaal' worden gekoppeld aan de asielverzoeken waar het in feite om gaat. Dat wil zeggen dat de asielzoekers in een bepaald kalenderjaar moeten worden 'gevolgd' tot het moment waarop hun asielprocedures zijn afgerond, een proces dat soms meerdere jaren in beslag kan nemen. In de praktijk volgen de landen echter geen longitudinale benadering. Soms worden beslissingen op asielverzoeken die in een bepaald kalenderjaar worden genomen gerelateerd aan het aantal asielverzoeken in datzelfde kalenderjaar. Omdat

beslissingen vaak betrekking hebben op asielverzoeken in een eerder kalenderjaar (en dus op andere personen), zijn deze cijfers moeilijk te interpreteren. Een alternatieve aanpak is het aantal positieve (of negatieve) beslissingen te delen door het totale aantal beslissingen. Ook deze benadering geeft geen zuiver beeld, omdat zowel beslissingen in eerste aanleg als beslissingen naar aanleiding van bezwaarprocedures worden meegeteld. In veel gevallen worden personen dan dubbel geteld (zie voor meer informatie Van der Erf, 2001).

Europese Unie

In dit artikel heeft de EU–15 betrekking op de landen die tot 1 mei 2004 de EU vormden. Dat zijn België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Zweden. Met de twaalf nieuwe lidstaten (EU–12) worden de landen bedoeld die na 1 mei 2004 zijn toegetreden tot de EU: Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië (alle sinds 1 mei 2004) en Bulgarije en Roemenië (beide sinds 1 januari 2007).

asielzoekers in Nederland terug, maar deze afname was van korte duur. Na 1996 trad weer een stijging op. Deze stijging hield verband met de onrust in Afghanistan en Irak, en met de oorlog in Kosovo. Aan het eind van de jaren negentig kwamen naar verhouding meer Serviërs dan Bosniërs naar Nederland. Het ging daarbij voor een belangrijk deel om asielzoekers uit Kosovo.
Na de eeuwwisseling, na de invoering van de Vreemdelingenwet 2000 per 1 april 2001, daalde het aantal asielzoekers opnieuw. Dit kwam onder andere doordat het aantal asielzoekers uit Afghanistan en voormalig Joegoslavië sterk afnam. De laatste jaren schommelt het jaarlijks aantal asielzoekers in Nederland rond of iets boven de 10 duizend.

2. Aantal asielzoekers in Nederland verdubbeld

In 2008 werden in Nederland 13,4 duizend eerste asielverzoeken ingediend (*grafiek 2*). Dit waren er bijna twee keer zo veel als in 2007. Toen dienden 7,4 duizend mensen een asielverzoek in, het laagste aantal sinds 1988. In de 27 landen van de Europese Unie bedroeg het aantal asielverzoeken in 2008 volgens de UNHCR 238 duizend. Dit aantal was 6 procent hoger dan in 2007. Het aantal asielverzoeken in Nederland en de Europese Unie is echter nog wel veel lager dan rond de eeuwwisseling.

In Frankrijk werd in 2008 verreweg het grootste aantal asielverzoeken ingediend. Het aantal asielzoekers in dit land nam toe van 29,4 duizend in 2007 naar 35,2 duizend in 2008. Ook in de jaren 2004–2006 ontving Frankrijk de meeste asielzoekers.
Naast Nederland zag ook Italië een sterke toename van het aantal asielverzoeken, van 14,1 duizend in 2007 naar 31,2 duizend in 2008. In Zweden – dat in 2007 de meeste asielverzoeken kreeg – is het aantal asielzoekers juist sterk gedaald, van 36,4 naar 24,4 duizend.

2. Asielverzoeken in de Europese Unie, 2007 en 2008

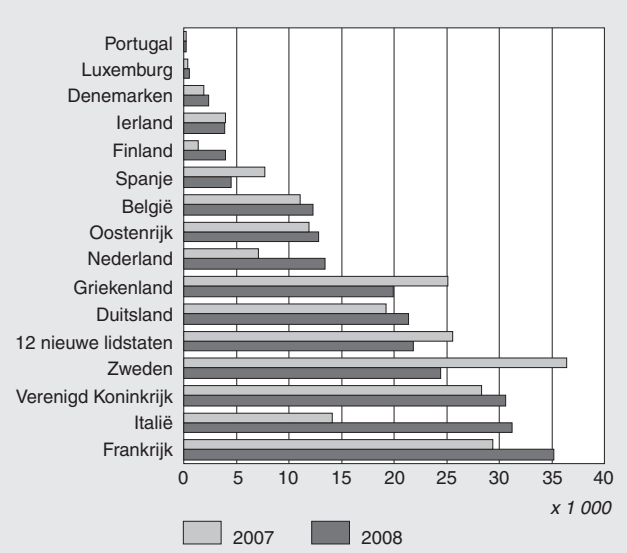

Bron: UNHCR

Gerelateerd aan het inwonertal telden juist de kleine landen Malta en Cyprus in 2008 het grootste aantal asielzoekers: respectievelijk 6,4 en 4,6 asielzoekers per duizend inwoners (*grafiek 3*). Frankrijk, dat absoluut gezien het grootste aantal had, bevond zich met 0,6 asielver-

3. Asielverzoeken in de Europese Unie per 1 000 inwoners

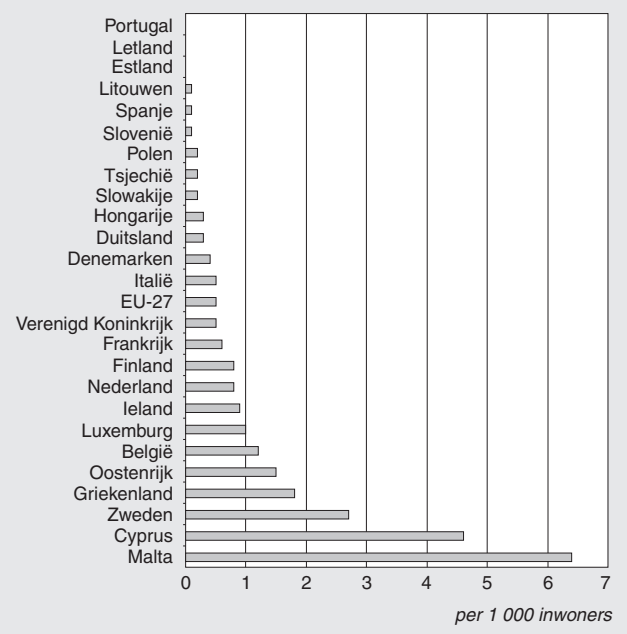

Bron: UNHCR

zoeken per duizend inwoners in de middenmoot. Het Nederlandse aandeel was 0,8 per duizend inwoners.
In 2008 kwamen 27,7 duizend asielzoekers uit Irak naar de landen van de Europese Unie. Irak was daarmee met afstand het belangrijkste herkomstland van asielzoekers. Ook uit Rusland en Somalië kwamen veel asielzoekers (respectievelijk 18,2 en 17,1 duizend).

Er bestaan grote verschillen tussen de landen van de Europese Unie wat betreft de herkomst van asielzoekers. Er zijn verscheidene factoren die omvang en bestemming van asielstromen bepalen. De geografische ligging, vervoersmogelijkheden, de aanwezigheid van etnische groepen ('netwerken'), historische koloniale banden, activiteiten van mensensmokkelaars, de economische situatie in zowel het land van herkomst als het land van bestemming en het beleid in landen ten aanzien van asiel (zowel in het land zelf als in naburige landen) oefenen hun invloed uit. Er zijn daarom duidelijke verbanden tussen landen van herkomst en landen van bestemming.

De stijging in Nederland in 2008 hing samen met de toename van asielzoekers afkomstig uit Irak en Somalië (*staat 1*). Deze toename hield verband met de categoriale bescherming die in 2008 nog gold voor asielzoekers afkomstig uit het zuiden en midden van Irak en uit delen van Somalië. Deze categoriale bescherming is inmiddels afgeschaft, zodat asielverzoeken uit deze landen uitsluitend op individuele gronden worden beoordeeld. Ook de aanwezigheid van de desbetreffende bevolkingsgroepen in Nederland zal een rol hebben gespeeld bij de keuze voor Nederland als bestemmingsland.

Staat 1
Asielverzoeken in Nederland naar nationaliteit

	2007	2008
	x 1 000	
Irak	2,0	5,0
Somalië	1,9	3,8
China	0,2	0,6
Afghanistan	0,1	0,4
Iran	0,2	0,3
Eritrea	0,2	0,2
Sri Lanka	0,1	0,2
Armenië	0,2	0,2
Guinee	0,2	0,2
Sierra Leone	0,1	0,1
Overige landen	1,9	2,3
Totaal	7,1	13,4

Bron: IND.

Ook Duitsland en Zweden ontvangen veel asielzoekers uit Irak (*staat 2*). Voor deze landen speelt de aanwezigheid van een omvangrijke Iraakse bevolkingsgroep eveneens een rol. Het aantal uit Irak afkomstige asielzoekers in Zweden is in 2008 in verband met de afschaffing van de categoriale bescherming voor Irakezen wel sterk gedaald.

Staat 2
Asielverzoeken in de Europese Unie naar land van herkomst, 2008

Land van herkomst	Land van bestemming									
	Totaal EU-27	w.o.								
		België [1]	Duitsland	Frankrijk	Griekenland	Italië	Nederland [2]	Oostenrijk	Verenigd Koninkrijk	Zweden
	x 1 000									
Irak	27,6	1,1	6,7	0,6	1,8	0,8	5,0	0,5	2,0	6,1
Russische Federatie	18,2	1,6	0,8	3,6	0,1	0,0	0,1	3,4	0,1	0,9
Somalië	17,1	0,2	0,2	0,1	0,1	4,5	3,8	0,4	1,6	3,4
Afghanistan	13,5	0,9	0,7	0,3	2,3	2,0	0,4	1,4	3,7	0,8
Servië en Montenegro	12,6	1,1	1,5	3,1	0,0	0,9	0,0	1,7	0,1	2,0
Pakistan	12,0	0,2	0,3	0,3	6,9	0,9	0,0	0,1	2,0	0,1
Nigeria	11,3	0,1	0,5	0,5	0,7	5,3	0,1	0,5	1,0	0,2
Eritrea	7,0	0,0	0,2	0,1	0,0	2,7	0,2	0,0	2,3	0,9
Iran	6,7	0,6	0,8	0,1	0,3	0,1	0,3	0,3	2,6	0,8
Turkije	6,3	0,3	1,3	2,2	0,1	0,8	0,1	0,4	0,2	0,3
Sri Lanka	6,0	0,1	0,5	2,3	0,1	0,2	0,2	0,0	1,8	0,0
Bangladesh	5,7	0,1	0,0	1,2	1,8	1,3	0,0	0,1	0,5	0,1
Georgië	4,8	0,2	0,2	0,4	2,2	0,0	0,1	0,5	0,1	0,2
Zimbabwe	4,6	0,0	0,1	0,0	–	0,0	0,0	0,0	4,3	0,0
China	4,3	0,2	0,3	0,8	0,1	0,0	0,6	0,2	1,5	0,1
Syrië	4,2	0,3	0,7	0,0	0,8	0,0	0,0	0,1	0,2	0,6
Dem. Rep. Congo	4,2	0,6	0,2	2,5	0,0	0,1	0,0	0,1	0,4	0,1
Colombia	1,0	0,0	0,0	0,1	–	0,1	0,0	–	0,0	0,0
Haïti	1,0	0,0	0,0	0,9	–	–	–	–	–	0,0
Overige landen	70,0	4,8	6,4	15,9	2,5	11,3	2,3	3,1	6,1	8,0
Totaal	238,1	12,3	21,4	35,2	19,9	31,2	13,4	12,8	30,6	24,4

1) Exclusief meemigrerende kinderen.
2) Eerste asielverzoeken.

Bron: UNHCR.

Asielzoekers uit Rusland (voor een belangrijk deel Tsjetsjenen) zochten hun toevlucht vooral in Frankrijk en in Oostenrijk.

Italië ontvangt relatief veel Afrikanen. Deze Afrikaanse asielzoekers komen veelal via Libië en Lampedusa Italië binnen. Naar Griekenland komen veel asielzoekers uit Pakistan, Afghanistan, Georgië en Irak. Ook hier speelt – evenals bij Italië – de geografische ligging een rol.
Asielzoekers uit Zimbabwe gingen vooral naar het Verenigd Koninkrijk, het land waarmee men vroeger koloniale banden had.

Literatuur

Erf, R. van der, 2001, Valkuilen in de asielstatistiek. Paper ten behoeve van het symposium 'De wegen van een vluchteling' van het Centrum voor Migratierecht van de KU Nijmegen, 15 november 2001. NIDI, Den Haag.

UNHCR, 2009, Asylum levels and trends in industrialized countries, 2008. Statistical overview of asylum applications lodged in Europe and selected non-European countries. UNHCR, Geneva, www.unhcr.org.

Terugkeer van ouderen naar hun geboorteregio

Elien Smeulders, Clara H. Mulder en Jan Latten[1)]

Vier op de tien 55-plussers wonen buiten hun geboorteregio. De komende jaren zullen veel gemeenten vergrijzen en krimpen. Het absolute aantal ouderen zal fors toenemen en een sterker stempel drukken op het leven van alledag, ook op wonen en verhuisgedrag. De vraag is of die extra ouderen zorgen voor een stroom mensen die terugkeren naar hun geboorteregio. Een eerste antwoord op deze vraag wordt in dit artikel gegeven aan de hand van het terugkeergedrag van huidige ouderen. Terugkeer naar de geboorteregio blijkt voor verhuizende ouderen inderdaad een optie te zijn, maar zeker niet de belangrijkste. Vooral ouderen die op grotere afstand van hun geboorteregio wonen en opnieuw verhuizen, gaan vaker naar andere regio's. Oorspronkelijke inwoners van gebieden in Limburg, Noord-Brabant, de Achterhoek en centrale delen van de noordelijke provincies keren vaker terug naar hun geboorteregio dan ouderen uit andere delen van het land.

1. Inleiding

Elke levensfase kent haar eigen verhuismotieven. Zo verhuizen jongeren vaak naar stedelijke regio's voor hun studie, en verhuizen gezinnen vaak naar een groene, suburbane woonomgeving. Binnen Nederland zijn er daarnaast minder omvangrijke, maar evengoed belangrijke verhuisstromen, zoals die van ouderen en gepensioneerden (Mulder en Hooimeijer, 1999).

Met het perspectief van lokale of regionale bevolkingskrimp richt lokaal of regionaal beleid, maar ook de marktsector, zich soms expliciet op het aantrekken van jonge senioren. Een voorbeeld hiervan biedt onder andere de provincie Zeeland, die in beleidsplannen expliciet aandacht heeft gegeven aan het aantrekken van ouderen. Ook in beleidssuggesties voor Parkstad Limburg wordt deze doelgroep benoemd (Stipo Consult, 2004). In de marktsector vragen sommigen zich af of er misschien behoefte is aan senioren-enclaves zoals die bestaan in de Verenigde Staten of aan de Spaanse Costa's. Bovendien mag worden aangenomen dat alleen al op grond van de vergrijzing het aantal verhuizingen van ouderen in de komende decennia een zwaarder gewicht krijgt in het algemene beeld van verhuisgedrag. Vormen de 2,5 miljoen mensen van 65 jaar of ouder nu nog ongeveer 15 procent van alle inwoners van Nederland, in 2035 zal het gaan om 4,4 miljoen ouderen (een kwart van de bevolking). De 55-plussers maken dan met 5,4 miljoen personen zelfs ruim 30 procent uit van de bevolking. Bij een gelijkblijvende verhuisgeneigdheid zal het aandeel van de verhuisbewegingen van ouderen hierdoor fors toenemen en een sterker stempel drukken op het verhuisgedrag. Het is daarom interessant nu al na te gaan hoe dat verhuisgedrag van ouderen feitelijk is en of retourmigratie naar geboorteregio's een wezenlijk aandeel daarin heeft.

Deze analyse geeft antwoord op de vraag in hoeverre Nederlandse ouderen in de afgelopen jaren terugkeerden naar hun geboorteregio en welke factoren hierbij een rol speelden. Tot nog toe was het vrijwel onmogelijk te beschikken over kwantitatieve gegevens over feitelijke terugkeerders of het potentieel aan terugkeerders. Sinds kort kan dat met CBS-gegevens in beeld worden gebracht. Een eerste analyse had betrekking op retourmigratie naar Parkstad Limburg (Smeulders en Latten, 2009).

2. Achtergrond en eerder onderzoek

Ouderen zijn over het algemeen vrij honkvast. Ze wonen lang op hetzelfde adres en willen niet vaak uit hun vertrouwde omgeving verhuizen. Het grootste deel van de Nederlandse ouderen is dan ook tevreden met de woonsituatie (De Klerk, 2004). Tegelijk hebben ouderen die graag willen verhuizen daartoe wel een zekere vrijheid. Veel ouderen hebben hun arbeidzame leven achter zich en zijn met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd niet meer gebonden aan een werkplek. Er ontstaat daardoor een nieuwe keuzevrijheid met betrekking tot de woonplek. Zeker als men aan het eind van de arbeidscarrière ook nog over enig kapitaal beschikt, kan men alternatieve woonplekken overwegen. Ouderen die over veel keuzemogelijkheden beschikken kunnen bijvoorbeeld in een voor ouderen aantrekkelijke of veilige woonomgeving gaan wonen, of dichter bij familieleden of bij andere mogelijkheden voor sociale contacten. Terugkeer naar een bekende omgeving of de geboorteplaats waar nog familie woont, kan voor ouderen ook een reden zijn om te verhuizen. Verder valt onder ouderen de beslissing om te verhuizen vaak samen met de ontoereikendheid van de woonsituatie door het optreden van gezondheidsbeperkingen. Litwak en Longino (1987) onderscheiden dan ook drie soorten verhuizingen in de latere fase van de levensloop: *amenity migration* (verhuizingen naar een prettiger woonlocatie, veelal pensioenmigratie), *kinship migration* (verhuizingen in de richting van familie) en *assistance migration* (migratie naar verzorgingsinstellingen). Al deze drie typen verhuizingen zouden kunnen plaatsvinden in de vorm van retourmigratie naar de geboorteregio.

Retourmigratie is in verband gebracht met de aanwezigheid van *locatiespecifiek kapitaal* in het gebied van her-

---

[1)] Dit artikel is gebaseerd op de masterscriptie van Elien Smeulders, die zij schreef voor haar afstuderen in de studie sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) op basis van een stage bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Clara H. Mulder en Jan Latten zijn beiden hoogleraar aan de UvA, Jan Latten is daarnaast werkzaam bij het CBS.

komst (DaVanzo en Morrison, 1981; DaVanzo, 1983). Dit kapitaal wordt gevormd door de kennis die specifiek geldig is voor het gebied en de sociale netwerken. DaVanzo en Morrison gebruiken dit begrip vooral om te beargumenteren dat retourmigratie meestal snel volgt op de migratie vanuit het gebied van oorsprong. Als deze migratie kort geleden heeft plaatsgevonden, is er in het bestemmingsgebied nog weinig locatiespecifiek kapitaal opgebouwd en is de aantrekkingskracht van het herkomstgebied nog groot. Vanuit deze gedachte kan men verwachten dat retourmigratie op hogere leeftijd minder voorkomt dan onder jongeren, en dat het aandeel retourmigranten onder de verhuisden kleiner zal zijn dan de ongeveer een derde van de 'vervolgmigranten' (degenen die eerder waren gemigreerd) die DaVanzo en Morrison vonden in hun onderzoek in de Verenigde Staten in de jaren zeventig.

In Nederland is maar weinig onderzoek gedaan naar retourmigratie. Uit een steekproefonderzoek naar pensioenmigratie en retourmigratie onder Nederlandse ouderen kwam naar voren dat ongeveer een kwart van de oudere migranten een retourmigrant was (Vergoossen, 1983). Van alle pensioenmigranten gaf 60 procent aan dat ze al bekend waren met de nieuwe woonlocatie, omdat de vestigingslocatie gelijk was aan de woonstreek uit de jeugd, of omdat men er kinderen en/of andere familie had wonen. In een later onderzoek vonden Harts en Hingstman (1986) dat maar 6 procent van alle vervolgmigranten (ongeacht leeftijd) een retourmigrant was. De twee onderzoeken zijn niet goed vergelijkbaar door verschillen in definities, maar het verschil in percentages retourmigranten lijkt erop te duiden dat ouderen meer geneigd zijn tot retourmigratie dan jongeren.

3. Gegevens en methode

De gegevens zijn ontleend aan het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS (Al en Bakker, 2000; CBS, 2006). Ze hebben betrekking op alle 55-plussers die in Nederland zijn geboren en die zowel in 1999 als in 2005 in Nederland woonden. Degenen die in de tussenliggende jaren zijn overledenen of naar het buitenland zijn geëmigreerd, zijn buiten beschouwing gelaten. Om de terugkeerkans van 55-plussers naar hun geboorteregio te berekenen, zijn de geboortegemeente, het woonadres in 1999 en het woonadres in 2005 met elkaar vergeleken. Iemand wordt als retourmigrant (ook wel 'terugkeerder') beschouwd wanneer hij of zij in 1999 niet in de geboorteregio woonde, maar in 2005 wel. De geboorteregio is gedefinieerd als het middelpunt van de geboortegemeente met een straal van 15 kilometer eromheen. Met deze ruimere definitie dan de geboortegemeente zelf wordt het probleem omzeild dat voor velen de geboortegemeente niet gelijk was aan de woongemeente van de ouders, bijvoorbeeld omdat men in een ziekenhuis is geboren. In landelijke gebieden ligt een regionaal ziekenhuis vaak buiten de woongemeente. Een tweede voordeel van het uitgaan van de geboorteregio in plaats van de geboortegemeente is dat de berekende terugkeerkans minder vertekend wordt door de toevallige administratieve afbakeningen die gemeentegrenzen soms zijn. In de praktijk hoeft het namelijk niet zo te zijn dat men precies terugkeert binnen de grenzen van de geboortegemeente om feitelijk toch een retourmigrant te zijn. Het is immers ook goed denkbaar dat men in de directe fysieke omgeving van de geboorteplaats gaat wonen, maar dat de nieuwe woonplek administratief net buiten de grenzen van de geboortegemeente valt. Doordat gebruik wordt gemaakt van drie peilmomenten (geboortejaar, 1999 en 2005) wordt niet alle retourmigratie van ouderen in het onderzoek betrokken. Een deel van de ouderen zal al vóór 1999 zijn teruggekeerd, maar hierover hebben we geen gegevens. Ook is het mogelijk dat een aantal mensen tussen 2000 en 2004 is terugverhuisd naar de geboorteregio maar al vóór 2005 weer is vertrokken. Deze mensen zijn buiten beschouwing gelaten als retourmigrant.

Een verhuizing wordt in dit onderzoek gedefinieerd als een verandering van woonadres waarbij de afstand tussen het adres in 1999 en in 2005 groter is dan 3 kilometer. Het is een vrij willekeurige afbakening, bedoeld om verhuizingen over zeer korte afstand buiten beschouwing te houden. De categorie 'niet verhuisd' bevat in de analyse daarom ook personen die binnen een straal van 3 kilometer zijn verhuisd. Als iemand in 1999 buiten de geboorteregio woonde en bij een verhuizing een afstand aflegde van meer dan 3 kilometer, maar niet terugkeerde naar de geboorteregio, dan wordt deze verhuizing opgevat als 'verhuisd naar elders'.

De analyses bestaan uit bivariate en multivariate onderdelen. De bivariate benadering met kruistabellen beschrijft de samenhangen van achtergrondkenmerken met de kans om buiten de geboorteregio te wonen en de kans om terug te keren. Het multivariate deel bestaat uit een multinomiale logistische regressieanalyse, waarbij de afhankelijke variabele uit drie categorieën bestaat: niet (of over een korte afstand) verhuisd, terugverhuisd naar de geboorteregio en verhuisd naar elders in Nederland.

De gegevens die nodig zijn om de invloed van verschillende achtergrondkenmerken op terugkeer naar de geboorteregio van 55-plussers te onderzoeken zijn ontleend aan het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS. Het zijn gegevens over geslacht, leeftijd, type huishouden waarvan men deel uitmaakt, het al dan niet verweduwd zijn, huishoudensinkomsten, eigendomssituatie van de woning, de mate van stedelijkheid van de buurt in 1999 en de afstand tot de geboortegemeente voorafgaand aan een mogelijke terugkeer. Helaas bevatte het SSB op het moment van deze analyse nog geen definitieve of hanteerbare gegevens over opleidingsniveau, gezondheid of over kenmerken van de relatie tussen ouders en hun kinderen. De inkomsten zijn gebaseerd op de maandelijkse inkomsten (loon, winst als zelfstandige, uitkeringen, pensioen en studiefinancieringen) van het gehele huishouden waarvan de persoon deel uitmaakt. Uitgangspunt is dat de welvaart van een persoon afhankelijk is van de totale inkomsten van het huishouden. Om de welvaart van alleenstaanden te kunnen vergelijken met die van grotere huishoudens, zijn de maandelijkse huishoudensinkomsten gecorrigeerd voor verschillen in samenstelling van het huishouden. Met behulp van equivalentiefactoren zijn de huishoudensinkomsten herleid tot het inkomen van een eenpersoonshuishouden, zodat de inkomens onderling vergelijkbaar

zijn. De hoogte van de equivalentiefactoren is ontleend aan het Armoedebericht 2006 (Otten et al., 2006).

De 55-plussers in de analyse komen uit ruim 1,5 duizend oorspronkelijke gemeenten. In een tijdsbestek van ongeveer een eeuw is door gemeentelijke herindelingen het aantal gemeenten in Nederland afgenomen tot 467 in 2005. Omdat een groot deel van de historische gemeenten niet meer bestaat, zijn alle historische gemeentecodes vertaald naar de gemeentecodes van 2005.

4. Wie wonen er buiten de geboorteregio?

Ruim 1,1 miljoen 55-plussers (40 procent van het totaal) woonden in 1999 buiten de eigen geboorteregio (ofwel buiten de geboortegemeente en ten minste 15 km vanaf het middelpunt van die gemeente). *Grafiek 1* laat de variatie hierin zien naar achtergrondkenmerk van de 55-plussers. Van de vrouwen woonde 41 procent buiten de geboorteregio, tegen 39 procent van de mannen. Een oorzaak van het iets hogere aandeel van de vrouwen is mogelijk de omstandigheid dat vrouwen die een relatie krijgen vaker de man volgen dan andersom, waardoor ze een hogere mobiliteit hebben (Mulder en Wagner, 1993). Van alle ouderen wonen de 80-plussers het vaakst buiten de geboorteregio, waarschijnlijk mede omdat zij vaak naar verzorgingsinstellingen zijn verhuisd, die zich niet altijd in de eigen woongemeente bevinden. Hoe hoger de leeftijd, hoe groter daardoor de kans dat men buiten de geboorteregio woont. Dit wordt bevestigd door de variatie in het kenmerk huishoudenssamenstelling: ouderen die in een verzorgingsinstelling leven, wonen het vaakst buiten de geboorteregio (51 procent). Ook paren zonder thuiswonende kinderen (42 procent) en eenpersoonshuishoudens wonen iets vaker dan gemiddeld buiten de geboorteregio. Paren met thuiswonende kinderen wonen opvallend vaak nog binnen de geboorteregio; slechts 34 procent woont erbuiten.

Ongeveer een kwart van de 55-plussers is verweduwd. Als men nog geen weduwnaar/weduwe is, woont men iets vaker buiten de geboorteregio (41 procent) dan als men verweduwd is (39 procent). Dit kan erop duiden dat het verlies van een partner onder verweduwden een rol speelt bij de terugkeergeneigdheid naar de geboorteregio.

Hoe hoger de huishoudensinkomsten van 55-plussers, des te groter de kans dat zij verder van hun geboorteregio afwonen. Dit bevestigt de bevinding van eerder onderzoek dat ouderen met een hoog inkomen in hun leven mobieler zijn geweest en vaker over langere afstanden zijn verhuisd dan ouderen met lagere inkomsten (Vergoossen, 1983; Feijten en Visser, 2005). Uiteraard zegt deze bevinding meer over een statistische samenhang dan over oorzaak en gevolg. Waarschijnlijk zijn het juist de meer mobielen geweest die hogere inkomsten hebben weten te genereren, bijvoorbeeld doordat zij ooit zijn verhuisd om een hoge opleiding te gaan volgen. Maar liefst 58 procent van de ouderen met hoge huishoudensinkomsten woont niet meer in de geboorteregio. Van de ouderen met gemiddelde inkomsten woont 42 procent buiten de geboorteregio. Van de ouderen met lage huishoudeninkomsten is dit slechts 31 procent.

1. Ouderen van 55 jaar en ouder die in 1999 buiten de geboorteregio woonden

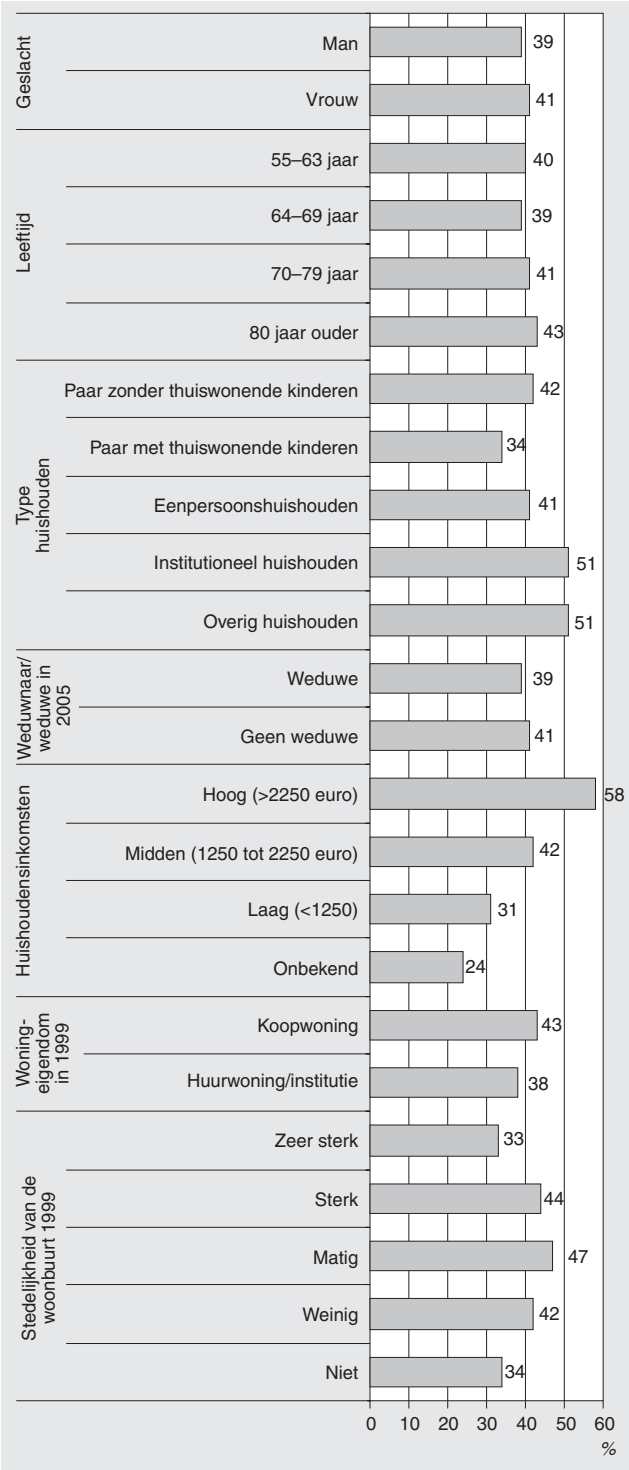

De kans om buiten de geboorteregio te wonen varieert ook met de eigendomssituatie van de woning. Ouderen met een koopwoning wonen vaker buiten de geboorteregio (43 procent) dan ouderen met een huurwoning (38 procent). Het bewonen van een koopwoning hangt sterk samen met inkomen. Over het algemeen geldt daarom voor 55-plussers dat degenen met hogere huishoudens-

1. Pecentage ouderen van 55 jaar of ouder dat buiten de geboorteregio woont per geboortegemeente, 1999

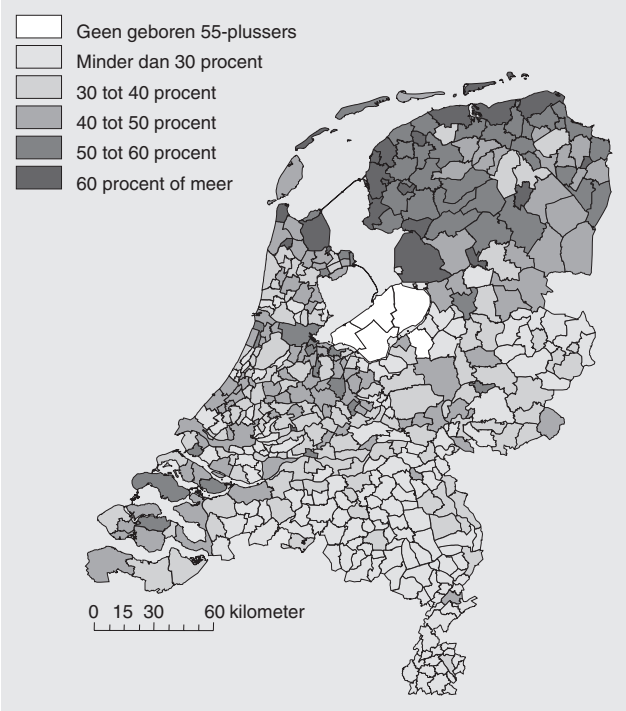

inkomsten vaker in een koopwoning wonen en ook vaker over langere afstand zijn verhuisd.

De kans om buiten een geboorteregio te wonen vertoont ook een sterke statistische samenhang met de stedelijkheid van de woonbuurt in 1999. Ouderen die in een matig stedelijke buurt woonden, bevonden zich het vaakst buiten hun geboorteregio (47 procent). De 55-plussers die in 1999 in een zeer sterk stedelijke buurt woonden, bevonden zich juist veel minder vaak buiten hun geboorteregio (33 procent). Dit geldt ook voor ouderen die in niet-stedelijke buurten woonden (34 procent). Waarschijnlijk hebben ouderen in de sterkst stedelijke buurten (veelal gelegen in de grote steden) minder vaak hun geboorteregio hoeven te verlaten voor opleiding of werk (zie ook Mulder en Kalmijn, 2006). Voor de niet-stedelijke buurten (veelal gelegen op het platteland) speelt wellicht een sterke binding met de geboorteregio een rol (Feijten et al., 2008). De matig stedelijke buurten zijn misschien juist de plekken waar velen in de loop van hun leven een aantrekkelijke woning en wellicht werk hebben gevonden. Vaak betreft het suburbane gebieden of kleine of middelgrote steden.

Los van de hierboven geconstateerde *sociale en economische* diversiteit in de kans om op grotere afstand van de geboorteregio te wonen, is er ook een opvallende *regionale* diversiteit. *Kaart 1* geeft de ruimtelijke verdeling weer van het percentage oorspronkelijke inwoners dat in 1999 als 55-plusser niet meer in de geboorteregio woonde. Zeer opvallend zijn de kustgebieden in het noorden van het land en daarop aansluitend Drente, waar meer dan de helft van de daar geborenen op hogere leeftijd buiten de geboorteregio woonde. Wegens gebrek aan werkgelegenheid in die gebieden, nu maar ook in het verleden, hebben veel noorderlingen hun geboorteregio achter zich gelaten. In het zuiden en oosten van het land woonden 55-plussers juist relatief vaak in hun geboorteregio. Amsterdam en andere grote steden kennen een hoog aandeel vertrekkers. Dit kan waarschijnlijk meer verklaard worden door vertrek om redenen van huisvesting en de daarbij horende suburbanisatieprocessen sinds de jaren zeventig. De grote steden hebben in de afgelopen decennia honderdduizenden inwoners verloren die buiten de grote steden op nieuwe uitbreidingslocaties gingen wonen, bijvoorbeeld in Almere, Zoetermeer en Nieuwegein.

5. Terugkeerkans van 55-plussers die buiten hun geboorteregio wonen

Ruim 1,1 miljoen van de 2,7 miljoen 55-plussers woonde in 1999 buiten de geboorteregio. Veruit het grootste deel van deze ouderen (89 procent; *staat 1*) is in de periode tussen 1999 en 2005 niet – of over een korte afstand – verhuisd. Terugverhuisd naar de geboorteregio is 1,7 procent, wat neerkomt op meer dan 18 duizend retourmigranten over een periode van zes jaar. De overige 9,3 procent is weliswaar ook verhuisd, maar naar een andere regio dan de geboorteregio. Op het totaal aantal 55-plussers is 1,7 procent terugkeerders gering, maar gerelateerd aan de ouderen die tussen 1999 en 2005 zijn verhuisd, blijkt het toch te gaan om 15 procent terugkeerders naar de geboorteregio.

Staat 1 laat de terugkeerkans en het verhuisgedrag zien naar achtergrondkenmerk. Het verhuisgedrag van mannen en vrouwen vertoont geen grote verschillen. De terugkeerkans is voor beide 1,7 procent. Wel zijn er onder ouderen meer vrouwen, zodat het relatief vaak om verhuizende vrouwen gaat. Als mannen verhuizen, keren ze naar verhouding iets minder vaak (14,8 procent) terug naar hun geboorteregio dan vrouwen (15,4 procent).

Vooral de 55–63-jarigen hebben een grotere kans op retourmigratie. Van hen is 1,8 procent terugverhuisd, tegen 1,5 procent van de 64–69-jarigen en 70–79-jarigen. Velen zijn al ruim voor hun 65e gestopt met werken. Bovendien is vooral van vrouwen de partner vaak een paar jaar ouder, terwijl de vrouwen zelf nog uit een generatie komen waarin niet betaald werken onder vrouwen vrij vaak voorkomt. Dit drukt de gemiddelde leeftijd waarop een verhuizing over langere afstand kan plaatsvinden. Ook in absolute aantallen vormen de jonge senioren de grootste groep verhuizende en terugkerende ouderen. De terugkeerkans van 80-plussers is ook vrij groot.

Wordt gecorrigeerd voor verhuisgeneigdheid door naar het aantal retourmigranten te kijken ten opzichte van alle verhuizers, dan blijkt dat de 80-plussers het minst vaak terugverhuizen naar de geboorteregio. Van de verhuizers onder hen is slechts 11 procent terugverhuisd. Ouderen rond de pensioengerechtigde leeftijd, van 64 tot en met 69 jaar, en de ouderen die zich aan het voorbereiden zijn op het pensioen, de 55–63-jarigen, verhuizen áls ze verhuizen het vaakst terug naar de geboorteregio. Van de verhuizers onder hen is bijna 16 procent terugverhuisd. Hoewel de verschillen niet erg groot zijn, is er toch een kleine piek te

Staat1
Ouderen van 55 jaar of ouder die in 1999 buiten de geboorteregio woonden naar verhuisgedrag in de periode 1999–2005

	Niet verhuisd of over een korte afstand	Verhuisd naar de geboorteregio	Verhuids naar elders	Totaal	Aandeel retour-migranten t.o.v. de verhuisden
	%			x 1 000	%
Geslacht					
Man	88,7	1,7	9,6	468,3	14,8
Vrouw	89,3	1,7	9,1	635,4	15,4
Leeftijd					
55–63 jaar	88,6	1,8	9,6	490,9	16,1
64–69 jaar	90,5	1,5	8,0	245,2	15,9
70–79 jaar	89,7	1,5	8,8	289,8	14,4
80 jaar of ouder	84,8	1,7	13,5	77,9	11,1
Type huishouden					
Paar zonder thuiswonende kinderen	89,6	1,6	8,8	681,0	15,2
Paar met thuiswonende kinderen	90,5	1,3	8,2	110,5	13,8
Eenpersoonshuishouden	87,5	1,9	10,6	266,4	15,2
Institutioneel huishouden	82,2	2,9	14,9	20,7	16,3
Overig huishouden	88,1	2,6	10,0	25,1	15,7
Weduwnaar/weduwe in 2005					
Weduwe	88,1	1,8	10,1	275,4	15,0
Geen weduwe	89,3	1,6	9,0	828,4	15,2
Huishoudensinkomsten					
Hoog (>2 250 euro)	88,3	1,6	10,0	316,6	14,0
Midden (1 250 tot 2 250 euro)	89,6	1,6	8,8	396,1	15,3
Laag (<1 250)	89,1	1,7	9,1	385,6	15,9
Onbekend	80,4	3,2	16,4	5,5	16,2
Woningeigendom in 1999					
Koopwoning	88,9	1,7	9,4	582,0	15,2
Huurwoning/institutie	89,2	1,6	9,2	521,7	15,0
Stedelijkheid van de woonbuurt 1999					
Zeer sterk	88,1	1,5	10,4	145,4	12,7
Sterk	90,8	1,3	7,9	273,2	14,3
Matig	90,7	1,4	7,9	238,2	15,3
Weinig	90,1	1,7	8,3	237,1	16,7
Niet	84,3	2,5	13,2	209,7	15,8
Afstand tot de geboortegemeente in 1999					
15–24 km	90,4	3,0	6,6	242,3	31,4
25–50 km	89,3	1,6	9,1	281,3	14,9
50 km of verder	88,3	1,1	10,6	580,2	9,7
Totaal	89,0	1,7	9,3	1 103,7	15,1

zien in retourmigratie rond de pensioengerechtigde leeftijd. Deze 16 procent is aanzienlijk minder dan de ongeveer een kwart die Vergoossen (1983) vond. Het verschil zou te maken kunnen hebben met een verschil in definitie: in het onderzoek van Vergoossen werd niet gevraagd naar migratie naar de geboorteregio, maar naar de woonstreek waar de respondenten het grootste deel van de jeugd hadden doorgebracht. Helaas zijn in het SSB geen gegevens beschikbaar over andere woongemeenten in de jeugd dan de geboortegemeente.

Ouderen die deel uitmaken van institutionele huishoudens (2,9 procent) en overige huishoudens (2,6 procent) maken een iets grotere kans om terug te verhuizen naar de geboorteregio dan andere huishoudens, maar in absolute aantallen stellen hun verhuizingen niet veel voor. Als we kijken naar absolute aantallen, dan betreft terugkeer naar geboorteregio's vooral alleenstaanden en paren zonder thuiswonende kinderen. Paren met nog thuiswonende kinderen hebben van alle huishoudenstypen de kleinste kans op retourmigratie. Van hen is slechts 1,3 procent terugverhuisd naar de geboortegemeente. Van oudere alleenstaanden werd verwacht dat zij door een grotere behoefte aan zorg of steun vaker terug zouden keren dan de andere huishoudenstypen. Maar áls alleenstaanden verhuizen, dan keren ze niet opvallend vaak terug naar de geboorteregio. Wel blijken 55-plussers van wie in 2005 of eerder de echtgeno(o)t(e) is overleden een grotere kans te hebben om terug te verhuizen (1,8 procent) dan ouderen die nog getrouwd zijn (1,6 procent). Het overlijden van een partner is mogelijk voor sommigen een reden om terug te verhuizen naar de geboorteregio. Misschien heeft een aantal van hen vroeger ook wegens de partner de eigen regio verlaten.

Een analyse van de samenhang met de huishoudensinkomsten laat opvallende resultaten zien. De terugkeerkans is voor alle drie onderscheiden categorieën min of meer gelijk. Wordt echter rekening gehouden met de kans dat men verhuist, dan blijkt dat ouderen met lage huishoudensinkomsten die verhuizen vaker terugkeren (15,9 procent) dan ouderen met hoge huishoudensinkomsten (14,0 procent). Ouderen met hoge huishoudensinkomsten zijn eerder geneigd naar nog weer andere plekken in het land te verhuizen. Het lijkt erop dat economisch zwakkere ouderen meer op hun geboorteomgeving zijn gericht dan ouderen met hogere inkomsten. Dit kan wellicht worden verklaard door het feit dat families met een lage sociaaleconomische positie dichter bij elkaar wonen dan families met een hogere sociaaleconomische positie. Hierdoor is

de kans dat ouderen met een lage sociaaleconomische positie familie in de geboorteregio hebben groter en daarmee ook de binding met de geboorteregio. Daarnaast is het ook mogelijk dat ouderen met lage huishoudensinkomsten in een eerdere levensfase minder ver zijn weggetrokken en dichter bij de geboorteregio wonen, waardoor de kans dat zij terugverhuizen dan weer groter is dan voor ouderen met hogere huishoudensinkomsten. Mensen met hoge inkomens verhuizen namelijk vaker over een lange afstand dan mensen met lage inkomens (Feijten en Visser, 2005).

Of men een koopwoning of huurwoning bewoont, lijkt geen groot effect te hebben op de kans op retourmigratie. Dit is opmerkelijk, omdat in het algemeen wordt gevonden dat huiseigenaren aanmerkelijk minder vaak verhuizen dan huurders (zie bijvoorbeeld Helderman, 2007). De stedelijkheid van de woonbuurt vóór de verhuizing lijkt wel sterk van invloed te zijn. Ouderen die vóór een potentiële verhuizing in een niet-stedelijke buurt woonden, hebben veruit de grootste kans op retourmigratie. Van hen is 2,5 procent tussen 1999 en 2005 terugverhuisd. Over het algemeen geldt dat hoe stedelijker de buurt voor een potentiële verhuizing is, des kleiner de kans is dat men terugverhuist naar de geboorteregio. Misschien heeft dit te maken met een hoger voorzieningenniveau in stedelijker regio's.

De afstand tot de geboortegemeente laat een sterke samenhang zien met het verhuisgedrag van ouderen. Hoe verder de ouderen van de geboorteregio vandaan wonen, hoe groter ook later in hun leven hun verhuisgeneigdheid is. De kans op retourmigratie is echter kleiner naarmate de ouderen verder van de geboorteregio wonen. Van de ouderen die 15 tot 25 kilometer van de geboorteregio vandaan wonen is 3,0 procent terugverhuisd, terwijl van de ouderen die er verder dan 50 kilometer vandaan wonen slechts 1,1 procent is terugverhuisd. Deze resultaten bevestigen de bevindingen in de migratieliteratuur: hoe verder iemand van de plaats van herkomst woont, des te kleiner is de kans om terug te verhuizen en des te groter de kans om nog weer naar een andere plek te verhuizen (DaVanzo, 1983).

Het regionale patroon (op het niveau van coropgebieden) laat zien dat het vooral oorspronkelijke inwoners van gebieden in Limburg, Noord-Brabant, de Achterhoek en centrale delen van de noordelijke provincies zijn die een grotere neiging hebben om terug te keren naar hun geboorteregio (*kaart 2*). Het valt te verwachten dat deze regio's ook bij de voorspelde groei van het aantal ouderen succesvoller zullen zijn in het aantrekken van oudere retourmigranten dan andere gebieden. *Kaart 3* geeft een gedetailleerder beeld van het percentage terugkeerders. Deze kaart geeft de retourmigranten weer per oorspronkelijke geboortegemeente.

De bevindingen uit de bivariate analyse blijven gehandhaafd wanneer de gegevens worden geanalyseerd met behulp van multinomiale logistische regressie. Uit de multivariate analyse (*staat 2*) blijkt dat de 55–63-jarigen de grootste kans hebben op terugkeer naar hun geboorteregio. Ook is zichtbaar dat mensen die deel uitmaken van een institutioneel huishouden iets vaker naar de geboorteregio terugkeren dan de andere huishoudenstypen, maar zoals vermeld gaat het om een zeer kleine groep. Eenpersoonshuishoudens hebben eveneens een grotere kans om terug te verhuizen. Ouderen die verweduwd zijn verhuizen significant vaker terug naar de geboorteregio dan niet-verweduwden. Daarnaast verhuizen ouderen met lage huishoudensinkomsten iets vaker terug dan ouderen met hoge huishoudensinkomsten. Eigenwoningbezit is niet significant van invloed op retourmigratie. Zoals ook al uit

3. Aandeel ouderen van 55 jaar of ouder (wonend buiten geboorteregio) dat verhuisd is in de periode 1999–2005 naar de geboorteregio per geboortegemeente

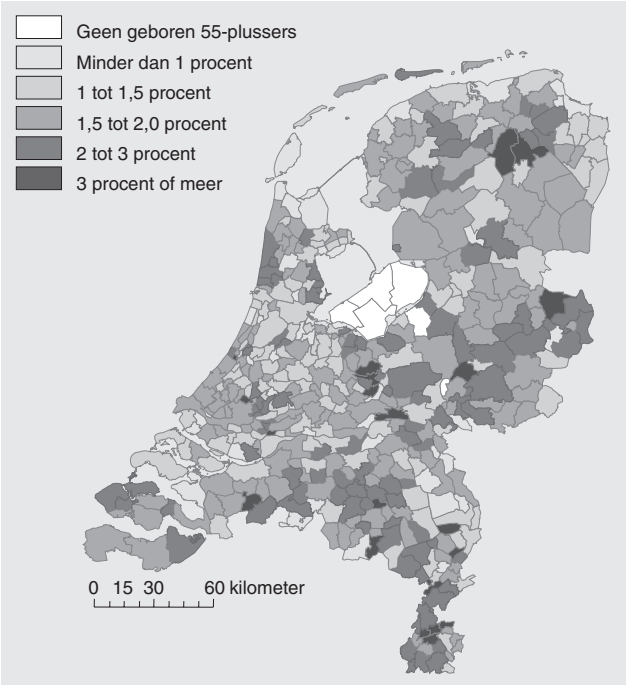

2. Aandeel ouderen van 55 jaar of ouder (wonend buiten geboorteregio) dat verhuisd is in de periode 1999–2005 naar de geboorteregio per geboortecorop

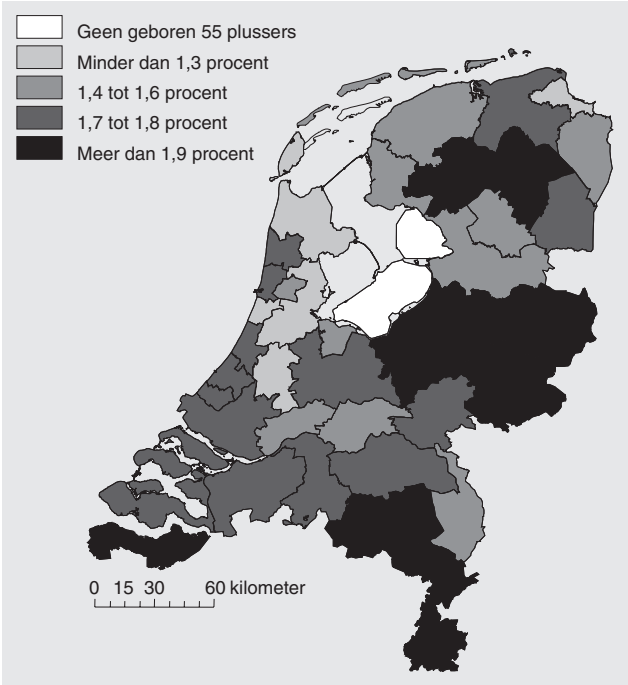

de bivariate analyses bleek, hebben ouderen die voor de verhuizing in een niet-stedelijke buurt woonden de grootste kans om terug te verhuizen. Ouderen die op een afstand van meer dan 50 kilometer van de geboorteregio wonen, keren significant minder vaak terug dan de ouderen die 15 tot 25 kilometer van de geboorteregio vandaan wonen. Ze verhuizen ook vaker naar een andere plaats in Nederland.

6. Conclusie

Veel ouderen wonen niet meer in hun oorspronkelijke geboorteregio. In 1999 woonde 40 procent van alle in Nederland geboren 55-plussers niet meer in de geboorteregio (een gebied van 15 kilometer rondom de geboortegemeente). Ouderen hebben een lagere verhuisgeneigdheid dan personen in een eerdere fase van de levensloop. Gerekend over de periode 1999–2005 is 89 procent van de 55-plussers niet of over een korte afstand verhuisd. Slechts 1,7 procent is teruggekeerd naar de geboorteregio, wat neerkomt op ruim 18 duizend retourmigranten in een periode van zes jaar. De overige 9 procent is weliswaar verhuisd, maar naar een andere regio dan de geboorteregio. Op het totaal aantal 55-plussers is 1,7 procent terugkeerders weinig, maar van de verhuizers blijkt het toch om een op de zes te gaan die over een periode van zes jaar terugkeert naar de geboorteregio.

Het zijn voornamelijk jongere ouderen die terugverhuizen naar de geboorteregio. Deze terugkeerders maken vooral deel uit van kleine huishoudens: paren waarvan de kinderen uit huis zijn en alleenstaanden. Onder de alleenstaanden hebben weduwen een iets grotere kans om terug te keren. Dit kan passen bij het beeld dat men eerder met een partner elders heeft gewoond maar na verlies van die partner terugkeert naar de geboorteregio en wellicht de eigen familie.

Een grotere afstand lijkt de band met de geboorteregio losser te maken, want hoe verder men van de geboorteregio afwoont, des te kleiner de kans is dat men terugverhuist. Ouderen die in 1999 verder dan 50 kilometer van de geboorteregio vandaan woonden, zijn significant minder vaak teruggekeerd dan ouderen die op middellange afstand (15 tot 25 kilometer) van de geboorteregio afwoonden. Dat de band losser is geworden blijkt ook uit het feit dat degenen die verder weg wonen wel vaker doorverhuizen naar weer een andere plaats in het land. Kortom, hoe verder weg, hoe mobieler, maar hoe minder vaak wordt teruggekeerd. Deze bevinding komt overeen met die van

Staat 2
Verhuisgedrag van ouderen van 55 jaar of ouder in de periode 1999–2005; multionomiale regressieanalyse

	Verhuisd naar geboorteregio			Verhuisd naar elders		
	B	Exp(B)	Sig.	B	Exp(B)	Sig.
Intercept	–2,668		0,000	–2,086		0,000
Geslacht						
Man	0,091	1,095	0,000	0,123	1,131	0,000
Vrouw (ref.)						
Leeftijd						
55–63 jaar (ref.)						
64–69 jaar	–0,244	0,784	0,000	–0,201	0,818	0,000
70–79 jaar	–0,283	0,753	0,000	–0,114	0,892	0,000
80 jaar of ouder	–0,230	0,794	0,000	0,297	1,345	0,000
Type huishouden						
Paar zonder thuiswonende kinderen	–0,321	0,725	0,000	–0,228	0,796	0,000
Paar met thuiswonende kinderen	–0,685	0,504	0,000	–0,369	0,692	0,000
Eenpersoonshuishouden (ref.)						
Institutioneel huishouden	0,397	1,487	0,000	0,270	1,310	0,000
Overig huishouden	–0,347	0,706	0,000	–0,226	0,798	0,000
Weduwnaar/weduwe in 2005						
Weduwe	0,089	1,093	0,000	0,058	1,059	0,000
Geen weduwe (ref.)						
Huishoudensinkomen						
Hoog (>2250 euro)	0,052	1,053	0,007	0,133	1,142	0,000
Midden (1250 tot 2250 euro)	0,029	1,029	0,121	0,031	1,031	0,000
Laag (<1250) (ref.)						
Onbekend	0,775	2,170	0,000	0,703	2,020	0,000
Woningeigendom						
Koopwoning	0,012	1,012	0,486	–0,008	0,992	0,321
Huurwoning/institutie (ref.)						
Stedelijkheid van de buurt 1999						
Zeer sterk	–0,563	0,570	0,000	–0,371	0,690	0,000
Sterk	–0,704	0,495	0,000	–0,636	0,529	0,000
Matig	–0,601	0,548	0,000	–0,629	0,533	0,000
Weinig	–0,435	0,647	0,000	–0,571	0,565	0,000
Niet (ref.)						
Afstand tot de geboortegemeente						
15–24 km (ref.)						
25–49 km	–0,628	0,534	0,000	0,340	1,405	0,000
50 km of verder	–0,942	0,390	0,000	0,506	1,658	0,000

DaVanzo (1983) met betrekking tot vervolg- en retourmigratie in de Verenigde Staten in de jaren zeventig.

Dat ouderen weinig verhuizen was reeds lang bekend. Welke rol retourmigratie speelt in de verhuizingen van ouderen kon voor Nederland tot voor kort moeilijk worden onderzocht door het ontbreken van gegevens. Het Sociaal Statistisch Bestand biedt deze mogelijkheid sinds kort wel, doordat er gegevens aan zijn toegevoegd over de geboortegemeente. Deze toevoeging biedt een schat aan mogelijkheden voor verder onderzoek. Voor dit onderzoek hadden wij graag het al dan niet wonen van familieleden in de geboorteregio in de beschouwing betrokken, maar dat zal pas op de langere duur mogelijk zijn.

Gezien de verwachte aanwas van 55-plussers zijn de mobiliteit en woonvraag van deze leeftijdsgroep bijzonder relevant. Zullen toekomstige ouderen straks even weinig verhuizen als nu, en waarheen dan? Ook na deze analyse zijn nog niet alle antwoorden te geven. Wel is duidelijk geworden dat terugkeer naar de geboorteregio een optie is, maar zeker niet de belangrijkste.

Literatuur

Al, P. en F.M. Bakker, 2000, Data security, privacy and the SSB. Netherlands Official Statistics 15, blz. 47–50.

CBS, 2006, Sociale samenhang in beeld, het SSB nu en straks. Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Voorburg.

DaVanzo, J.S., 1983, Repeat migration in the United States: Who moves back and who moves forward? Review of Economics and Statistics 65(4), blz. 552–559.

DaVanzo, J.S. en P.A. Morrison, 1981, Return and other sequences of migration in the United States. Demography 18(1), blz. 85–101.

Feijten, P. en P. Visser, 2005, Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand. Bevolkingstrends 53(2), blz. 75–81.

Feijten, P, P. Hooimeijer en C.H. Mulder, 2008, Residential experience and residential environment choice over the life-course. Urban Studies 45(1), blz. 141–162.

Harts, J.J. en L. Hingstman, 1986, Verhuizingen op een rij; een analyse van individuele verhuisgeschiedenissen. Nederlandse Geografische Studies, Amsterdam/Utrecht.

Helderman, A.C., 2004, Continuities in homeownership and residential relocations. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

Klerk, M. de, 2004, Zorg en wonen voor kwetsbare ouderen. Rapportage Ouderen 2004. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Litwak, E. en C.F. Longino, 1987, Migration patterns among the elderly: a developmental perspective. Gerontologist 27(3), blz. 266–272.

Mulder, C.H. en P. Hooimeijer, 1999, Residential relocations in the life course. In: Wissen, L.J.G. van, en P.A. Dykstra (eds.), Population issues: An interdisciplinary focus, blz. 159–186. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.

Mulder, C.H. en M. Kalmijn, 2006, Geographical distances between family members. In: Dykstra, P.A., M. Kalmijn, T.C.M. Knijn, A.E. Komter, A.C. Liefbroer en C.H. Mulder (eds.), Family solidarity in the Netherlands, blz. 43–62. Dutch University Press, Amsterdam.

Mulder, C.H. en M. Wagner, 1993, Migration and marriage in the life course: a method for studying synchronized events. European Journal of Population 9, blz. 55–76.

Otten, F, W. Bos, C. Vrooman en S. Hoff (red.), 2006, Armoedebericht 2006. CBS/SCP, Voorburg/Den Haag.

Smeulders E. en J. Latten, 2009, De verborgen aantrekkingskracht van Parkstad-Limburg. Bevolkingstrends 57(1), blz. 73–80.

Stipo Consult, 2004, Lekker thuis in Parkstad Limburg. Regionale visie op het wonen en de woonmilieus in Parkstad Limburg. Stipo Consult, Amsterdam.

Vergoossen, Th.W.M., 1983, Pensioenmigratie in Nederland: een onderzoek naar de relatie tussen pensionering en woonplaatsverandering. Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen.

Thuis voelen in Nederland: stedelijke verschillen bij allochtonen

Jeroen Nieuweboer

Allochtonen in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag voelen zich minder thuis in Nederland dan allochtonen elders in Nederland. Marokkanen, Antillianen en Surinamers in de drie grootste Nederlandse steden verschillen zelden in hun opvattingen. De opvattingen van Turkse allochtonen verschillen echter vaak tussen de drie steden. Amsterdamse Turken zijn het meest positief, Haagse Turken het minst. In een aantal gevallen verklaren generatie, gezinsinkomen en leeftijd deze verschillen. Toch blijft ook de stad zelf in sommige gevallen een verklarende factor.

1. Inleiding

Een ruime meerderheid van de allochtonen voelt zich in Nederland thuis en is tevreden over de Nederlandse samenleving en de woonbuurt. Ook zegt een meerderheid zich een gelukkig mens te voelen. Ruimtelijke aspecten, zoals gemeentegrootte en concentratie van niet-westerse allochtonen in de woonbuurt, beïnvloeden deze tevredenheid, zo blijkt uit het Jaarrapport Integratie 2008. Allochtonen die in een van de vier grote steden wonen zijn minder positief dan allochtonen elders (Gijsberts en Schmeets, 2008).

Maar hoe zit het met de verschillen tussen de steden? De stad waarin men woont kan ook invloed hebben op hoe men de Nederlandse samenleving, de eigen buurt en de persoonlijke tevredenheid beoordeelt. In dit artikel is onderzocht of er per herkomstgroep stedelijke verschillen zijn in deze beoordelingen. Bij de vergelijking tussen de steden per herkomstgroep is het door dit gedetailleerde niveau niet mogelijk gebleken om ook Utrecht in deze vergelijking mee te nemen. De analyse beperkt zich daarom tot een vergelijking tussen de drie grootste steden: Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Als geografische eenheid is het grootstedelijke agglomeraat gekozen.

Allereerst wordt dieper ingegaan op de vraag of de stad waarin men woont van invloed is op het thuis voelen in Nederland en de tevredenheid met Nederland. Vervolgens wordt de tevredenheid met de buurt beschreven en de tevredenheid over het eigen leven. In alle gevallen worden de verschillen bij de herkomstgroepen tussen de drie grootste steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag) onderzocht. Als een verschil is waargenomen, zal dieper worden ingegaan op hoe het verschil tussen steden te verklaren is op basis van de achtergrondkenmerken van de allochtone groep per stad. Achtergrondkenmerken zijn in dit geval geslacht, leeftijd, generatie, opleidingsniveau en inkomen. Ook wordt onderzocht of de stad waarin men woont een verklarende variabele blijft.

De bevindingen in dit artikel zijn gebaseerd op gegevens afkomstig uit het Survey Integratie Minderheden (SIM) dat in 2006 door het SCP is gehouden onder Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen en een autochtone vergelijkingsgroep. De analyse is uitgevoerd in drie stappen. Allereerst is gekeken of er significante verschillen bestaan tussen de regio's. Dit gebeurde aan de hand van chi-kwadraat test en t-toets. Was sprake van stedelijke verschillen, dan is vervolgens onderzocht in welke stad de opvattingen het meest positief zijn en in welke stad de opvattingen het minst positief zijn.
De antwoordcategorieën van de gestelde vragen hebben waarden van 1 tot en met 5, van zeer positief tot zeer negatief. Per stad kan het gemiddelde worden berekend, waarbij het laagste gemiddelde overeenkomt met de stad met de meest positieve opvattingen. Voor tevredenheid met de Nederlandse samenleving geldt een schaal van 1 tot en met 10, waarbij, overeenkomstig een rapportcijfer, een lager getal overeenkomt met een minder positieve uitkomst. Hetzelfde geldt voor heimwee: een lagere waarde betekent meer heimwee.

Tot slot kunnen verschillen tussen opvattingen van allochtonen in steden verklaard worden door verschillen tussen de stedelijke populaties. Met behulp van een regressie-analyse is gekeken naar de invloed van de verschillende steden als kenmerk. In een tweede regressie, waarin alle populatiekenmerken (inclusief de stad als kenmerk) zijn opgenomen, is onderzocht of het kenmerk stad verklarend blijft en welke invloed de andere populatiekenmerken hierop hebben.

2. Thuis voelen in en tevredenheid met Nederland

Thuis voelen in Nederland

Een ruime meerderheid van de allochtonen zegt zich thuis te voelen in Nederland. Surinamers voelen zich het meest thuis en Turken het minst. Allochtonen in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag voelen zich minder thuis dan allochtonen die niet in deze steden wonen. Marokkanen in Amsterdam voelen zich net zo thuis in Nederland als Marokkanen in Rotterdam of Den Haag. Er bestaat dus geen verschil tussen Marokkanen in deze steden. Hetzelfde geldt voor Antillianen en Surinamers.

Turken woonachtig in de drie steden antwoorden wel verschillend op de vraag of ze zich thuis voelen in Nederland. Turken in Amsterdam antwoorden het meest positief (*grafiek 1*). Ruim 70 procent geeft aan zich thuis te voelen in Nederland. Turken in Den Haag antwoorden het minst positief. In Den Haag geeft minder dan 40 procent aan dat ze zich thuis voelen in Nederland. Van de Rotterdamse Turken voelt ruim 65 procent zich thuis in Nederland.

1. Turken woonachtig in de drie grootste steden naar 'thuis voelen Nederland'

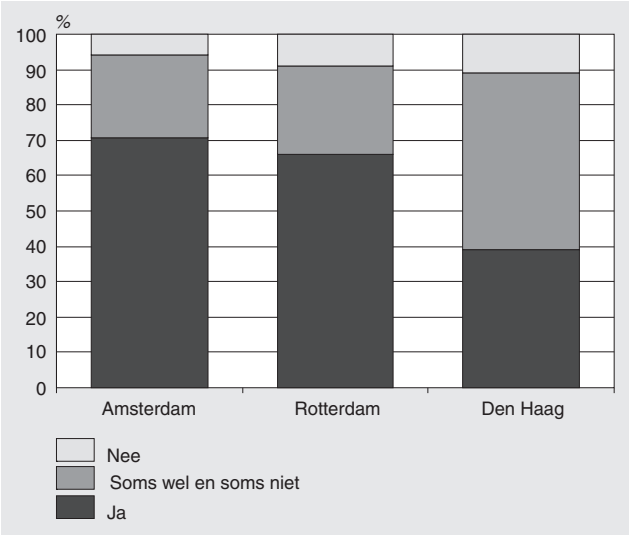

Bron: SCP/CBS, SIM

De verschillen in de antwoorden worden mogelijk beïnvloed door een verschillende samenstelling van de Turkse bevolking in de steden. Om inzicht te krijgen in de verschillen in antwoorden tussen de drie steden, kunnen de gegeven antwoorden worden gerelateerd aan de kenmerken geslacht, leeftijd, generatie, opleidingsniveau, inkomen van het huishouden en stad. In *staat 1* zijn de verschillen in kenmerken van de Turkse populaties per stad weergegeven.

Staat 1
Turken woonachtig in de drie grootste steden naar achtergrondkenmerken

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag
	%		
Geslacht			
Man	55	51	46
Vrouw	45	49	54
Generatie			
Eerste	80	65	90
Tweede	20	35	10
Opleidingsniveau			
Laag	23	27	45
Middelbaar	64	55	41
Hoog	14	17	13
	in jaren		
Gemiddelde leeftijd respondent	37	35	37
	in euro's		
Gemiddeld netto gezinsinkomen per maand	1 087	773	741

Bron: SCP / CBS, SIM

Het kenmerk generatie blijkt van invloed op de antwoorden. Turkse allochtonen van de tweede generatie voelen zich meer thuis in Nederland dan hun herkomstgenoten van de eerste generatie. Ook het gezinsinkomen bepaalt mede het antwoord. Hoe hoger het inkomen, des te positiever het antwoord. Desondanks blijft het feit dat men in een bepaalde stad woont een verklarende factor voor het antwoord dat men geeft (t=2,86; p=0,004). De overige kenmerken hebben geen invloed op de verschillen in antwoorden.

Het fijn vinden om in Nederland te wonen

Wordt gevraagd of men het fijn vindt om in Nederland te wonen, dan is het beeld vergelijkbaar. Bij Marokkanen, Antillianen en Surinamers bestaan geen verschillen in antwoorden tussen de drie steden, bij Turken wel (*grafiek 2*). Ruim 75 procent van de Amsterdamse Turken geeft aan het fijn te vinden om in Nederland te wonen. Zij zijn hiermee het meest positief. Haagse Turken zijn het minst positief. Ongeveer de helft geeft aan het fijn te vinden om hier te wonen. In Rotterdam antwoordt ruim twee derde van de Turken positief.

2. Turken woonachtig in de drie grootste steden naar oordeel 'wonen in Nederland'

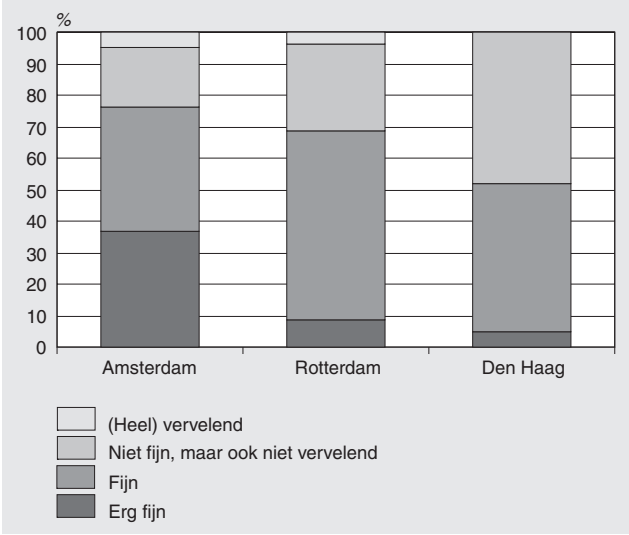

Bron: SCP/CBS, SIM

Uit verdere analyse blijkt de stad waarin men woont bepalend te zijn voor de uitkomsten van de antwoorden (t=3,92; p=0,000). Ook generatie en leeftijd spelen een rol: jongere Turken en Turken van de tweede generatie antwoorden positiever op deze vraag.

Tevredenheid met de Nederlandse samenleving

Het gemiddeld rapportcijfer dat allochtonen geven voor hun tevredenheid met de Nederlandse samenleving is bij alle groepen een voldoende. De cijfers wijken niet veel van elkaar af. Er zijn geen verschillen tussen Marokkanen (6,5), Antillianen (6,6) en Surinamers (6,7) uit de verschillende steden. Bij Turken (6,3) is dit wel het geval. Amsterdamse Turken geven met een gemiddelde van 6,4 het hoogste rapportcijfer, terwijl Rotterdamse Turken de Nederlandse samenleving met een 5,8 het laagst beoordelen. Haagse Turken beoordelen hun tevredenheid met de Nederlandse samenleving met een 6.

Verschillen in leeftijd verklaren de verschillen in tevredenheid tussen de Turken in de drie steden. Een lagere leeftijd gaat samen met een grotere tevredenheid met de Nederlandse samenleving.

3. Tevredenheid met de buurt

De tevredenheid met de buurt wordt gemeten aan de hand van vier vragen: 'Vindt u het prettig om in de buurt te wonen?', 'Wat vindt u van het aantal allochtonen in de buurt?', 'Voelt u zich thuis in de buurt?' en 'Vindt u dat mensen in buurt prettig met elkaar omgaan?'.

Wonen in een prettige buurt en het aantal allochtonen in de buurt

Een meerderheid van de allochtonen vindt het prettig om te wonen in de buurt waar men woont. Surinamers zijn het meest tevreden en Turken het minst. Allochtonen in de drie grote steden vinden het minder prettig in hun buurt dan allochtonen die niet in deze steden wonen. Bij de vier herkomstgroepen blijkt geen verschil te bestaan tussen de steden onderling.

Hetzelfde geldt voor het oordeel over het aantal allochtonen dat in de buurt woont. Een op de drie Turken is van mening dat er teveel allochtonen in hun buurt wonen. Dit is meer dan bij andere groepen. Bij Marokkanen is dat bijna een kwart, bij Surinamers een vijfde en bij Antillianen een achtste. In de steden is men minder positief dan daarbuiten, maar er zijn geen verschillen tussen de verschillende herkomstgroepen in de drie grote steden.

Thuis voelen in de buurt

Gemiddeld voelt ongeveer 85 procent van de allochtonen zich thuis in de woonbuurt. Ook hier blijkt dat, behalve

3. Turken woonachtig in de drie grootste steden naar 'thuis voelen in de eigen buurt'

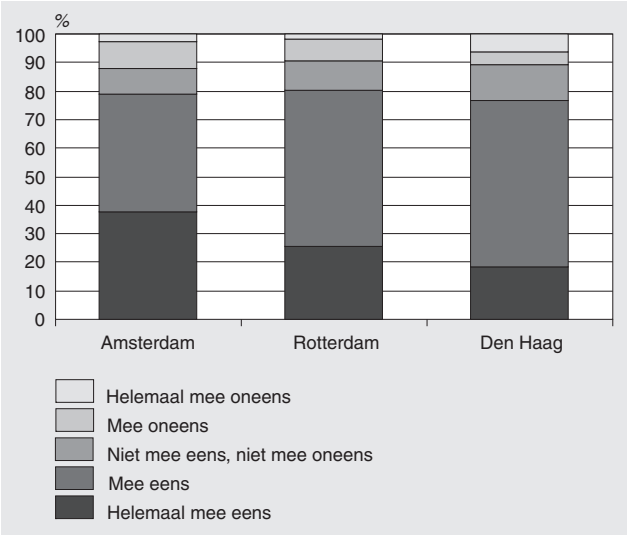

Bron: SCP/CBS, SIM

Antillianen, de allochtonen in de drie grote steden zich iets minder thuis voelen in hun buurt dan allochtonen elders in Nederland. Voor Marokkanen, Surinamers en Antillianen gelden geen verschillen tussen de drie grote steden. Bij Turken is dit wederom wel het geval (*grafiek 3*). Ook nu blijken Turken in Den Haag het minst positief. Turken in Amsterdam zijn het meest positief. Het verschil wordt verklaard door verschillen tussen generaties in de populatie van de steden. Turken van de tweede generatie voelen zich meer thuis in hun buurt dan hun herkomstgenoten van de eerste generatie.

Prettig omgaan met elkaar

Op de vraag of mensen in de buurt prettig met elkaar omgaan, antwoordt het overgrote deel van de allochtonen dat dit het geval is. In de drie grote steden beantwoordt men deze vraag iets minder positief dan buiten deze steden. De opvattingen van Marokkanen, Surinamers en Antillianen onderling verschillen niet tussen de steden. Ook nu geldt dit wel voor de allochtonen van Turkse herkomst (*grafiek 4*). Ook nu blijkt dat Amsterdamse Turken het meest positief zijn en Haagse Turken het minst positief. Na verdere analyse blijkt de stad waarin men woont de enige verklarende variabele voor het verschil in antwoorden te zijn (t=–2,07; p=0,039).

4. Turken woonachtig in de drie grootste steden naar 'prettig met elkaar omgaan in de buurt'

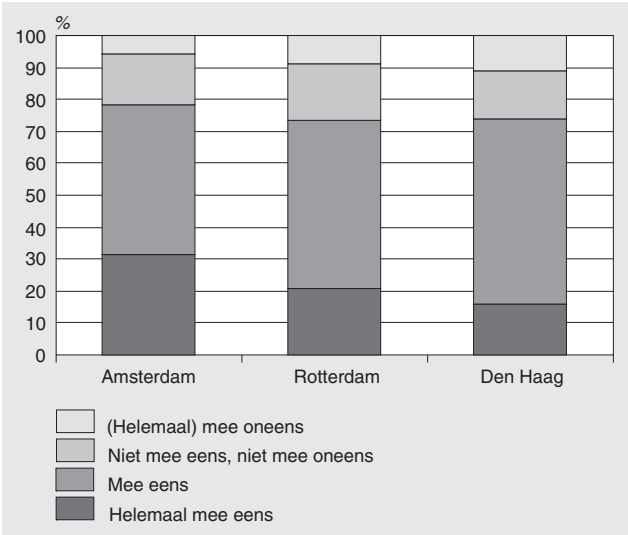

Bron: SCP/CBS, SIM

4. Tevredenheid met eigen leven

De tevredenheid met het eigen leven kan inzichtelijk worden gemaakt aan de hand van de volgende twee vragen: 'Voelt u zich een gelukkig mens?' en 'Heeft u heimwee naar het land van herkomst?'.

Gelukkig voelen

Tachtig procent van de allochtonen zegt zich gelukkig te voelen. Ook hier blijkt dat allochtonen in de drie grote

steden zich minder gelukkig voelen dan allochtonen die elders wonen. Wel blijkt dat Marokkanen in Amsterdam zich net zo gelukkig voelen als Marokkanen in Rotterdam of Den Haag. Ook bestaat er weer geen verschil tussen Antillianen en Surinamers in deze drie steden.
Bij Turken is er wel een verschil: Amsterdamse Turken zijn het gelukkigst, terwijl Haagse Turken het minst gelukkig zijn (*grafiek 5*). Een verklaring kan worden gevonden in het verschil in gezinsinkomen, leeftijd en generatie. Een hoger gezinsinkomen, een lagere leeftijd en behoren tot de tweede generatie Turken, draagt bij aan het geluksgevoel.

5. Turken woonachtig in de drie grootste steden naar 'gelukkig voelen'

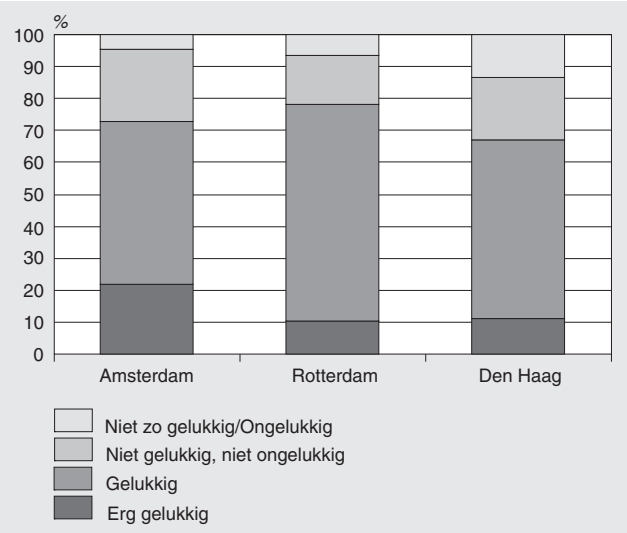

Bron: SCP/CBS, SIM

Heimwee

Allochtonen in de drie grote steden hebben meer last van heimwee dan allochtonen die ergens anders in Nederland wonen. Surinamers hebben het minst last van heimwee, gevolgd door Antillianen. Van beide groepen geeft meer dan de helft aan nooit last van heimwee te hebben. Twee derde van de Marokkanen zegt soms of vaak last te hebben van heimwee. Bij Turken is dit bijna driekwart.
Bij Surinaamse allochtonen bestaat geen verschil in antwoorden tussen de drie steden. Voor de andere groepen is dit wel het geval, al is het beeld gemengd (*grafiek 6*). Amsterdamse Turken hebben het minst last van heimwee, terwijl Haagse Turken het vaakst heimwee kennen. Ook geven Amsterdamse Antillianen aan het minst heimwee te hebben, terwijl Rotterdamse Antillianen het vaakst heimwee hebben. Voor Marokkanen is dit beeld juist omgekeerd. Rotterdamse Marokkanen kennen het minst heimwee, terwijl Amsterdamse Marokkanen aangeven vaker last te hebben van heimwee.

6. Allochtonen woonachtig in de drie grootste steden naar herkomstgroep en 'heimwee naar land van herkomst'

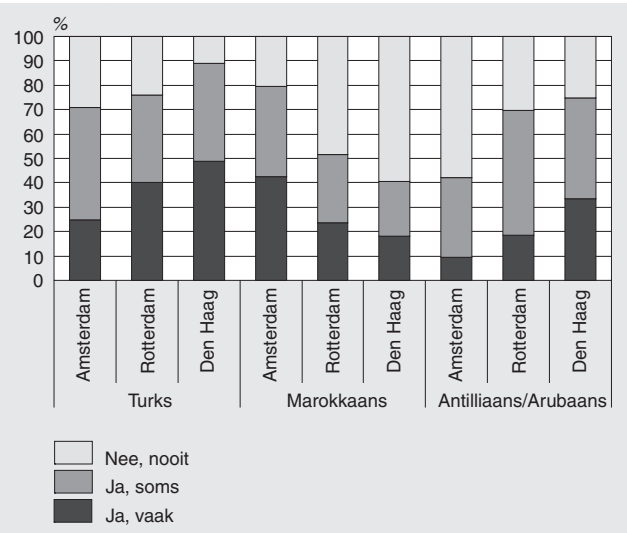

Bron: SCP/CBS, SIM

Na verdere analyse blijkt dat het verschil tussen de steden bij Turken niet goed is toe te wijzen aan een van de achtergrondkenmerken. Behalve opleidingsniveau en geslacht hebben de vier andere kenmerken invloed op de gegeven antwoorden. Verschillen in generatie, leeftijd en gezinsinkomen verklaren het verschil tussen de Turkse allochtonen uit de drie steden. Toch blijft ook de stad zelf van invloed op de antwoorden ($t=-2{,}20$; $p=0{,}028$). Ook bij Marokkanen is de stad van invloed op de verschillen in antwoorden ($t=2{,}12$; $p=0{,}035$). Daarnaast zijn leeftijd en het gezinsinkomen van invloed op de antwoorden.

De vraag of Antillianen heimwee hebben wordt niet bepaald door de stad waarin zij wonen. Generatie en het geslacht zijn van invloed op de verschillen in antwoorden die Antillianen van de verschillende steden geven.

5. Conclusie

De meerderheid van de allochtonen voelt zich thuis in Nederland. Men is tevreden over de Nederlandse samenleving en de buurt waarin men woont. Ook zegt een meerderheid zich een gelukkig mens te voelen. Allochtonen in Rotterdam, Amsterdam en Den Haag zijn minder positief dan allochtonen die ergens anders in Nederland wonen.

Uit onderzoek naar de verschillen tussen de drie grote steden per herkomstgroep blijkt dat Amsterdamse, Rotterdamse en Haagse Surinamers niet verschillen in hun opvattingen. Bij Marokkanen en Antillianen bestaat alleen een stedelijk verschil in de mate van heimwee.

Turken in de drie steden blijken in de meeste gevallen wel te verschillen. Haagse Turken zijn het minst positief, terwijl Amsterdamse Turken het vaakst positief antwoorden. Alleen bij de vraag naar de tevredenheid met de Nederlandse samenleving antwoorden Rotterdamse Turken het minst positief, in plaats van de Haagse Turken.

In sommige gevallen zijn de verschillende opvattingen tussen de steden verklaarbaar door het verschil in de achtergrondkenmerken van de Turkse populaties in de steden. Zo hebben verschillen in generatie, leeftijd en gezinsinkomen invloed op de opvattingen van Turkse allochtonen. Toch blijkt ook de stad als kenmerk in enkele gevallen verklarend te zijn voor het verschil tussen Turken

uit de drie steden. Vooral als het gaat om het thuis voelen in Nederland, het omgaan met mensen in de buurt en het hebben van heimwee zijn er verschillen tussen Turkse allochtonen in de drie steden. Welke factoren deze stedelijke verschillen verklaren, dient verder onderzocht te worden.

Literatuur

Gijsberts, M. en H. Schmeets, 2008, Sociaal-culturele oriëntatie en maatschappelijke participatie. In: Oudhof, K. et al. (red.), Jaarrapport Integratie 2008. CBS, Den Haag/ Heerlen.

Geregistreerd zorggebruik van 50-plussers naar sociaaleconomische status

Marleen Wingen en Ferdy Otten

In dit artikel wordt verslag gedaan over onderzoek naar twee vormen van geregistreerd zorggebruik (zorg zonder verblijf en ziekenhuisopnamen) in relatie tot de sociaaleconomische status bij ouderen. Naast opleiding zijn twee operationalisaties van inkomen uit fiscale bronnen onderzocht als indicatoren van sociaaleconomische status. Hoe lager het inkomen of de opleiding is, hoe meer ouderen gebruik maken van zorg zonder verblijf. Dit is ook zo als rekening wordt gehouden met verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding en gezondheid. Jaarinkomen en 4-jaarsinkomen maken hierbij meer onderscheid dan opleiding. Bij ziekenhuisopnamen maken de sociaaleconomische indicatoren alleen onderscheid tussen de laagste en hoogste statusgroep, maar deze verschillen verdwijnen als rekening wordt gehouden met het effect van leeftijd, geslacht, opleiding en gezondheid.

1. Inleiding

Gezondheidsverschillen naar sociaaleconomische status (SES) zijn al vaak onderwerp van onderzoek geweest. Dergelijke verschillen zijn in de gehele bevolking aanwezig. Zo leven hoogopgeleiden langer dan laagopgeleiden, en brengen laagopgeleiden minder jaren in goede gezondheid door (Stam et al., 2008). Het terugdringen van gezondheidsverschillen staat ook hoog op de agenda van het huidige kabinet, getuige het recente beleidsplan over de aanpak van deze verschillen in Nederland (VWS, 2008). Op hogere leeftijd krijgen mensen steeds vaker te maken met gezondheidsproblemen, en ook in de oudere leeftijdsgroepen bestaan sociaaleconomische gezondheidsverschillen. Hoe lager de status bij ouderen, hoe groter de kans op beperkingen en een als slecht ervaren gezondheid (Broese van Groenou, 2000a; Wingen en Otten, 2008a, 2008b). De vraag is of er naast deze gezondheidsverschillen ook verschillen in zorggebruik bestaan.

Onderzoek naar vijf verschillende vormen van zorggebruik heeft aangetoond dat meer ouderen met een laag inkomen gebruik maakten van thuiszorg (wijkverpleegkundige, thuiszorgmedewerkers en/of alfahulp) dan ouderen met een hoger inkomen (Broese van Groenou, 2000b). Er bleken geen verschillen te bestaan tussen inkomensgroepen in huisartsconsulten, ziekenhuisopnamen of beroep op informele hulp (bijvoorbeeld familie). Ouderen met een laag inkomen gingen daarentegen minder vaak naar een medisch specialist. Na rekening te hebben gehouden met een verslechtering van de gezondheid naast verschillen in geslacht, leeftijd en partnerstatus, bleef alleen een verschil naar inkomen bestaan voor thuiszorg (Broese van Groenou, 2000b). Genoemd onderzoek werd gedaan met behulp van enquêtegegevens, over zowel zorggebruik als inkomen.
Eerder is ook zelfgerapporteerd zorggebruik, waaronder huisarts, specialist en fysiotherapeut, onderzocht bij ouderen naar drie operationalisaties van inkomen uit fiscale bronnen (Wingen en Otten, 2008a). Na rekening te hebben gehouden met verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding en gezondheid bleken alleen meer ouderen met een langdurig laag inkomen naar de specialist en fysiotherapeut te gaan dan ouderen met een betere inkomenspositie.

Dit artikel beschrijft voor het eerst de samenhang tussen geregistreerd zorggebruik en verschillende operationalisaties van inkomen uit fiscale bronnen bij ouderen. Daarbij worden opleiding, jaarlijks inkomen en meerjarig inkomen gebruikt als sociaaleconomische indicatoren.

Twee vormen van zorggebruik worden onderzocht: ziekenhuisopnamen en zorg zonder verblijf (voorheen thuiszorg). In verschillende analytische stappen zal de relatie tussen SES en de twee vormen van zorggebruik worden onderzocht.

2. Doelpopulatie, gegevens en analyse

2.1 Doelpopulatie

Allereerst is gebruik gemaakt van steekproefgegevens uit de gezondheidsmodule van het Permanent Onderzoek LeefSituatie (POLS). POLS is gebaseerd op een jaarlijkse aselecte steekproef onder de niet-institutionele bevolking van alle leeftijden. De in dit onderzoek gebruikte gegevens uit POLS zijn verrijkt met registergegevens van de ondervraagde persoon over zorggebruik (zorg zonder verblijf, ziekenhuisopnamen) via het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS. Gegevens over zorg zonder verblijf voor de jaren 2004, 2005 en 2006 zijn afkomstig uit registraties van het Centraal Administratiekantoor Bijzondere Zorgkosten (CAK-BZ). Gegevens over ziekenhuisopnamen zijn afkomstig uit de Landelijke Medische Registratie (LMR), gekoppeld met gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA), en zijn beschikbaar gesteld voor de jaren 2004 en 2005. Kwaliteitsanalyses van gegevens voor eerdere jaren laten zien dat de koppeling van de LMR met de GBA van goede kwaliteit is en geschikt is voor statistische analyses (De Bruin et al., 2003). Door de gegevens over de doelgroep 50 jaar of ouder over de jaren 2004, 2005 en 2006 uit POLS samen te voegen, is er informatie beschikbaar over zorg zonder verblijf van ongeveer 10 duizend personen. Door de gegevens over de doelgroep 50 jaar of ouder over de jaren 2004 en 2005 uit POLS samen te voegen is informatie beschikbaar gekomen over ziekenhuisopnamen van bijna 7 duizend ouderen.

2.2 Indicatoren voor SES

Zowel het bijbehorende besteedbare huishoudensinkomen van het betreffende jaar als de besteedbare huishoudensinkomens van de drie voorafgaande jaren zijn aan iedere respondent in de POLS-onderzoeksjaren 2004 en 2005 gekoppeld. Aan de respondenten van het POLS-onderzoeksjaar 2006 zijn de bijbehorende besteedbare huishoudensinkomens van 2002, 2003, 2004 en 2005 gekoppeld. Het besteedbare inkomen van het huishouden betreft het saldo van alle ontvangen inkomsten van de leden van het huishouden en de afgedragen inkomstenbelasting en sociale premies. Het totale inkomen is vervolgens gecorrigeerd voor huishoudensomvang en leeftijd van de huishoudensleden. Deze gestandaardiseerde huishoudensinkomens zijn ingedeeld in kwintielen. De eerste inkomensgroep is gevormd uit de 20 procent personen met de laagste inkomens, de vijfde uit de 20 procent personen met de hoogste inkomens.

Het gestandaardiseerde huishoudensinkomen in kwintielen behorende tot het lopende onderzoeksjaar (jaarinkomen) is een indicator van SES gebaseerd op inkomen. Het 4-jaarsinkomen ofwel cumulatieve inkomen wordt ook gebruikt als indicator. Dit is de som van het gestandaardiseerde besteedbare huishoudensinkomen over de vier achtereenvolgende jaren, eveneens opgedeeld in kwintielen.

Het gevraagde voltooide opleidingsniveau (in POLS) van de onderzoekspersoon is ook gebruikt als indicator voor SES in de analyse. Het opleidingsniveau is ingedeeld in vijf groepen, namelijk (1) lager onderwijs, (2) lager beroepsonderwijs, (3) lager voortgezet onderwijs inclusief mavo en vwo3, (4) hoger voortgezet onderwijs, inclusief havo, vwo en mbo, en (5) hoger onderwijs, inclusief hbo en universiteit.

2.3 Geregistreerd zorggebruik

Het onderzochte geregistreerde zorggebruik bestaat uit het wel of niet gebruik maken van zorg zonder verblijf en het wel of niet opgenomen zijn in een ziekenhuis. Zorg zonder verblijf is zorg die men ontvangt zonder dat men in een instelling verblijft, en waarvan de kosten voor rekening van de Algemene Wet Bijzondere Zorgkosten (AWBZ) komen. Deze zorg, waarvoor mensen een eigen bijdrage moeten betalen, bestaat uit huishoudelijke verzorging (bijvoorbeeld stof afnemen, afwassen, opruimen, maaltijdbereiding), persoonlijke verzorging (bijvoorbeeld hulp bij aankleden, eten en drinken, het aanbrengen van prothesen) en/of verpleging (bijvoorbeeld wondverzorging, het toedienen van medicijnen). Ziekenhuisopnamen omvatten zowel klinische opnamen als dagopnamen in algemene, academische en categorale ziekenhuizen, met uitzondering van de revalidatie-, epilepsie- en astmacentra en een kankerkliniek. De reden voor ziekenhuiszorg kan heel divers zijn. De diagnose van de ziekenhuisopname is bekend. Opnamen worden meegeteld als de ontslagdatum van de opname in het betreffende kalenderjaar valt. Van de ouderen in de gebruikte POLS-steekproef heeft 10 procent zorg zonder verblijf ontvangen (onderzoeksjaren 2004, 2005 en 2006) en 15 procent is minimaal één keer per jaar opgenomen in het ziekenhuis (onderzoeksjaren 2004 en 2005).

3. Statistische analyse

De samenhangen tussen de twee vormen van geregistreerd zorggebruik en de indicatoren van SES zijn afzonderlijk onderzocht met behulp van stapsgewijze logistische regressie-analyse. In drie stappen wordt gecorrigeerd voor verschillende variabelen. In de eerste analysestap is alleen gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd en geslacht. In de tweede analysestap wordt aanvullend gecorrigeerd voor opleiding, om te bepalen of er onafhankelijk van opleiding een verband bestaat tussen inkomen en zorg zonder verblijf of ziekenhuisopnamen. In de derde stap wordt aanvullend gecorrigeerd voor het al dan niet hebben of gehad hebben van chronische ziekten. Onder chronische ziekten wordt verstaan het hebben of gehad hebben van een of meer van de volgende ziekten: suikerziekte, beroerte, hersenbloeding of herseninfarct, hartinfarct of hartaandoening, en kanker. Deze gegevens zijn afkomstig uit POLS. Op deze manier wordt nagegaan of een eventueel verband tussen inkomen en de twee vormen van zorggebruik verklaard kan worden door een chronische aandoening. Doel hiervan is toe te werken naar een in causaal opzicht zo zuiver mogelijke beschrijving van de effecten van inkomen op geregistreerd zorggebruik.

4. Resultaten

4.1 Geregistreerd zorggebruik naar inkomen en opleiding

Hoe lager hun SES, hoe meer ouderen gebruik maken van zorg zonder verblijf. Dit geldt voor opleiding, voor jaarinkomen en voor 4-jaarsinkomen (*grafiek 1*). Het 4-jaarsinkomen als indicator maakt het grootste onderscheid in de verschillen tussen statusgroepen. Bijna 23 procent van de 50-plussers met een 4-jaarsinkomen uit het laagste kwintiel maakt gebruik van zorg zonder verblijf; bij de personen met een 4-jaarsinkomen uit het hoogste kwintiel is dit nog geen 3 procent. Van de ouderen met alleen lager onderwijs maakt 20 procent gebruik van zorg zonder verblijf; van de ouderen met hoger onderwijs is dit 4 procent.

De verschillen in gebruik van zorg zonder verblijf naar SES zijn bij oudere vrouwen groter dan bij oudere mannen. Ongeveer 26 procent van de vrouwen met een inkomen in het laagste kwintiel en 5 procent van de vrouwen met een inkomen in het hoogste kwintiel heeft gebruik gemaakt van zorg zonder verblijf. Bij de mannen is dit respectievelijk 14 procent en 2 procent.

Zorg zonder verblijf bestaat uit drie vormen, namelijk huishoudelijke verzorging, persoonlijke verzorging en verpleging. De samenhang tussen deze afzonderlijke vormen en inkomen en opleiding is ook onderzocht. De verbanden wijzen dezelfde kant op als voor het totaal aan zorg zonder verblijf (hoe lager de statusgroep, hoe hoger het zorg-

1. Aandeel ouderen van 50 jaar of ouder met zorg zonder verblijf naar inkomen en opleiding, 2004/2005

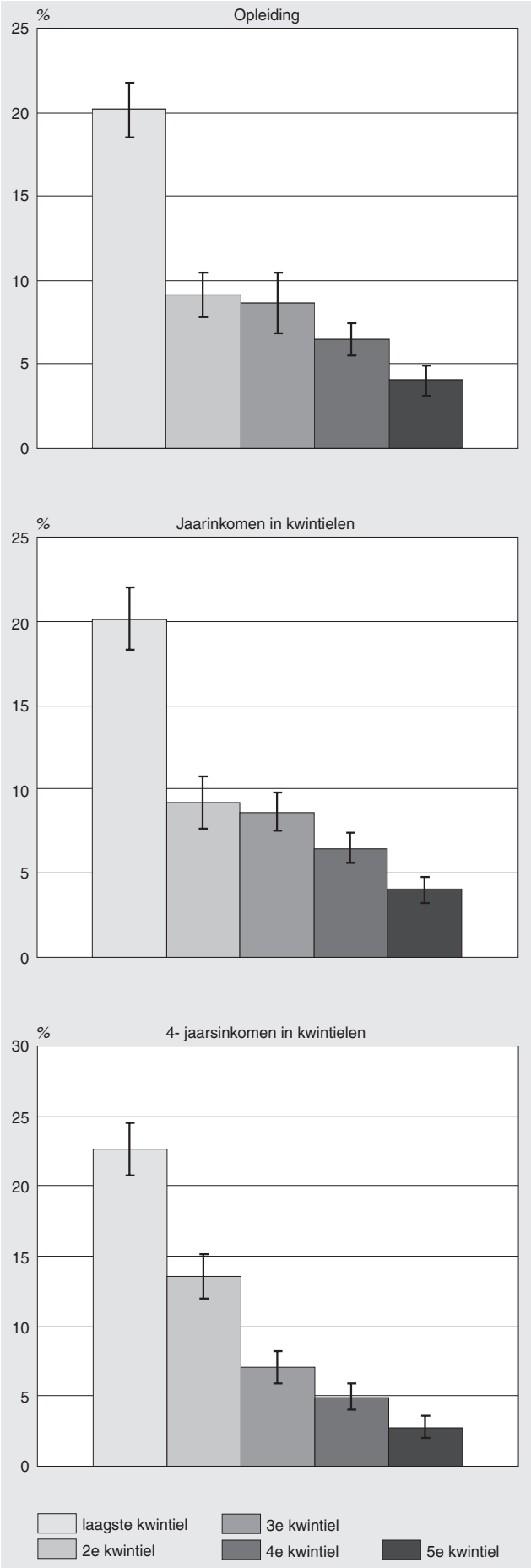

Aandeel ouderen van 50 jaar of ouder met ziekenhuisopnamen naar inkomen en opleiding, 2004/2005

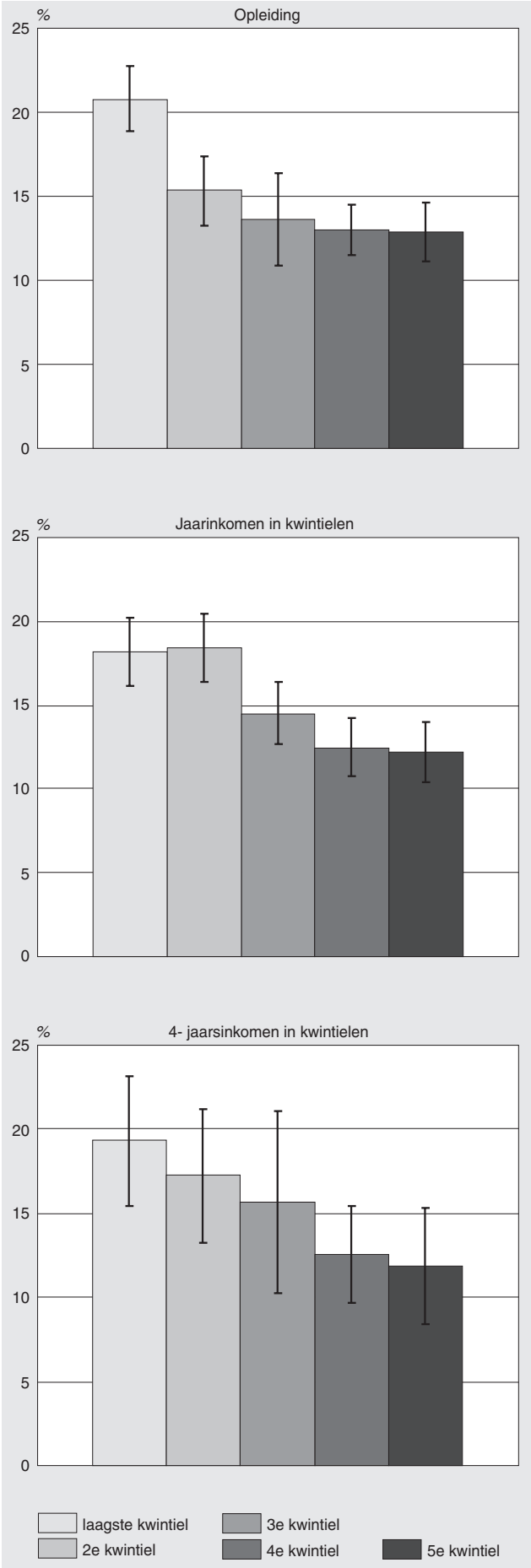

gebruik). Het is niet mogelijk om de drie vormen nader te onderzoeken vanwege te kleine steekproefaantallen.

De verschillen zijn minder groot bij ziekenhuisopnamen naar inkomen en opleiding (*grafiek 2*). Ongeveer 20 procent van de ouderen met een lage opleiding of met een inkomen in het laagste kwintiel is in het onderzoeksjaar minimaal één keer opgenomen geweest in een ziekenhuis. Daarentegen heeft 12 procent van de ouderen met hoger onderwijs of met een 4-jaarsinkomen in het hoogste kwintiel een ziekenhuisopname gehad.

De verschillen in ziekenhuisopnamen naar SES zijn bij oudere mannen groter dan bij oudere vrouwen. Van de mannelijke 50-plussers met een 4-jaarsinkomen in het laagste kwintiel is 22 procent minimaal één keer per jaar opgenomen geweest, van de vrouwelijke 50-plussers was dit nog geen 18 procent. Voor mannen en vrouwen met een inkomen in het hoogste kwintiel was dit met 11 en 12 procent wel even vaak.

4.2 SES en diagnose na ziekenhuisopname

Bij iedere ziekenhuisopname wordt een diagnose gesteld. De samenhang tussen de meest voorkomende diagnose hart-en vaatziekten en de SES-indicatoren is ook onderzocht. Er blijkt dan inderdaad een samenhang te bestaan tussen een ziekenhuisopname voor hart- en vaatziekten en de SES-indicatoren. Meer ouderen met alleen lager onderwijs zijn opgenomen voor hart- en vaatziekten dan ouderen met hoger onderwijs. Tevens geldt dat hoe lager het inkomen is, des te meer ouderen een ziekenhuisopname hebben gehad voor hart- en vaatziekten. Vanwege de geringe steekproefgrootte kunnen andere diagnosen naar SES niet nader worden onderzocht.

4.3 Uitkomsten multivariate analyses

De tot dusver gepresenteerde cijfers betreffen steeds ongecorrigeerde percentages. Wordt gecorrigeerd voor

Staat
Ouderen van 50 jaar of ouder met zorg zonder verblijf of ziekenhuisopnamen naar inkomen en opleiding (odds ratio's)

	Analysestap 1		Analysestap 2		Analysestap 3	
	OR	95% BI	OR	95% BI	OR	(95% BI)
	zorg zonder verblijf					
Huishoudensinkomen in kwintielen						
1 (laagste inkomensklasse)	4,19*	3,11–5,64	3,77*	2,73–5,21	3,97*	2,69–5,86
2	2,50*	1,84–3,39	2,31*	1,67–3,21	2,24*	1,51–3,33
3	1,89*	1,36–2,62	1,81*	1,29–2,54	2,01*	1,34–2,99
4	1,17	0,82–1,68	1,15	0,80–1,66	1,24	0,81–1,89
5 (hoogste inkomensklasse) (ref.)	1		1		1	
Cumulatief huishoudensinkomen in kwintielen						
1 (laagste inkomensklasse)	4,73*	3,46–6,46	4,15*	2,97–5,81	4,21*	2,83–6,26
2	2,82*	2,05–3,89	2,55*	1,82–3,58	2,37*	1,58–3,55
3	2,10*	1,49–2,96	1,97*	1,38–2,80	2,12*	1,41–3,19
4	1,59*	1,11–2,27	1,52*	1,05–2,18	1,42	0,93–2,18
5 (hoogste inkomensklasse) (ref.)	1		1		1	
Opleiding						
LO	2,57*	1,97–3,35				
VBO	1,66*	1,24–2,23				
MAVO, VWO-3	1,52*	1,08–2,15				
HAVO, VWO, MBO	1,54*	1,16–2,06				
HBO, WO (ref.)	1					
	ziekenhuisopnamen					
Huishoudensinkomen in kwintielen						
1 (laagste inkomensklasse)	1,36*	1,08–1,70	1,13	0,89–1,44	1,05	0,80–1,38
2	1,25	1,00–1,58	1,18	0,93–1,50	1,11	0,85–1,44
3	1,27*	1,01–1,60	1,05	0,83–1,33	0,96	0,74–1,24
4	1,03	0,81–1,30	0,97	0,77–1,23	0,84	0,65–1,09
5 (hoogste inkomensklasse) (ref.)	1		1		1	
Cumulatief huishoudensinkomen in kwintielen						
1 (laagste inkomensklasse)	1,25*	1,00–1,57	1,21	0,94–1,55	1,23	0,94–1,63
2	1,28*	1,03–1,59	1,15	0,90–1,47	1,1	0,84–1,44
3	1,1	0,88–1,38	1,22	0,96–1,54	1,19	0,92–1,54
4	0,98	0,78–1,24	1,02	0,80–1,29	0,98	0,75–1,27
5 (hoogste inkomensklasse) (ref.)	1		1		1	
Opleiding						
LO	1,42*	1,16–1,75				
VBO	1,15	0,92–1,44				
MAVO, VWO-3	1,02	0,76–1,36				
HAVO, VWO, MBO	1	0,81–1,23				
HBO, WO (ref.)	1					

*=significant (p<0,05)

Analysestap I: gecorrigeerd voor leeftijd en geslacht.
Analysestap II: gecorrigeerd voor leeftijd, geslacht en opleiding.
Analysestap III: gecorrigeerd voor leeftijd, geslacht, opleiding en ernstige ziekten.

verschillen in leeftijd en geslacht (analysestap 1), dan blijft het verband tussen zowel opleiding als de twee inkomensindicatoren en zorg zonder verblijf bestaan. Meer ouderen met een laag inkomen of een lage opleiding maken gebruik van zorg zonder verblijf dan ouderen met een hoger inkomen of een hoge opleiding. De twee indicatoren van inkomen maken hierbij beter onderscheid dan opleiding, (de odds ratio's zijn groter). Ook als aanvullend rekening wordt gehouden met opleiding (analysestap 2) en het vóórkomen van chronische ziekten (analysestap 3), blijven de sociaaleconomische verschillen bestaan (*staat 1*).

Na correctie voor leeftijd en geslacht (analysestap 1) is er nog steeds een verband tussen de SES-indicatoren en ziekenhuisopnamen. Meer ouderen met een inkomen uit het laagste kwintiel of ouderen met alleen lager onderwijs zijn minmaal één keer opgenomen geweest in het ziekenhuis dan ouderen met een inkomen in het hoogste kwintiel of met hoger onderwijs. Wordt aanvullend gecorrigeerd voor verschillen in opleiding (analysestap 2) en het vóórkomen van chronische ziekten (analysestap 3), dan verdwijnen de verbanden (staat 1).

Het verschil tussen de hoogste en laagste opleidingscategorie in ziekenhuisopname voor hart- en vaatziekten verdwijnt wanneer er gecorrigeerd wordt voor leeftijd en geslacht. De verbanden tussen hart- en vaatziekten en de twee vormen van inkomen blijven bestaan, ook na additionele correctie voor opleiding. Pas wanneer tevens gecorrigeerd wordt voor chronische ziekten, zijn er geen verschillen meer te zien tussen de inkomensgroepen.

5. Conclusie

Sociaaleconomische verschillen in geregistreerd zorggebruik bij personen van 50 jaar en ouder bestaan bij het gebruik van zorg zonder verblijf (voorheen thuiszorg), maar deze verschillen zijn veel minder duidelijk bij ziekenhuisopnamen. Jaarinkomen, 4-jaarsinkomen en opleiding maken alle onderscheid in zorg zonder verblijf. Hoe lager de status, hoe meer ouderen gebruik maken van zorg zonder verblijf, ook wanneer rekening wordt gehouden met verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding en gezondheid. Bij ziekenhuisopnamen maken de sociaaleconomische indicatoren onderscheid tussen de laagste en hoogste statusgroep, maar deze verschillen vervallen wanneer wordt gecontroleerd voor de genoemde andere kenmerken.

Dat sociaaleconomische verschillen bestaan in zorg zonder verblijf, maar minder in ziekenhuisopnamen, komt overeen met eerder onderzoek (Broese van Groenou, 2000b). Het hebben van gezondheidsproblemen in combinatie met een zwakkere persoonlijkheid en het ontberen van andere hulpbronnen wordt als oorzaak gezien van het verhoogde gebruik van thuiszorg door ouderen (Schuijt-Lucassen, 2006). Het in ons onderzoek geconstateerde verband tussen SES-indicatoren en zorg zonder verblijf komt niet voort uit chronische gezondheidsproblematiek. Na correctie voor chronische ziekten blijven de verschillen immers bestaan. Gesuggereerd wordt dat ouderen met een hoog inkomen de mogelijkheid hebben om andere professionele instellingen te raadplegen voor hulp bij huishouding, persoonlijke verzorging of verpleging (Broese van Groenou, 2000b). In ons onderzoek zou dit betekenen dat ouderen met hogere inkomens hulp zoeken buiten de door AWBZ-gefinancierde zorg. Deze specifieke hulp is niet geregistreerd via CAK.

Bij sociaaleconomische verschillen in acuut zorggebruik door ouderen, in dit geval ziekenhuisopnamen, blijken verschillen in opleiding en gezondheid juist wel een rol te spelen. Wordt rekening gehouden met opleiding en gezondheid naast leeftijd en geslacht, dan hebben de inkomensgroepen evenveel ziekenhuisopnamen.
Verschillen in ziekenhuisopnamen naar inkomen zijn eerder onderzocht bij de gehele bevolking (Verweij, 2007). De samenhang tussen inkomen en ziekenhuisopnamen bleek, net als in ons huidige onderzoek, sterker bij mannen dan bij vrouwen. Tevens is het belangrijk om een onderscheid te maken in de reden van ziekenhuisopname. Sociaaleconomische verschillen spelen bij bepaalde opnamen een minder grote rol dan bij andere opnamen. Zo is gebleken dat de negatieve samenhang tussen inkomen en ziekenhuisopnamen het sterkst is bij psychische stoornissen. Daarentegen worden bijvoorbeeld juist meer mannen uit de hogere inkomensklassen in het ziekenhuis opgenomen voor prostaatkanker dan mannen uit de lagere inkomensklassen. Waarschijnlijk speelt leefstijl een rol bij de sociaaleconomische verschillen in ziekenhuisopnamen (Verweij, 2007). Uit ons onderzoek blijkt ook dat er bij ouderen een negatief verband is tussen ziekenhuisopnamen voor hart- en vaatziekten en inkomen. Bij de meeste hart-en vaatziekten speelt een minder gezonde leefstijl een doorslaggevende rol.

Er bestaat dus een grote diversiteit in ziekenhuiszorg. Dit geldt ook voor zorg zonder verblijf. Ons onderzoek heeft als beperking dat er weinig onderscheid kan worden gemaakt naar diagnose (ziekenhuisopnamen) of naar type zorg (zorg zonder verblijf). Er bestaan sociaaleconomische verschillen in huishoudelijke verzorging, persoonlijke verzorging en verpleging, maar in hoeverre deze verschillen blijven bestaan na rekening te hebben gehouden met andere kenmerken, waaronder gezondheid, is nu niet bekend.

De verschillen in zorg zonder verblijf naar inkomen zijn bij ouderen groter dan die naar opleiding. Inkomen is in dit opzicht dus een betere indicator voor SES, ook al geeft het alleen een relatief actuele SES weer. Andere welvaartsindicatoren die representatief zijn voor SES over een langere levensperiode, zoals vermogen, dienen in de toekomst ook te worden onderzocht op hun relatie met gezondheid en zorggebruik van ouderen. Met de beschikbaar komende vermogensgegevens zal hieraan een verdere analytische invulling worden gegeven.

Literatuur

Broese van Groenou, M.I., 2000b, Minder gezond, dus meer zorg? Een onderzoek naar sociaal-economische ver-

schillen in zorggebruik door ouderen. In: Deeg, D.J.H., R.J. Bosscher, M. I. Broese van Groenou, I. Horn en C. Jonker, Ouder worden in Nederland. Tien jaar Longitudinal Aging Study Amsterdam, blz. 147–154. Thela Thesis, Amsterdam.

Broese van Groenou, M.I. en D.J.H. Deeg, 2000a, Sociaal-economische gezondheidsverschillen bij ouderen. Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen (78)5, blz. 294–302.

Bruin, A. de, E. de Bruin, A. Gast, J.W.P.F. Kardaun, M. van Sijl en G.C.G. Verweij, 2003, Koppeling van LMR- en GBA-gegevens: methode, resultaten en kwaliteitsonderzoek. CBS, Voorburg/Heerlen.

Schuijt-Lucassen, N.Y. en M.I. Broese van Groenou, 2006, Verschillen in zorggebruik door ouderen naar inkomen. Rol van gezondheid, sociale context, voorkeur en persoonlijkheid. Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen 84, blz. 4–11.

Stam, S., M.J. Garssen, M. Kardal en B.J.H. Lodder, 2008, Hoogopgeleiden leven lang en gezond. In: Hilten, O. van, en A. Mares (red.), Gezondheid en Zorg in Cijfers 2008, blz. 9–19. CBS, Den Haag.

Verweij, G., 2007, Tussen loonstrook en ziekbed. Hoe hoger het inkomen, hoe minder ziekenhuisopnamen. Medisch Contact (62)24, blz. 1045–1048.

VWS, 2008, Naar een weerbare samenleving. Beleidsplan aanpak gezondheidsverschillen op basis van sociaal-economische achtergronden. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Den Haag.

Wingen, M. en F. Otten, 2008a, Inkomen als sociaal-economische indicator van medisch zorggebruik bij ouderen. Bevolkingstrends (56)2, blz. 76–81.

Wingen, M. en F. Otten, 2008b, Sociaaleconomische verschillen in fysieke beperkingen van ouderen. Bevolkingstrends (56)4, blz. 31–38.

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers

Bevolking, stand en dynamiek

	Levend-geborenen	Overledenen	Buitenlandse migratie		Totale bevolkings-groei [2]	Aantal inwoners aan einde van de periode	Verhuisde personen		Huwelijks-sluitingen	Echt-scheidingen
			Immigratie	Emigratie [1]			Tussen gemeenten	Binnen gemeenten		
jaar										
2004	194 007	136 553	94 019	110 235	47 494	16 305 526	617 925	970 322	73 441	31 098
2005	187 910	136 402	92 297	119 725	28 684	16 334 210	642 089	1 009 486	72 263	31 905
2006	185 057	135 372	101 150	132 470	23 782	16 357 992	652 302	1 025 817	72 369	31 734
2007	181 336	133 022	116 819	122 576	47 407	16 405 399	646 564	992 616	72 485	31 983
2008	184 669	134 996	142 669	115 827	81 188	16 486 587	646 394	978 099	75 761	32 080
Kwartaal										
2006										
2e kwartaal	45 387	33 230	21 025	30 596	2 586	16 336 676	143 515	247 386	25 257	8 251
3e kwartaal	48 384	32 971	34 041	37 213	12 241	16 348 917	189 404	255 085	24 622	7 566
4e kwartaal	45 955	32 844	23 451	32 904	9 075	16 357 992	158 685	258 419	12 500	7 564
2007										
1e kwartaal	44 139	35 124	26 218	28 160	7 073	16 365 065	157 707	256 343	9 478	8 302
2e kwartaal	44 188	32 243	23 733	26 202	9 476	16 374 541	143 098	242 048	23 231	8 167
3e kwartaal	48 272	30 840	38 734	36 864	19 302	16 393 843	187 762	248 219	27 212	7 981
4e kwartaal	44 737	34 815	28 134	31 350	11 556	16 405 399	157 997	246 006	12 564	7 533
2008										
1e kwartaal	43 995	36 258	31 525	25 298	13 964	16 419 363	158 611	251 835	9 836	8 198
2e kwartaal	45 804	33 104	30 226	27 334	15 592	16 434 955	144 492	238 803	24 312	8 012
3e kwartaal	49 669	31 361	45 879	36 506	27 681	16 462 636	190 887	251 243	28 570	8 199
4e kwartaal	45 201	34 273	35 039	26 689	23 951	16 486 587	152 404	236 218	13 043	7 671
2009										
1e kwartaal	44 432	37 629	34 677	24 399	17 081	16 503 668	149 269	234 770	9 148	7 730
Maand										
2006										
april	14 543	11 474	6 466	10 066	–531	16 333 559	44 851	76 937	4 850	2 456
mei	15 673	10 992	7 221	10 861	1 041	16 334 600	48 574	83 716	8 037	2 912
juni	15 171	10 764	7 338	9 669	2 076	16 336 676	50 090	86 733	12 370	2 883
juli	15 999	12 164	8 614	11 872	577	16 337 253	58 291	85 794	6 712	2 464
augustus	16 262	10 409	11 694	12 467	5 080	16 342 333	69 244	86 112	7 297	2 655
september	16 123	10 398	13 733	12 874	6 584	16 348 917	61 869	83 179	10 613	2 447
oktober	16 144	10 349	9 631	11 665	3 761	16 352 678	55 680	85 790	5 184	2 592
november	15 005	10 865	7 782	11 628	294	16 352 972	54 048	88 393	3 506	2 698
december	14 806	11 630	6 038	9 611	5 020	16 357 992	48 957	84 236	3 810	2 274
2007										
januari	15 019	12 221	9 313	10 970	1 141	16 359 133	56 746	88 908	2 692	2 901
februari	13 909	10 884	8 648	7 868	3 805	16 362 938	49 174	79 045	3 073	2 397
maart	15 211	12 019	8 257	9 322	2 127	16 365 065	51 787	88 390	3 713	3 004
april	14 385	11 021	7 045	7 878	2 531	16 367 596	44 330	74 175	4 555	2 901
mei	15 144	10 799	8 044	8 707	3 682	16 371 278	48 638	83 244	7 807	2 397
juni	14 659	10 423	8 644	9 617	3 263	16 374 541	50 130	84 629	10 869	3 004
juli	15 989	10 484	10 685	13 392	2 798	16 377 339	60 953	88 261	9 682	2 761
augustus	16 262	10 450	13 270	13 146	5 936	16 383 275	68 083	84 582	7 704	2 806
september	16 021	9 906	14 779	10 326	10 568	16 393 843	58 726	75 376	9 826	2 414
oktober	15 662	11 049	11 874	11 191	5 296	16 399 139	57 720	84 936	5 456	2 673
november	14 531	11 281	9 360	10 740	1 870	16 401 009	53 265	84 125	3 677	2 748
december	14 544	12 485	6 900	9 419	4 390	16 405 399	47 012	76 945	3 431	2 112
2008										
januari	15 029	12 848	10 339	10 300	2 220	16 407 619	59 465	91 381	2 824	2 891
februari	14 200	11 387	10 858	7 562	6 109	16 413 728	50 546	80 012	3 551	2 623
maart	14 766	12 023	10 328	7 436	5 635	16 419 363	48 600	80 442	3 461	2 684
april	14 779	11 352	9 364	9 386	3 405	16 422 768	48 962	82 877	6 030	2 826
mei	15 595	11 322	10 102	8 783	5 592	16 428 360	45 412	75 604	8 748	2 473
juni	15 430	10 430	10 760	9 165	6 595	16 434 955	50 118	80 322	9 534	2 713
juli	16 918	10 821	11 704	12 623	5 178	16 440 133	62 410	89 219	6 610	2 951
augustus	16 349	10 417	14 943	12 598	8 277	16 448 410	64 710	79 537	12 415	2 542
september	16 402	10 123	19 232	11 285	14 226	16 462 636	63 767	82 487	9 545	2 706
oktober	15 715	10 999	14 495	9 879	9 332	16 471 968	56 716	85 691	5 997	2 545
november	14 597	10 899	11 788	8 048	7 438	16 479 406	48 209	75 812	3 315	2 497
december	14 889	12 375	8 756	8 762	7 181	16 486 587	47 479	74 715	3 731	2 629
2009										
januari	15 354	14 390	12 299	10 818	2 445	16 489 032	52 632	81 465	2 620	2 575
februari	13 683	11 703	11 286	6 219	7 047	16 496 079	47 497	73 138	2 931	2 469
maart	15 395	11 536	11 092	7 362	7 589	16 503 668	49 140	80 167	3 597	2 686

[1] Inclusief saldo administratieve correcties.
[2] Inclusief het verschil tussen het officieel vastgestelde en het berekende inwonertal (overige correcties).

N.B. De cijfers voor 2007 en eerder zijn definitief.
Voor technische toelichting en verklaring van termen zie toelichting 2, blz. 46.

Technische toelichting en verklaring van termen

Toelichting 1

Bevolkingsgroei en correcties

Het CBS stelt statistieken over de bevolkingsgroei samen op basis van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) van alle Nederlandse gemeenten. De bevolkingsgroei bestaat uit vier componenten: geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Niet alle mutaties worden bij gemeenten gemeld. Als een gemeente vaststelt dat een persoon niet woont op het adres waar hij of zij staat ingeschreven, wordt een administratieve afvoering doorgevoerd. Als later wordt vastgesteld dat de desbetreffende persoon toch op hetzelfde adres of op een ander adres verblijft, vindt een administratieve opneming plaats. Het saldo van deze administratieve correcties betreft vooral personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te hebben gemeld. Daarom wordt het saldo van deze correcties meegeteld bij de emigratie. Daarnaast worden door het CBS correcties uitgevoerd omdat de informatie die het CBS ontvangt over de bevolkingsgroei inclusief administratieve correcties niet exact overeenkomt met het verschil tussen de inwonertallen in twee opeenvolgende jaren. Deze overige correcties worden meegeteld in het cijfer van de bevolkingsgroei van december.
De cijfers over immigratie en emigratie hebben betrekking op personen die ingeschreven staan in respectievelijk uitgeschreven worden uit de GBA. Aan het inschrijvingscriterium wordt voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.
Tot 1 mei 2004 bestond de Europese Unie (EU) uit België, Duitsland, Denemarken, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Verenigd Koninkrijk en Zweden.
Op 1 mei 2004 zijn Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië toegetreden tot de EU. Per 1 januari 2007 zijn ook Bulgarije en Roemenië toegetreden.

Toelichting 2

Tabellen

De cijfers in de tabellen hebben betrekking op personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; vóór 1 oktober 1994: het persoonsregister) van de Nederlandse gemeenten als ingezetene zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar hoofdzakelijk nachtrust wordt genoten (de gemeente van inschrijving of woongemeente). Een beperkt aantal personen zonder vaste gemeente van inschrijving maar wel behorende tot de 'de jure' bevolking van Nederland staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente 's-Gravenhage.
De gegevens over de (bevolking in) *huishoudens* zijn afkomstig uit de Huishoudensstatistiek en hebben betrekking op particuliere en institutionele huishoudens. De cijfers zijn gebaseerd op integrale gegevens afkomstig uit de GBA aangevuld met informatie afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB), welke gegevens bevat over personen en huishoudens op adressen.
De opgenomen *prognoses* zijn afkomstig uit de meest recente lange-termijnprognoses: Bevolkingsprognose 2002–2050 en Allochtonenprognose 2002–2050.
De *leeftijd* die in de tabellen is vermeld (tenzij anders vermeld), is het verschil tussen het kalenderjaar van de desbetreffende demografische gebeurtenis en het kalenderjaar van geboorte.

Verklaring van termen

administratieve correcties Deze correcties worden gevormd door opnemingen in respectievelijk afvoeringen uit de Gemeentelijke Basisadministratie anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. Het grootste deel van de administratieve correcties betreft personen waarvan de gemeentelijke overheid na onderzoek heeft vastgesteld dat ze niet meer in de gemeente op een adres woonachtig zijn en veelal naar het buitenland zijn vertrokken. Opnemingen betreft veelal personen die toch weer opduiken (in dezelfde of een andere gemeente) en in de gemeentelijke bevolkingsadministratie worden opgenomen. Het saldo van de administratieve correcties betreft dus personen die worden uitgeschreven bij een Nederlandse gemeente zonder dat daar een inschrijving in een andere Nederlandse gemeente tegenover staat. Om deze reden wordt het saldo opgeteld bij de buitenlandse emigratie (en het migratiesaldo).
adoptie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen van wie de adoptie door een Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of Arubaanse rechter wordt uitgesproken verkrijgen het Nederlanderschap als ten minste één van de adoptief-ouders Nederlander is.
allochtonen Personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de *eerste generatie* en allochtonen die in Nederland zijn geboren de *tweede generatie*. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroepen *westers* en *niet-westers* op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van hun sociaal-economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië

betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren. De tweede generatie wordt onderverdeeld in de herkomstgroepen westers en niet-westers op grond van het geboorteland van hun moeder. Is dat Nederland, dan is het geboorteland van de vader bepalend. Voor de tweede generatie is het onderscheid tussen westers en niet-westers gebaseerd op dezelfde landenindeling als voor de eerste generatie.

asielverzoek Een schriftelijke wens om in de zin van het Verdrag van Genève van 1951 als vluchteling te worden erkend. Inwilliging van het asielverzoek leidt tot een verblijfsrechtelijke status. Een ingewilligd verzoek kan betrekking hebben op een aanvraag uit hetzelfde jaar of een eerder jaar. Als het verzoek om toelating definitief is afgewezen, vindt verwijdering van de asielzoeker plaats. Er zin drie soorten verwijderingen, te weten uitzetting, vertrek onder toezicht en controle adres na aanzegging. Het aantal asielaanvragen wordt geregistreerd door het ministerie van Justitie, de bron voor deze cijfers. In Nederland wordt één aanvraag per persoon ingediend.

asielzoekers Personen die om uiteenlopende redenen hun land hebben verlaten om in een ander land, in dit geval in Nederland, bescherming of asiel te zoeken. De cijfers zijn afkomstig van het Ministerie van Justitie. De asielzoekers in een bepaald jaar worden niet allen ook als immigrant in dat jaar geteld. Voor dat laatste is inschrijving in een gemeentelijke basisadministratie vereist. Asielzoekers worden niet direct na aankomst als immigrant ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie. Voor degenen die in de centrale opvang zitten, gebeurt dit pas als zij 'statushouder' zijn geworden, of langer dan een halfjaar in een opvangcentrum verblijven. Degenen die buiten de centrale opvang onderdak hebben, worden ingeschreven mits zij rechtmatig in Nederland verblijven. De criteria voor rechtmatig verblijf zijn vermeld in artikel 8 van de Vreemdelingenwet. Nadat het CBS bericht van inschrijving in de GBA heeft ontvangen, wordt de (voormalige) asielzoeker als immigrant geteld.

A-status Een A-status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling en kregen de vluchtelingenstatus. Dit is een definitieve verblijfsvergunning. Vanaf 1 april 2001 wordt deze status niet meer verstrekt.

autochtonen Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

buitenlandse migratie De statistiek van de buitenlandse migratie heeft betrekking op alle personen die aangifte doen van het feit dat zij zich in Nederland vestigen of Nederland verlaten. Voor de immigratie wordt aan het inschrijvingscriterium voldaan als de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

controle adres na aanzegging Vertrek op eigen gelegenheid, waarbij – na controle door de politie van het laatstbekende huisadres – zal worden geregistreerd of iemand daadwerkelijk is vertrokken.

doodgeborenen De gegevens over doodgeborenen hebben sinds 1991 betrekking op de kinderen die na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken ter wereld zijn gekomen en die na de geboorte geen enkel teken van levensverrichting hebben vertoond (ademhaling, hartactie, spieractie). Daarnaast worden overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie de doodgeboren kinderen met een zwangerschapsduur van 28 weken of meer apart onderscheiden.

doodsoorzaken Betreffen steeds primaire doodsoorzaken. Slechts één ziekte of gebeurtenis kan worden aangemerkt als primaire doodsoorzaak, namelijk de ziekte of de gebeurtenis waarmee de keten van gebeurtenissen die tot de dood leidde, een aanvang nam.

echtelijk Een geboorte wordt als echtelijk aangeduid als de moeder op het moment van de geboorte wettig gehuwd is of als zij weduwe is en het kind is geboren binnen 306 dagen na het overlijden van haar (mannelijke) echtgenoot. Alle andere geboorten worden niet-echtelijk genoemd. Het gaat bij niet-echtelijke geboorten dus om geboorten uit vrouwen die ongehuwd of gescheiden zijn of ten minste 306 dagen vóór de geboorte van het kind zijn verweduwd.

echtscheidingen Over de periode tot en met september 1994 hebben de aantallen echtscheidingen uitsluitend betrekking op de door een Nederlandse rechter uitgesproken vonnissen die zijn ingeschreven in de registers van de burgerlijke stand. Het maakte daarbij niet uit of de van echt scheidenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 zijn alleen de echtscheidingen geteld waarbij ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen. Het maakt daarbij niet uit of de echtscheiding al dan niet door een Nederlandse rechter is uitgesproken.

eerste generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

emigratie Zie onder buitenlandse migratie.

erkenning (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen die voor het bereiken van de meerderjarigheid door een Nederlandse vader worden erkend of door diens huwelijk worden gewettigd.

geboorten Betreft bevallingen, ongeacht de levensvatbaarheid van de kinderen.

Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens) is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994.

gestandaardiseerde sterfte Bij het (indirect) gestandaardiseerd sterftecijfer zijn de effecten van de verschillen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht tussen de diverse jaren uitgeschakeld. De gemiddelde bevolking naar leeftijd en geslacht van Nederland over 1990 heeft als standaardbevolking gediend.

herkomstgroep Zie onder allochtonen.

huishoudens Een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar zichzelf voorziet, of door derden wordt voorzien, in dagelijkse levensbehoeften. Onderscheiden worden particuliere en institutionele huishoudens. Een *particulier huishouden* bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. *Institutionele huishoudens* bestaan uit twee of meer personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Het betreft de bewoners van instellingen zoals verpleeg-,

bejaarden- en kindertehuizen, revalidatiecentra en gevangenissen die daar in principe langer dan een jaar (zullen) verblijven.

huwelijkssluiting Over de periode tot en met september 1994 hebben de huwelijkssluitingen betrekking op álle in Nederland gesloten huwelijken, ongeacht of de huwenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 worden alle huwelijken geteld waarvan ten minste één van de huwelijkspartners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten.
Sinds 1 april 2001 is het in Nederland ook voor paren van gelijk geslacht mogelijk in het huwelijk te treden.

huwende personen Alle personen die op het moment van huwelijkssluiting in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

immigratie Zie buitenlandse migratie.

ingewilligde asielverzoeken Een ingewilligd asielverzoek kan betrekking hebben op een asielaanvraag uit hetzelfde of een vorig jaar. Personen van wie het asielverzoek wordt ingewilligd, krijgen een verblijfsrechtelijke status. Het gaat om personen aan wie een A-status werd verleend, een VTV (Vergunning tot Verblijf) of een VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf).

institutionele huishoudens Zie onder huishoudens.

legitimiteit Binnen (echtelijk) of buiten (niet-echtelijk) het huwelijk geboren.

levendgeborenen Geborenen die enig teken van leven hebben vertoond, ongeacht de zwangerschapsduur.

levensverwachting Zie onder overlevingstafels.

naturalisatie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Verlening van het Nederlanderschap vindt plaats door middel van zelfstandige- of medenaturalisatie. Het Nederlanderschap kan, onder bepaalde voorwaarden, worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en meerderjarig zijn (zelfstandige naturalisatie). Medenaturalisatie betreft minderjarige kinderen die delen in de naturalisatie van de ouder(s).

niet-echtelijk Zie onder echtelijk.

niet-westers Zie onder allochtonen.

optie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Onder bepaalde voorwaarden kan voor de Nederlandse nationaliteit geopteerd worden.

overlevingstafels Deze geven aan, hoeveel van 100 duizend pasgeboren jongens, respectievelijk meisjes de leeftijd van ½, 1½, 2½ jaar, enz. zullen bereiken op basis van de sterfteverhoudingen, die bij de bevolking gedurende een bepaalde periode zijn waargenomen. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Bij iedere leeftijd staat in de overlevingstafel de levensverwachting vermeld. Dit geeft het aantal jaren aan dat de desbetreffende groep gemiddeld nog zal leven.

particuliere huishoudens Zie onder huishoudens.

partnerschapsregistratie De registratie (ingevoerd per 1 anuari 1998) is mogelijk voor paren van gelijk en van verschillend geslacht. In de meeste opzichten is het geregistreerd partnerschap vergelijkbaar met het huwelijk. Een duidelijk onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft evenwel de relatie tussen de partners en de eventuele kinderen. Als een vrouw die geregistreerd partner is, een kind krijgt, is zij weliswaar automatisch de moeder van haar kind, maar haar mannelijke geregistreerd partner is alleen dàn de juridische vader als hij, met toestemming van de moeder, het kind erkent.

perinatale sterfte Dit cijfer omvat de doodgeborenen na een zwangerschap van ten minste 28 weken (overeenkomstig de aanbeveling van de Wereldgezondheidsorganisatie) en de overledenen binnen 1 week na de geboorte.

positie in het huishouden Zie onder huishoudens.

referentiepersoon De referentiepersoon is een statistische entiteit bedoeld om kenmerken van huishoudens aan te ontlenen. Als sprake is van een paar dan wordt de man als referentiepersoon aangeduid. In geval van een paar van gelijk geslacht wordt de oudste van het paar als referentiepersoon aangeduid.

totaal echtscheidingspercentage Geeft het percentage huwelijken aan dat tot echtscheiding zal komen als in de toekomst dezelfde kansen op sterfte en echtscheiding blijven gelden als in het waargenomen kalenderjaar.

totaal vruchtbaarheidscijfer Dit cijfer kan worden opgevat als het gemiddelde aantal kinderen dat een vrouw krijgt of nog zal krijgen als de in het verslagjaar waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende haar hele vruchtbare levensfase zouden gelden.

tweede generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

uitzettingen Er vindt een fysieke verwijdering uit Nederland plaats ('verwijdering met de sterke arm').

va*n echt scheidende personen* *D*e betrokken personen die ten tijde van de inschrijving van het bedoelde vonnis in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene zijn ingeschreven.

vergunning voor asiel bepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) bepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. De vergunning wordt voor maximaal drie jaar afgegeven. Deze personen mogen werken op voorwaarde dat hun werkgever beschikt over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

vergunning voor asiel onbepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) onbepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. Deze personen zijn vrij op de arbeidsmarkt (tewerkstellingsvergunning is niet vereist).

vergunning tot verblijf Asielzoekers aan wie een VTV (Vergunning tot Verblijf) werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar werden toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

verhuisde personen Hieronder worden verstaan alle verhuisde personen binnen Nederland die leiden tot verandering van gemeente van inschrijving (ook wel binnenlandse migratie genoemd) en verhuisde personen binnen een zelfde gemeente. De veranderingen van gemeente van inschrijving die in verband met grenswijzigingen tussen resp. samenvoeging van gemeenten in de basisadministratie worden geregistreerd, worden niet als verhuizing beschouwd.

vertrek onder toezicht Vertrek van afgewezen asielzoeker op eigen gelegenheid, waarbij – ter controle op het vertrek van de desbetreffende persoon – de reispapieren worden gezonden aan de doorlaatpost waarlangs de persoon Nederland zal verlaten.

verweduwende personen Personen die ten tijde van het overlijden van hun partner in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

verwijderde asielzoekers Verwijderingen vinden plaats als blijkt dat een asielzoeker niet (of niet langer) in Nederland mag verblijven, aangezien het verzoek om toelating definitief is afgewezen.

voorwaardelijke vergunning tot verblijf De VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf) werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun land konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

westers Zie onder allochtonen.

wonend in instelling Zie onder huishoudens.

zuigelingensterfte Dit is de sterfte van kinderen jonger dan 1 jaar (dus voordat zij hun eerste verjaardag hebben bereikt).

Demografie op het web

StatLine

De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via internet kunt u toegang verkrijgen tot StatLine, de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Thema een keuze worden gemaakt uit alle tabellen die zijn opgenomen in StatLine.

Hoe vindt u bevolkingscijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over bevolking te vinden. De snelste manier om deze cijfers te vinden, is als volgt. Ga naar de openingspagina van de CBS homepage (www.cbs.nl) en druk op de knop 'StatLine databank' aan de rechterzijde. U krijgt dan een scherm waarin u een zoekopdracht kunt geven (*figuur 1*). Als u op 'Thema' klikt, krijgt u een scherm met de thema's te zien (*figuur 2*).
Door op het mapje 'Bevolking' te klikken, komt u bij 'Bevolking' terecht. In de map 'Bevolking', krijgt u een lijst met tabellen en submappen (*figuur 3*). In de submappen vindt u informatie over bijvoorbeeld huishoudens, geboorte en verhuizingen.
Ter illustratie is in figuur 3 de tabel 'Bevolking; kerncijfers' geselecteerd. Vervolgens ziet u een overzicht van de onderwerpen in deze tabel. Hier kunt u door binnen de tabbladen 'Onderwerpen' en 'Perioden' te selecteren uw eigen tabel samenstellen. Als u uw tabel heeft samengesteld, drukt u op 'Toon gegevens bovenaan het scherm. U krijgt nu de tabel op het scherm te zien. Uiteraard kunt u deze tabel afdrukken of downloaden. Als u op het pictogram 'download', krijgt u de keuze om de tabel op te slaan in excel-formaat of ander formaat.

1. Zoeken in StatLine

2. StatLine Webselector

3. Bevolking in StatLine

Inhoudsopgave vanaf 1e kwartaal 2005

	Kwartaal	*Jaar*	*Pag.*
Bevolkingsstructuur en -ontwikkeling			
– Bevolkingsgroei in 2004 gehalveerd	I	2005	4
– Bevolkingsgroei blijft laag	II	2005	4
– Verleden en toekomst van de alleroudsten in Nederland	II	2005	93–97
– Bevolkingsgroei eerste helft 2005 uitzonderlijk laag	III	2005	4
– Dalende geboorte remt bevolkingsgroei	IV	2005	4
– Bevolkingsconcentraties: van kleine kernen tot grote agglomeraties	IV	2005	14–21
– Daling bevolkingsgroei houdt aan	I	2006	4
– Ruimtelijke verspreiding van bevolkingskernen in Nederland	I	2006	48–53
– Nederland mindergrijs dan Europa	II	2006	9
– Demografische levensloop van vijftigers	II	2006	15–23
– Bevolking groeit nauwelijks meer	III	2006	4
– Demografie van Nederland, 2006	IV	2006	14–33
– Afname potentiële beroepsbevolking begint	I	2007	4
– Bevolkingstatistieken onder het persoonskaartenstelsel en het GBA-stelstel: overeenkomsten en verschillen	I	2007	14–33
– Bevolking groeit weer sneller	III	2007	4
– Een terugblik op het ouderlijk gezin	III	2007	15–19
– Stad uit balans: een grotere kloof tussen arme en rijke wijken?	III	2007	32–37
– De Nederlandse demografie in zeven tegenstellingen	IV	2007	13–18
– Bevolking groeit met 46 duizend	I	2008	4
– Groei en krimp in 2007	II	2008	7
– Bevolking Europese Unie groeit vooral door migratie	II	2008	9
– De stand van het Sociaal Statistisch bestand	II	2008	14–18
– Sterke stijging bevolkingsgroei in 2008	I	2009	4
Bevolking naar regio			
– Grote gemeenten groeien het snelst	I	2005	5
– Gemeenten naar geslachtsverhouding onder twintigers	I	2005	6
– Aandeel 65-plussers per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2005	10
– Een eeuw gemeentelijke herindelingen	II	2005	63–64
– Gemeenten naar aandeel westerse allochtonen	III	2005	6
– Aandeel niet-westerse allochtonen per gemeente, 2005	III	2005	7
– Aandeel Marokkanen per buurt, Amsterdam en Utrecht	III	2005	10
– Echtscheidingen per gemeente	IV	2005	7
– Aandeel gezinnen met drie of meer kinderen naar gemeente	IV	2005	8
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Rotterdam	IV	2005	11
– Regionale verschillen in de vruchtbaarheid van autochtonen en allochtonen	IV	2005	25–29
– Geografische verschillen in de kans om door moord of doodslag te overlijden	IV	2005	61–68
– Populaire huwelijksgemeenten	I	2006	7
– Gemiddeld inkomen per inwoner per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2006	12
– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 1: Gemiddelde leeftijd en leeftijdsopbouw	I	2006	54–60
– Aandeel 65-plussers per gemeente	II	2006	7
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 2: Huishoudensgrootte	II	2006	48–54
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 3: Werkzame beroepsbevolking	II	2006	55–62
– Bevolkingsdichtheid per gemeente	III	2006	7
– Bevolkingsgroei per 1 000 inwoners per COROP-gebied, 2005	III	2006	8
– Aandeel 0–14-jarigen in Haagse en Utrechtse buurten	III	2006	11
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente, 2006	IV	2006	7
– Gemiddeld inkomen per buurt, Den Haag en Utrecht	IV	2006	11
– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11

– Gescheiden veertigers en vijftigers per gemeente	II	2007	7
– Bevolkingsdichtheid per buurt, Den Haag en Amsterdam, 2006	II	2007	10
– Geboren Amsterdammers per gemeente, 2004	III	2007	9
– Amsterdammers in Amsterdam	III	2007	12
– Haagse migratie	IV	2007	6
– Aandeel potentiële beroepsbevolking per gemeente	IV	2007	7
– Geboren Hagenaars woonachtig in Zuid-Holland, 2004	IV	2007	8
– Wie woont waar in Den Haag?	IV	2007	10
– Geboren Rotterdammers in Zuid-Holland, 2004	I	2008	8
– Wie woont waar in Rotterdam	I	2008	11
– Geboren Utrechters in de provincie Utrecht	II	2008	8
– De stad Groningen als roltrap van Noord-Nederland	II	2008	52–59
– Bevolkingskernen 2001–2006. Groei van dorpen, steden en agglomeraties	II	2008	66–75
– Veel grijze buurten in Den Haag	IV	2008	11
– Vinex-bewoners zijn geen doorsnee stedelingen	IV	2008	39–41
– Outcomemonitor Krachtwijken brengt aandachtswijken in beeld	IV	2008	42–50
– Gemeenten naar aandeel Duitsers, 2008	I	2009	8
– De verborgen aantrekkingskracht van Parkstad-Limburg	I	2009	73–80
– De achterkant van rijke gemeenten	II	2009	11

Bevolking naar nationaliteit en geboorteland

– Minder autochtone, meer allochtone 20–64-jarigen	I	2005	5
– Voormalig Joegoslaven in Nederland	I	2005	98–103
– Nederland en Polen demografisch vergeleken	I	2005	104–109
– Gemeenten naar aandeel westerse allochtonen	III	2005	6
– Aandeel niet-westerse allochtonen per gemeente, 2005	III	2005	7
– De demografische levensloop van jonge Turken en Marokkanen	III	2005	70–76
– Jonge Turken en Marokkanen over gezin en taakverdeling	III	2005	77–82
– Afrikanen in Nederland	III	2005	83–89
– Concentratie allochtonen toegenomen	III	2005	90–95
– Demografie van de allochtonen in Nederland	III	2005	96–117
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Rotterdam	IV	2005	11
– Eerste generatie Antillianen naar geboorte-eiland	IV	2005	22–24
– Sterke toename alleenstaande moeders onder allochtonen	IV	2005	34–38
– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15–31
– Sociaal-economische positie van eerste generatie Antillianen en Arubanen in Nederland	II	2006	45–47
– Naast herkomstgroepering ook nationaliteit?	II	2006	63–71
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14–18
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	33–39
– Surinamers in Nederland en Suriname	IV	2006	6
– Aandeel niet-westerse allochtonen onder 4– tot 12-jarigen, 2006	I	2007	7
– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
– Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland	I	2007	74–78
– Weer minder asielzoekers in de Europese Unie	II	2007	12–16
– Antilliaanse en Arubaanse verdachten van misdrijven	II	2007	36–38
– Allochtonenprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	60–67
– Vreemdelingen	III	2007	11
– Schatting van het aantal voormalig Joegoslaven naar huidig herkomstgebied	III	2007	38–47
– Partnerkeuze van allochtonen	IV	2007	25–31
– Belgen in Nederland en Nederlanders in België	IV	2007	47–52
– Overlijdensrisico's naar herkomstgroep: daling en afnemende verschillen	IV	2007	56–72
– Grote verschillen in aandeel buitenlandse ingezetenen	I	2008	9
– Vooral autochtonen verlaten de grote steden	III	2008	7
– Locatiekeuze van immigranten in de eerste vier jaar na aankomst	III	2008	39–44
– Gemeenten naar aandeel Marokkanen van 12 tot en met 17 jaar, 2008	IV	2008	7
– Herkomst en kenmerken van immigranten uit de voormalige Sovjet-Unie	IV	2008	22–30
– Tsjechen en Slowaken in Nederland	I	2009	7
– Toename aandeel niet-westerse allochtonen	I	2009	9
– Niet-westerse allochtonen in Utrecht en omgeving	I	2009	12
– Thuis voelen in Nederland: stedelijke verschillen bij allochtonen	II	2009	34–38

Vruchtbaarheid en geboorteregeling

– Door omstandigheden vaak geen of één kind	I	2005	42–45
– Regionale verschillen in vruchtbaarheid: een verklarend model	I	2005	46–55
– Ontwikkeling van het totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa	II	2005	9
– Geloof en vruchtbaarheid	IV	2005	10
– Regionale verschillen in de vruchtbaarheid van autochtonen en allochtonen	IV	2005	25–29
– Ongeplande zwangerschappen	IV	2005	30–33
– Aandeel levendgeborenen met een moeder van 35 jaar of ouder	I	2006	8
– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15–31
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6
– Aantal geboorten per duizend inwoners in de vier grote steden	II	2006	11
– Minder bevallingen in het weekend	III	2006	6
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14–18
– Aandeel niet-echtelijke geboorten per gemeente, 2005	IV	2006	8
– Vruchtbaarheid in de twintigste eeuw	I	2008	14–22
– De relatie tussen vruchtbaarheid en opleidingsniveau van de vrouw	II	2008	32–41
– Intergenerationele overdracht van de leeftijd bij geboorte van het eerste kind	II	2008	82–94
– Jonge en oude moeder, 2007	III	2008	7
– Voor het eerst sinds 2000 meer kinderen geboren	IV	2008	4
– Sterke daling geboortecijfer niet-westers allochtone tieners	IV	2008	14–21
– Geboorteregeling in 2008	I	2009	54–59

Sterfte en doodsoorzaken

– Longkankersterfte bij mannen blijft hoger	I	2005	5
– Minder sterfte door mildere temperaturen en uitblijven griep	I	2005	5
– Sterfte aan longkanker per 100 duizend inwoners, 2002–2003	I	2005	7
– Sterfterisico en welstand	I	2005	9
– Trends in moord en doodslag 1911–2002	I	2005	56–63
– Sterfte aan diabetes	I	2005	64–68
– Gemeenten naar aantallen overledenen	II	2005	7
– Sterfte door ziekten van de kransvaten per 100 duizend inwoners naar COROP, 2002–2003	II	2005	8
– Tuberculose als Volksvijand	II	2005	10
– Levensverwachting van vrouwen	III	2005	8
– Hoe lang leefden wij? Historische veranderingen in de levensduur en de doodsoorzakenpatroon	III	2005	13–25
– De toekomst van onze levensverwachting	III	2005	26–56
– Een kwart eeuw wiegendood in Nederland	III	2005	57–63
– Aantal verkeersdoden sterk gedaald	III	2005	64–69
– Levensbeëindigend handelen vooral bij kanker	IV	2005	6
– Relatie tussen sterftetrends op middelbare en hoge leeftijd. Is er sprake van sterfteselectie?	IV	2005	53–60
– Geografische verschillen in de kans om door moord of doodslag te overlijden	IV	2005	61–68
– Gezonde en ongezonde beroepen	I	2006	10–11
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Recente ontwikkelingen rond moord en doodslag	III	2006	29–32
– Sterfte door longkanker in de Europese Unie	IV	2006	9
– Enkele ontwikkelingen rond de sterfte in langetermijn-perspectief	IV	2006	46–57
– Dodelijke bedrijfsongevallen: recente ontwikkelingen	IV	2006	58–61
– Sterfte door coronaire hartziekten in de Europese Unie	I	2007	9
– Sociaal-economische verschillen in sterfte en gezondheid in Nederland	I	2007	34–44
– Medische beslissingen rond het levenseinde nauwelijks van invloed op de levensverwachting	II	2007	17–35
– Aantal verkeersdoden in Nederland relatief zeer laag	III	2007	10
– Achtergronden en berekeningswijzen van CBS-overlevingstafels	III	2007	66–77
– 210 duizend oorlogsslachtoffers	IV	2007	53–55
– Overlijdensrisico's naar herkomstgroep: daling en afnemende verschillen	IV	2007	56–72
– Zelfdoding in Nederland: een statistisch overzicht	IV	2007	73–83
– Gemeenten naar aantal overledenen, 2006	I	2008	7
– Zuigelingensterfte per gemeente in Nederland, 1841–1939	I	2008	23–29
– Zelfdoding per coropgebied	IV	2008	8

– Trends in gezonde levensverwachting	I	2009	60–66
– Levensverwachting bij 65 jaar	II	2009	9

Migratie en verhuizingen

– Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's	I	2005	84–89
– Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand	II	2005	75–81
– Regionale verschillen in migratie over korte afstand: een ruimtelijk interactiemodel	II	2005	82–92
– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Immigratie neemt weer toe	II	2006	4
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6
– Verhuisstromen, 1948–2004	II	2006	10
– Nederland: van immigratie– naar emigratieland?	II	2006	33–40
– Emigratie van autochtonen naar België	II	2006	41–44
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	29–32
– Emigratie remt bevolkingsgroei	IV	2006	4
– Inkomensdynamiek en achterliggende verhuisstromen	IV	2006	41–45
– Herkomst en bestemming van Groningers	I	2007	6
– Vestigingsoverschot per gemeente, 2006	I	2007	8
– Meer immigranten, minder emigranten	II	2007	4
– Emigranten uit Amsterdam maken plaats voor studenten en starters	III	2007	7
– Binnenlandse verhuismobiliteit, 2006	III	2007	8
– Verhuiswensen uit het Woononderzoek Nederland 2006	III	2007	20–31
– Immigratie uit nieuwe EU-lidstaten stijgt verder	IV	2007	4
– Haagse migratie	IV	2007	6
– Daling aantal asielzoekers in Europa lijkt voorbij	IV	2007	9
– Buitenlandse migratie in Nederland 1795–2006: de invloed op de bevolkingssamenstelling	IV	2007	32–46
– Migratie naar en uit Rotterdam	I	2008	6
– Laagste aantal asielverzoeken sinds 1988	I	2008	30–31
– Emigratie: de spiegel van Hollands ongenoegen	I	2008	32–38
– Eerder verblijf in Nederland vergroot kans op vertrek èn terugkomst	I	2008	39–43
– Immigratie trekt aan	II	2008	4
– Migratie naar en uit Utrecht	II	2008	6
– Afstand tot ouders en verhuisgedrag	II	2008	42–51
– Immigratie overtreft nu emigratie	III	2008	4
– Verhuizingen naar Flevoland	III	2008	8
– Locatiekeuze van immigranten in de eerste vier jaar na aankomst	III	2008	39–44
– Binnenlandse migratie niet eerder zo laag	II	2009	4
– Sterke stijging immigratie lijkt voorbij	II	2009	6
– Toename asielverzoeken in Nederland sterker dan in EU	II	2009	22–25
– Terugkeer van ouderen naar hun geboorteregio	II	2009	26–33

Huwelijkssluiting, relatievorming en –ontbinding

– Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk in de EU-lidstaten	I	2005	8
– Arbeidsparticipatie van vrouwen rond de echtscheiding	I	2005	90–97
– Heeft Cupido een maat(je)? Over de integratie van allochtonen op de huwelijksmarkt	II	2005	65–74
– Conjunctuur en huwelijk	III	2005	9
– Echtscheidingen per gemeente	IV	2005	7
– Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten	IV	2005	39–46
– Echtscheiding van ouders en kinderen	IV	2005	47–52
– Samenwoners van gelijk geslacht	I	2006	6
– Samenwoonrelaties stabieler	I	2006	32–36
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9
– Aantal echtscheidingsprocedures iets toegenomen	III	2006	19–22
– Zonder huwelijk een kind: een kwestie van geloof	I	2007	10
– Huwelijkssluiting en – ontbinding	II	2007	6
– Gescheiden veertigers en vijftigers per gemeente	II	2007	7
– Partnerkeuze van allochtonen	IV	2007	25–31
– Bijna 33 duizend echtscheidingszaken afgehandeld in 2007	III	2008	14–18

– De geografische dimensie van partnerkeuze	III	2008	19–28
– Incidentie en achtergronden van transitionele en duurzame latrelaties	III	2008	29–38
– Huwelijk en geregistreerd partnerschap tussen personen van gelijk geslacht	IV	2008	6
– Hogere leeftijd bij eerste huwelijk	I	2009	10
– Huwelijken en echtscheidingen	II	2009	8

Huishoudens en gezinnen

– Verhuizingen en huishoudensveranderingen in Nederland: verschillen tussen COROP-regio's	I	2005	84–89
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per buurt, Amsterdam	II	2005	12
– Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2005	14–18
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2005	19–27
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2005	28–32
– Aandeel gezinnen met drie of meer kinderen naar gemeente	IV	2005	8
– Sterke toename alleenstaande moeders onder allochtonen	IV	2005	34–38
– Samenleven en kinderen	II	2006	24–27
– Wonen zonder partner	II	2006	28–32
– Passende ouderenhuisvesting	III	2006	10
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente	IV	2006	7
– Uit huis gaan van jongeren	IV	2006	34–40
– Vrouwen worden vaak alleen oud, mannen samen met een partner	II	2007	8
– Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie	II	2007	39–52
– Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	53–59
– Een terugblik op het ouderlijk gezin	III	2007	15–19
– Schatting van het aantal stiefgezinnen	IV	2007	19–22
– De ervaring van kinderen met stiefouders	IV	2007	23–24
– Van kwetsbaar gezin tot bewuste samenlevingsvorm	I	2008	10
– Ontwikkelingen in de huishoudensdynamiek sinds 1971	I	2008	44–54
– Ouders en kinderen apart	II	2008	10
– Honkvaste Utrechters	II	2008	11
– Zeer grote gezinnen worden schaars	II	2008	60–65
– Weinig Nederlanders nemen moeder in huis	III	2008	9
– Eenpersoonshuishoudens in Groningen	III	2008	11
– Vrouwenarbeid funest voor gezinsleven	I	2009	11
– Jonge gezinnen	II	2009	7

Prognoses en scenario's

– Bevolkingsprognose 2004–2050: maximaal 17 miljoen inwoners	I	2005	12–18
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen	I	2005	19–23
– Prognose van emigratie op basis van een retourmigratiemodel	I	2005	24–31
– Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	I	2005	32–41
– Huishoudensprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2005	14–18
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2005	19–27
– Huishoudensprognose 2004–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2005	28–32
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over immigratie	II	2005	33–38
– Bevolkingsprognose 2004–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	II	2005	39–45
– Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen	II	2005	46–49
– Prognose van sterfte naar doodsoorzaken: model en veronderstellingen	II	2005	50–62
– Bevolkingsprognose 2005–2011: stabiele lage groei	I	2006	61–66
– PEARL: een nieuw regionaal prognosemodel	III	2006	40–50
– PEARL: uitkomsten van de regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005–2025 voor provincies	III	2006	51–59
– Waar wonen ouderen nu en in 2025?	III	2006	60–62
– Bevolkingsprognose 2006–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte	IV	2006	62–77
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	IV	2006	78–84
– Bevolkingsprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	IV	2006	85–92
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorte	I	2007	45–56
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over immigratie	I	2007	57–64

– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over emigratie	I	2007	65–73
– Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie	II	2007	39–52
– Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	53–59
– Allochtonenprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	60–67
– Huishoudensprognose 2006–2050: huishoudens naar herkomstgroep	III	2007	54–65
– Bevolkingsprognose 2007–2014: tijdelijk hogere groei	I	2008	55–62
– Regionale bevolkings– en huishoudensprognose 2007–2025: belangrijkste uitkomsten	III	2008	45–54
– Verbeterde schattingswijze van migratie over korte afstand in het model PEARL	III	2008	55–64
– Analyse van processen in de levensloop ten behoeve van het model PEARL	IV	2008	51–62
– Modelleren van huishoudens in het model PEARL	IV	2008	63–71
– Vier scenario's voor de zeer lange termijn	IV	2008	72–81
– Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners	I	2009	15–22
– Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over immigratie	I	2009	23–33
– Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over emigratie	I	2009	34–40
– Bevolkingsprognose 2008–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte	I	2009	41–53
– Allochtonenprognose 2008–2050: naar 5 miljoen allochtonen	II	2009	14–21

Internationaal

– Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk in de EU-lidstaten	I	2005	8
– Ontwikkeling van het totaal vruchtbaarheidscijfer in Europa	II	2005	9
– Levensverwachting van vrouwen	III	2005	8
– Vroege en late vruchtbaarheid	IV	2005	9
– Daling van het eerste huwelijkscijfer	I	2006	9
– Bevolking Europese Unie groeit vooral door migratie	I	2006	45–47
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9
– Daling aantal asielzoekers in Europa lijkt voorbij	IV	2007	9

Overig

– Leefstijl– en risicofactoren voor hart– en vaatziekten bij jongeren	I	2005	69–83
– Enquêteonderzoek onder allochtonen: problemen, oplossingen en uitdagingen	I	2006	67–73
– Sociaal milieu en schoolkeuze	IV	2006	10
– Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten in Nederland	III	2007	48–53
– Trends in consultaties huisarts, specialist en fysiotherapeut door ouderen	IV	2007	84–91
– Vertraging in lengtegroei en gewichtstoename	IV	2007	92–100
– Nationale problemen in kaart gebracht	I	2008	63–69
– Hoe ver woon ik van…….	II	2008	19–22
– Jong geleerd, fout gedaan?	II	2008	23–31
– Inkomen als sociaaleconomische indicator van medisch zorggebruik bij ouderen	II	2008	76–81
– Roekeloze bromfietsers	III	2008	10
– Fysieke en psychische gezondheid van ouderen naar sociaaleconomische status	III	2008	65–72
– Ernstige overlast en verloedering in de eigen woonbuurt	III	2008	73–79
– Sociaaleconomische verschillen in fysieke beperkingen van ouderen	IV	2008	31–38
– Burgerlijke staat, recente verweduwing en gezondheidindicatoren van ouderen	I	2009	67–72
– De sociaal onderscheidende functie van het bad	II	2009	10
– Geregistreerd zorggebruik van 50-plussers naar sociaaleconomische status	II	2009	39–44

Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek 2009
Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.
Jaarlijks, 265 blz., € 19,60 excl. BTW en verzendkosten.
ISBN 978-90-357-1710-7
ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin
Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.
www.cbs.nl
ISSN 066-9680.

De Nederlandse Economie 2007
In de reekst De Nederlandse Economie geeft het CBS elk jaar de stand van zaken op het terrein van onder meer de productie, investeringen, handel, consumptie, inflatie en de arbeidsmarkt. Verder wordt door middel van thema-artikelen nader stilgestaan bij actuele economische onderwerpen. De Nederlandse Economie richt zich op economische analisten, beleidsmakers, politici, journalisten en studenten.
Jaarlijks ca. 250 blz., € 16,35.
ISBN 978-90-357-2027-5. Kengetal P-19.
ISSN 1386-1042.

Kennis en economie 2007
Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 200 staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 999 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.
Jaarlijks, 240 blz., € 32,65
ISBN 978-90-357-1878-4. Kengetal K-300.

De digitale economie 2008
Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Voorts wordt aandacht besteed aan het gebruik van internet door huishoudens en aan de activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.
Jaarlijks, blz., € 34,00.
ISBN 978-90-357-1620-9. Kengetal P-34.

Nationale Rekeningen 2007
Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.
Jaarlijks ca. 300 blz., € 47,40.
ISSN 0168-3489. Kengetal P-2.
ISBN 978-90-357-1709-1

Teletekst
Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet
De CBS-website is te bereiken via http://www.cbs.nl. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine
StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website:
http://www.cbs.nl/ of direct via: http://statline.cbs.nl/.

Richtlijnen voor auteurs

Voor publicatie in *Bevolkingstrends* komen artikelen en korte bijdragen in aanmerking die betrekking hebben op de demografie van Nederland. Ook onderzoek naar variabelen die de demografische ontwikkelingen en ruimtelijke verschillen in bevolkingskenmerken beïnvloeden, zoals onderwijs en gezondheid, kunnen in *Bevolkingstrends* worden opgenomen. Gezien de onafhankelijke en objectieve opstelling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, dienen de bijdragen vrij te zijn van subjectieve interpretaties en beleidsaanbevelingen.

Voor nadere informatie over de mogelijkheid tot plaatsing van externe bijdragen en voor richtlijnen met betrekking tot de kopij kunt u contact opnemen met de hoofdredacteur:
Joop Garssen, e-mail: Bevolkingstrends@cbs.nl